

T.C.

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

ESKİÇAĞ BİLİM DALI

ERKEN DEMİR ÇAĞI'NDA KIBRIS ANADOLU İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Havva Seda ŞAHİN

Danışman: Doç. Dr. Pınar PINARCIK

Düzce

Ağustos, 2021

Havva Seda Şahin

Düzce Üniversitesi, SBE

Yüksek Lisans Tezi

Ağustos, 2021

ERKEN DEMİR ÇAĞI' NDA KIBRIS ANADOLU İLİŞKİLERİ

ÖNSÖZ

“Erken Demir Çağı’nda Kıbrıs Anadolu İlişkileri” adlı bu çalışmada Anadolu ve Kıbrıs arasında kurulan ticari ve kültürel faaliyetler sonucu oluşan etkileşimler elde edilen arkeolojik buluntular neticesinde anlatılmıştır.

Yüksek lisansa başladığım andan itibaren gerek ders döneminde gerekse tez aşamasında güleryüzlü ve yüreklendirici tavrı ile her daim rehberliğinden ve engin tecrübelerinden faydalandığım Doç. Dr. Pınar PINARCIK’a çalışmamda gösterdiği ilgi ve yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Sonsuz desteği ile beni yalnız bırakmayan ve moralimi yüksek tutmamı sağlayan sevgili annem Aynur ÇETİN ve babam Bilal ÇETİN’e, her konuda beni destekleyen ve maddi manevi imkanlarını bana sunan sevgili eşim Melih ŞAHİN’e teşekkür ederim.

Havva Seda Şahin

ÖZET

ERKEN DEMİR ÇAĞI'NDA KIBRIS ANADOLU İLİŞKİLERİ

ŞAHİN, Havva Seda Yüksek Lisans, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Pınar PINARCIK

Ağustos 2021, 174 sayfa

Anadolu yarımadasının en yakın komşularından biri olan Kıbrıs adası gerek jeopolitik konumu gerek önemli hammadde kaynakları açısından çağlar boyunca ilgi odağı olmayı başarmıştır. Geçiş güzergahında yer alan ada Anadolu ile ilk çağlardan itibaren yakın ilişkiler kurmuş ve bu ilişkiler neticesinde kültürler arası etkileşimler yaşanmıştır. En yoğun ilişkilerin yaşandığı dönem ise Geç Bronz Çağı'dır. Ancak MÖ. II. binin ikinci yarısında Anadolu'dan Mısır'a kadar birçok medeniyet üzerinde tarihsel ve toplumsal değişikliğe sebep olan Ege Göçleri yaşanmıştır. Bu göç dalgası neticesinde Anadolu'nun çehresi tamamen değişmiş dönemin en önemli imparatorluklarından olan Hitit İmparatorluğu yıkılmış, bu yıkımlar neticesinde de Kıbrıs adası üzerindeki Hitit hegemonyası son bulmuş ve adada çeşitli krallıklar ortaya çıkmıştır. Anadolu'da ise Geç Hitit Beylikleri, Phrygia, Urartu, Lydia, Lykia gibi yeni devletler kurulmuştur.

Göçler sonrasında, Karanlık Çağ olarak adlandırılan, iki yüz yıllık bir zaman dilimini içerisine aldığı düşünülen bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemde her ne kadar ekonomik faaliyetler devam etmiş olsa da, yazının ortadan kalkması neticesinde metin ve verilerdeki eksiklikler sebebiyle Erken Demir Çağı'ndaki ticari ve kültürel faaliyetlerin ne düzeyde olduğu tam olarak bilinmemektedir.

Yapılan çalışmada Erken Demir Çağı Anadolu'su ve Kıbrıs arasındaki kültürel ve ticari ilişkiler ele alınmıştır. Daha çok Anadolu'nun kıyı kesimlerinde ele geçen buluntular ışığında kültürler arası ilişkiler incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kıbrıs, Anadolu, Ticaret, Kültürel Etkileşim

ABSTRACT

CYPRUS – ANATOLIA RELATIONS IN THE EARLY IRON AGE

ŞAHİN, Havva Seda, Master's Degree, Department of History

Dissertation Advisor: Doç. Dr. Pınar PINARCIK

August 2021, 174 pages

Being one of the closest neighbors of the Anatolian peninsula, the island of Cyprus has managed to be the center of attention for ages in terms of both its geopolitical position and significant raw material resources. As a passagepoint, the island has established close relations with Anatolia, going as far back as the early ages, and these relations generated some intercultural interactions. The most extensive relations were observed in the Late Bronze Age. However, in the second half of the second millennium BC, the Aegean Migrations took place, which caused historical and social changes on numerous civilizations from Anatolia to Egypt. As a result of this migration wave, cultural components of Anatolia changed drastically, the Hittite Empire collapsed and ended their hegemony on the island of Cyprus and led new kingdoms to be born. On the other hand, new states emerged in Anatolia like the Neo-Hittite states, Phrygia, Urartu, Lydia and Lykia.

Following the migrations, a period named The Dark Age took place and is thought to have lasted two centuries. Even though the economic activities continued, the absence of the writings and limited data has led to uncertainty of the level of economic and cultural activities in the Early Iron Age.

This research addresses the cultural and economic relations between Anatolia and Cyprus in the Early Iron Age. Intercultural relations were analyzed in the light of the archeological findings derived mainly from Anatolia's coast sides.

Keywords: Cyprus, Anatolia, Trade, Cultural Interaction

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
GİRİŞ.....	1
A. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	1
B. Araştırmanın Amacı ve Sınırları.....	1
C. Araştırmanın Yöntemi.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	2
KIBRIS.....	2
1. Kıbrıs'ın Tarihi Coğrafyası.....	2
2. Demir Çağı Öncesi Kıbrıs	6
3. Demir Çağı'nda Kıbrıs.....	22
İKİNCİ BÖLÜM.....	29
ANADOLU.....	29
2.1 Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası.....	29
2.2 Erken Demir Çağı'nda Anadolu.....	31
2.3 Erken Demir Çağı Uygarlıkları.....	33
2.3.1 Geç Hitit Şehir Devletleri.....	33
2.3.1.1 Que.....	34
2.3.1.2 Hilakku.....	36
2.3.1.3 Pattin(Unqi)	37
2.3.1.4 Hattini/Hattena	38
2.3.2 Phryg Krallığı.....	38
2.3.3 Lykia Krallığı.....	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	43
KIBRIS ANADOLU İLİŞKİLERİ.....	43
3.1 Erken Demir Çağı Öncesi Kıbrıs Anadolu İlişkilerine Genel Bir Bakış.....	43
3.2 Erken Demir Çağı'nda Kıbrıs Anadolu İlişkileri.....	53
3. 2. 1 Karatepe.....	53
3.2. 2 Kinethöyük.....	56
3. 2. 3 Mersin-Yumuktepe.....	57
3. 2. 4 Tarsus-Gözlükule.....	59
3. 2. 5 Sirkeli Höyük.....	62
3. 2. 6 Tatarlı Höyük.....	65
3. 2. 7 Tepebağ Höyük.....	67
3. 2. 8 Nagidos.....	68
3. 2. 9 Al Mina.....	72
3. 2. 10 Misis Höyük.....	73
3. 2. 11 Soloi-Pompeipolis.....	74
3. 2. 12 Sabuniye Höyük.....	77
3. 2. 13 Perge.....	79
3.2. 14 Patara.....	80
3. 2. 15 Şeref Höyük/Komama.....	81
3. 2. 16 Miletos.....	82
3. 2. 17 Pedasa.....	85
3. 2. 18 Phrygia.....	92
3. 2. 19 Kıbrıs'ta Bulunan Diğer Maddi Kültür Buluntuları.....	100
3. 2. 19. 1 Müze Buluntusu.....	101
3. 2. 19. 2 Mezar Yapıları.....	102
SONUÇ.....	104
KAYNAKÇA.....	110
LEVHALAR.....	136

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırma konumuzu, Erken Demir Çağı Anadolu Kıbrıs arasındaki kültürel ve ticari ilişkiler oluşturmaktadır. En erken dönemlerden itibaren gerek uygun iklim koşulları ve maden rezervleri gerekse jeopolitik ve stratejik öneme sahip bir noktada yer alması nedeniyle dönemin önemli güçlerinin (Hitit, Assur, Mısır ve Pers) ilgi odağı olan Kıbrıs adası Anadolu'ya yakınlığı neticesinde Anadolu Yarımadası ile yoğun ilişkiler kurmuştur. Kurulan bu ilişkiler sonucu maddi ve manevi kültürel alışveriş yaşanmış, hatta bazı alanlarda da ortak bir kültür ortaya çıkmıştır. Çalışmamız bu konular hususunda bilgi edinmemizi sağlayacaktır.

B. Araştırmanın Amacı ve Sınırları

Bu çalışmanın amacı Erken Demir Çağı Kıbrıs Anadolu ilişkilerini ele geçen veriler neticesinde ortaya koymaktır. Araştırma konumuzu içerisine alan zaman dilimi yoğun ilişkilerin yaşandığı Bronz Çağı'nın aksine ticari faaliyetlerin ve kültürel ilişkilerin azalma gösterdiği daha kapalı bir süreci kapsamaktadır. Bu döneme ait yazılı kaynakların henüz ele geçirilememiş olması kısıtlı bir veri kaynağına sahip olmamıza neden olmaktadır. Çalışmamızda Erken Demir Çağı'na ait olduğu belirlenen yaşam alanlarında yapılan kazı çalışmaları ve yüzey araştırmaları sonucu ele geçen buluntular, dönemle ilgili kitaplar, Erken Demir Çağı öncesi ve sonrası ile ilgili yazılmış makale ve tez çalışmalarından faydalanılarak Kıbrıs-Anadolu ilişkilerinin dönem içerisindeki boyutu ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

C. Araştırmanın Yöntemi

Tez çalışmamızın konusu bilimsel araştırma teknikleri kullanılarak danışman ile beraber belirlendikten sonra, gerekli kaynakların tespiti için arkeolojik buluntular, kazı raporları yüzey araştırmaları ve bize somut veri sunacak belgeler incelenmiştir. Sonrasında konu ile ilgili yazılmış ikincil kaynaklar incelenmiş ve elde edilen veriler bilimsel yazım tekniklerine uygun bir biçimde belli bir sıralama doğrultusunda tezin içerisine dahil edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KIBRIS

1. KIBRIS'IN TARİHİ COĞRAFYASI

Kıbrıs (Alasia, Alasya, Alaşia), $33^0 33^1$ ve $35^0 41^1$ kuzey enlemleri ile $32^0 20^1$ ve $34^0 35^1$ doğu boylamları arasında, Akdeniz'in kuzey doğusunda konumlanmış bir adadır¹. Doğu Akdeniz havzasında konumlanan Kıbrıs Adası, Sicilya (25. 710 km²) ve Sardinya (24.090 km²) Adasından sonra Akdeniz'in 3. büyük adasıdır².

Kıbrıs Adası'nın kara parçası olarak en uzun yeri Doğu- Batı doğrultusunda uzanmaktadır. Doğu'da Ayandireya Burnunu ve Batı'da Baf Limanını içerisini alan bu mesafe 225 kilometredir³. 225 km bu mesafe arasında ise Mesarya Ovası yer almaktadır⁴. Ada'nın en kısa kara parçasını ise Lakarna Körfezi ile kuzey kıyısı arasındaki 43 kilometre uzunluğundaki alan oluşturmaktadır⁵. Ada'nın güney ve batı bölümünde ise Trodos Dağları yer almaktadır⁶. Ada toplamda 9, 251 km²(3572 mil²) yüzölçümüne sahiptir⁷. Ada'nın kıyı kesimlerinde ise dar bir şekilde uzanan kıyı ovaları vardır⁸.

Kıbrıs Adası'nın güneyinde Mısır (370 km-260 mil), güneydoğusunda Suriye (112 km-70 mil), kuzeybatısında Rodos Adası (400 km-248 mil), batısında Girit

¹Vehbi Z. Serter, "Kıbrıs Tarihi", Eğitim Gençlik Kültür ve Spor Bakanlığı Teftiş Dairesi Müdürü, Basım: Halkın Sesi Ltd, 1982, Lefkoşa, s. 2

² Zeki Koday, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Devletinin Coğrafi Özellikleri", 2010, s.17

³ Vehbi Z. Serter, a.g.e, s. 2

⁴ Ahmet Gözlü, "Kıbrıs Eskiçağı ve Jeopolitiği", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2011, Konya, s.138

⁵ Vehbi Z. Serter, a.g.e, s. 2

⁶ Ahmet Gözlü, a.g.e, s. 138

⁷ Vehbi Z. Serter, a.g.e, s. 2

⁸ Ahmet Gözlü, a.g.e, s. 138

Adası (500km-310 mil) ve Yunanistan (800 km-600 mil), kuzey yönünde ise en yakın komşusu olan Türkiye (70 km-40 mil) yer alır⁹.

Türkiye'nin 70 km açığında yer alan ada jeolojik yapı olarak da Anadolu'ya bağlıdır¹⁰. Ege'den başlayarak doğu yönünde Akdeniz'in bütününe içerisine alan en genç kırılmadır. Günümüze kadar devamlılığını sürdüren bu kırılma tektoniği, adanın sahillerinin ve deniz tabanının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır¹¹. Bu durum göz önüne alınarak bölgeyle ilgili araştırma yapan bilim insanları Kıbrıs Adasını, Anadolu'nun Güney kıyılarına paralel uzanan III. jeolojik zamanda oluşmuş Toros Dağ sistemi içerisinde ele almaktadırlar¹². Ülkemizi Güney yönünde yay şeklinde çeviren Toros Dağları'nın bir bölümü Dış Toroslardır ve Kıbrıs Adası da bu Dış Torosların bir halkasını oluşturur. Yüzey şekilleri olarak Kıbrıs, Güneyde Karlı Dağ (Trodos Dağı), Kuzey'de Beşparmak Dağları ve bu ikisi arasındaki Gazi Mağusa Körfezine uzanan Mesarya Ovası(Orta Çukurluk) olmak üzere üç bölümden oluşur¹³.

Kıbrıs'ın Anadolu'yla bu kadar benzerlik göstermesi sebebiyle ileri gelen coğrafyacı D. Frey "*Kıbrıs Adası tektonik, jeolojik ve iklim bakımından Anadolu'nun bir parçası gibi ele alınabilir.*" yorumlamasına meslektaşlarının da katıldığı görülmektedir¹⁴.

Geographika eserinde ise Strabon Kıbrıs'ın jeopolitik konumu ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

" Benim için güneyde, yarımadanın yanında uzanan adayı tanımlamak kaldı. Kıbrıs'ı kastediyorum. Daha önce de söylemiştim; Mısır, Phoinikia, Syria ve Rhodia'ya kadar olan kıyıların bir kısmıyla çevrilen deniz, aşağı yukarı Mısırlıların ve Pamphylia'lıların denizinden ve Issikos Körfezi'ndeki denizden oluşur. Bu denizde Kıbrıs bulunur. Kuzey kısımları Kilikia Trakheia'ya çok yaklaşıyor ve kıtaya en yakın yerdir; doğu kısımları Issikos Körfezi ve batısı Pamphylia Denizi'yle sınırlanır.

⁹ Sadi Somuncuoğlu, "Sorularla Belgelerle Kıbrıs, Çözüm mü Çözülme mi?", Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası, Zembil Basım Yayın Limited Şirketi, Ankara, 2003, s.25

¹⁰ C. R. Gürsoy, "İslam Ansiklopedisi, Kıbrıs Maddesi" . C. 25, s. 370

¹¹ Wilhelm E.Schmidt, "Kıbrıs Adası'nın Morfojenetik Gelişimi (Der Morphogenetische Werdegang der Insel Cyprien)", Yayın Yeri: Erdkunde, 13, ss.179-201, Bonn,1959, Ankara, 2014, s. 10

¹² C. R. Gürsoy, "İslam Ansiklopedisi, Kıbrıs Maddesi", C. 25, s. 370

¹³ Zeki Koday, a.g.e, s. 20-21

¹⁴ Talip Atalay, "Geçmişten Günümüze Kıbrıs İdari Yapılanma ve Din Eğitimi", Mehir Vakfı Yayınları: 7, 1. Baskı, Konya, 2003, s. 29

Güneyinde Mısır Denizi vardır. Mısır Denizi batıda Libya ve Karpathia Denizi'yle birleşir, güney ve Issos'a kadar uzanan kıyıyla, kuzeye doğru Kıbrıs ve Pamphylia Denizi'yle sınırlanır. Pamphylia Denizi kuzeyde Kilikia Trakheia'nın son uçlarıyla, Rodos'a kadar Pamphylia ve Lykia, batıda Rodos Adası'yla ve doğuda Paphos ve Akamas yakınlarında Kıbrıs'la, güneyde Mısır Denizi'yle birleşir."

"Kıbrıs'ın çevresi, körfezlerin girintileriyle beraber üç bin dört yüz yirmi stadion'dur. Kleides'ten Akamas'a kadar, doğudan batıya doğru karadan uzunluk bin dört yüz stadion'dur. Kleides Kıbrıs'ın doğusunda iki adadır ve Pyramos'tan yedi yüz stadion uzaklıktadır. Akamas üzeri kerestelik ormanlarla kaplı iki çıkıntılı bir burundur, adanın batı kısmındadır ve kuzeye doğru uzanır; Selinous'a ve Kilikia Trakheia'ya en yakın yerdir, geçiş bin stadion'dur. Halbuki Pamphylia'daki Side'ye bin altı yüz ve Khelidonia Adaları'na bin dokuz yüz stadion'dur. Tümüyle adanın şekli dikdörtgendir ve bazı yerlerde berzahlar meydana getirir"¹⁵.

Kıbrıs yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı tipik bir Akdeniz iklimine sahiptir¹⁶. Yıllık ortalama sıcaklığı 20°C civarındadır¹⁷. Kasım ve Mart ayları arasındaki dönemde bol yağış alan adanın kuzey ve güney kıyı bölgeleri fazla yağış alırken(600mm), kıyıdan iç kesimlere doğru gidildikçe yağış miktarı 400mm'nin altına düşmektedir¹⁸.

Kıbrıs'ın florası ise, orta çukur ve güney kenar ovalarında bozkır çalılarından, yüksek dağlık kesimlerde ise ormanlardan oluşmaktadır. Ancak geçmişten günümüze Kıbrıs'taki ormanlık alan yoğunluğu azalma göstermiştir. Bunun en büyük sebebi ise ormanlardaki ağaçların bakır ve gümüş madenlerinin işletilmesinde kullanılması, ayrıca Mısır gibi ormanlık alan bakımından fakir olan yerleşimlerin buradan yoğun biçimde ağaç ithal etmesi ve gemi yapımı gösterilebilir. Bunların yanı sıra yangınlar, keçi gibi Akdeniz iklim bölgelerinde yoğun olarak yetiştirilen hayvanların ağaçlar üzerinde yaptığı tahribat günümüzde Kıbrıs'ta ki orman alanların %20 gibi oranlara

¹⁵ Strabon, "Geographika Antik Anadolu Coğrafyası", XII-XIII-XIV, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Antik Kaynaklar Dizisi: 1, s. 278-279

¹⁶ C.R.Gürsoy, a.g.e, s. 370

¹⁷ Zeki Koday, a.g.e, s. 24

¹⁸ C.R.Gürsoy, a.g.e, s. 370

gerilemesine sebep olmuştur¹⁹. Ancak adanın kuzey bölümünde kalan Mesarya Ovası ve tepelerinde ise hiç orman kalmamıştır²⁰.

Antik dünyanın ünlü coğrafyacısı Strabon ise Geographika adlı eserinde Kıbrıs ormanlarıyla ilgili durumu şöyle anlatır:

“ Verimlilik yönünden Kıbrıs, adaların herhangi birisinden aşağı değildir. Çünkü hem iyi yağ ve hem iyi şarap ve hem de kendi kullanımına yetecek kadar tahıl yetiştirir. Tamassos’ta içinde bakır sülfatı ve pası bulunan zengin bakır madenleri vardır. Bakır pası tıbbi amaçlarda kullanılır. Eratosthenes eski zamanlarda ovanın sık ormanlarla kaplı olduğunu, ağaçlarla örtülü toprağın bu nedenle işlenemediğini söylüyor. Madenler durumun biraz değişmesine yardımcı oldu, çünkü halk bakırı ve gümüşü yakabilmek için ağaçları kesmek zorunda kaldı ve deniz, filolar için güvenli bir ulaşım sağladığından beri, gemi yapımı da ağaç kesimini artırdı. Fakat bununla da ormanın büyümesine hâkim olamadılar. İsteyen ve başarabilen herkesin ağaçları kesmesine ve böylece ağaçtan temizlenmiş toprağı, verimsiz olarak kendi malı imiş gibi kullanılmasına izin verdiler²¹. ”

Kıbrıs Adası genel olarak bakıldığında ticari ilişkilerde büyük rol oynayan önemli bakır rezervleri, ılıman iklimi sayesinde dönemin ihtiyacını yüksek miktarda karşılayabilen floral zenginliği, önemli limanları sayesinde Anadolu, Mısır, Ege, Mezopotamya gibi köklü medeniyetlerin kurulduğu bir bölgede geçiş noktası konumunda olması nedeniyle geliştirdiği ticari ilişkiler sayesinde zamanla zenginleşmiş ve kalkınmıştır. Bu nedenlerden dolayı da geçmişten günümüze birçok medeniyetin dikkatini çekmiş ve sık sık değişik devletlerin hâkimiyeti altına girmiştir.

Kıbrıs adının kökenine dair birçok sav vardır. Kıbrıs adı en erken, M.Ö. 18. yy’a tarihlenen Yakındoğu kaynaklarında, Asy veyahut Alasia olarak kullanılmıştır. M.Ö. 15. yy Mısır ve M.Ö. 14. yy Hitit belgelerinde ise “bakır ülkesi” manasında kullanılmıştır²². Ele geçen bu belgeler ışığında Alaşya’nın, Pedios’un (Kanlıdere)

¹⁹ C.R.Gürsoy, a.g.e, s. 371

²⁰ Talip Atalay, a.g.e, s. 29

²¹ Strabon, a.g.e, s. 282-283

²² İlknur Gürgen, “M.Ö.2.Binyılda Kıbrıs”, Kıbrıs Tarihi I, İlkçağlardan 1960’a Kadar, Akdeniz Karpaz Üniversitesi, 1.Baskı, İstanbul 2017, s.13

denize bağlandığı noktada bir kent olduğu bilinmektedir²³. Anadolu’da ki kullanımı ise Alasya-Alasia-Alaşiya’dır. Kıbrıs’ta ki Kurium Tapınağı’nda ele geçen damganın üzerinde Cyprus adının adada yetişen kına çiçeğinin İbranice kökü olan Kopher’dan(Henna-Lawsonialba) geldiği düşünülmektedir²⁴. Asur kaynaklarında, Yatnana veya Ya, İbranicede Kittim olarak geçen Kıbrıs, Kypros şeklinde ilk olarak Homeros’ ta geçmiştir²⁵. Yunan mitolojisindeki aşk ve güzellik tanrıçası olan Aphrodite’nin Baf bölgesindeki Petratos Romiou’da doğduğuna inancından dolayı Aphrodite’nin adası Afrodisia ve Amatosia olarakta adlandırılmaktadır. Ayrıca adanın doğal kaynaklar bakımından zengin olması nedeniyle Yunanca “kutsanmış” manasına gelen Makaria’da adanın isimleri arasındadır²⁶. Kıbrıs’ın önemli kentlerinin deniz seviyesinde olması nedeniyle ada Koloni adıyla anılırken, dağlık oluşu sebebiyle de Keraşitsi de denilmektedir²⁷.

2. DEMİR ÇAĞI ÖNCESİ KIBRIS

İnsan hayatının başlangıcı ve gelişimi günümüz insanı için daima bir merak unsuru olmuş ve araştırmaya değer bulunmuştur. Buna istinaden bilim insanları, bilimin sağladığı olanaklardan faydalanarak araştırmalar yapmış ve çıkan sonuçları gruplandırarak daha anlaşılır bir biçimde bizlere sunmuşlardır. Kıbrıs’ta diğer medeniyetler gibi gelişimini tamamlarken geçmişten günümüze değişik evrelerden geçmiştir.

Kıbrıs’ın Pleistosen Çağı’na(M.Ö. 500.000-M.Ö. 10.000) ait biyostratigrafisi²⁸ hala üzerinde araştırmaların sürdürüldüğü ve elimizde az sayıda kaynağın bulunduğu bir dönem olma özelliğini koruyan alanlardandır²⁹.

²³ Bener Hakkı Hakeri, “Başlangıcından 1878’e Dek Kıbrıs Tarihi”, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları-28, Kültür Dizisi 28. Kitap, 1.Baskı, 1993, s. 7

²⁴ Remziye Okkar, “Eski Çağlardan Roma Dönemine Kıbrıs/Alashiya Adasındaki Siyasi Oluşumlara Genel Bir Bakış”, Kıbrıs Tarihi I, İlkçağlardan 1960’a Kadar, Akdeniz Karpaz Üniversitesi, 1. Baskı, İstanbul, 2017, s.29

²⁵ Süleyman Özmen ve Seher Selin Özmen, “Kıbrıs Türklerinin Kökeni ve Sosyo-Kültürel Özellikleri, The Origin And Socio-Cultural Characteristic Of Cyprus Turks”, Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi, II(3), 2018, s. 22

²⁶ tr. Wikipedia.org/wiki/Kıbrıs(31.12.2020)

²⁷ www.turkcebilgi.com>kıbrıs_adanın_kaynağı(31.12.2020)

²⁸ Biyostratigrafi, kaya kütüklerini fosil kapsamına göre sınıflar. Jeolojik zaman içerisinde canlı topluluklarının geçirdiği değişim biyostratigrafinin temelini oluşturur. <https://jeoloji.ogu.edu.tr/Storage/Jeoloji/Uploads/5-Biyostratigrafi.pdf> (9.11.2020)

²⁹ Akif Akkuş, “Jeomorfolojiye Giriş”, 1. Baskı, İstanbul: Öz Eğitim Yayınları, 1996, s. 44

Swiny, Pleistosen Çağ'da adada bazı memeli hayvan türlerinin yaşadığından bahsetmektedir. Bu hayvanlar; tavşan, iri fare, iki farklı fare türü(*musmusculus*, *acomysdimi adi atus*), kirpi, koyun, tilki, İran geyiği(*Persianfallowdeer/dama Mesopotomica*) ve yabandomuzudur. Bu memeli türlerinin haricinde adada yaşayan cüce su aygırları ve filler Pleistosen'den Holosen'e³⁰ geçiş evresinde ortadan kaybolmuşlardır³¹. Ancak bu çağ içerisindeki varlıklarının bilinmesi Kıbrıs Adası'nın, ana karadan kopma yaşamadan önceki dönemlerde Doğu Akdeniz'den Anadolu'ya bağlı olduğunu bize kanıtlar niteliktedir³².

Kıbrıs Adası'nda Pleistosen Çağı'nın son çeyreğine ait olduğu düşünülen fosil kalıntılara ise Pile, Akanthuo, Taşkent, Karaoğlu köylerinin çevresinde ve Girne Boğazı'daki İnpınarda rastlanmıştır. Ada'ya bu hayvan türlerinin nereden ve nasıl geldikleri belirsizliğini korumakla beraber Kıbrıs'ın henüz anakara parçasından tam olarak kopmadığı, yarım ada olduğu dönemlerde karayoluyla yahut denizde sürüklenerek Kıbrıs'a vardıkları düşünülmektedir³³.

Paleolitik Çağa (M.Ö. 600.000- M.Ö. 10.000), kullanılan taş aletlere itafen Eski Taş ya da Yontma Taş Çağı'da denilmektedir³⁴. İnsan ve doğa bu çağda oldukça fazla etkileşim halindedir³⁵. Paleolitik Çağ kendi içerisinde üç bölüme ayrılır. Bunlar; Alt, Orta ve Üst Paleolitik Çağ'dır. Basit alet yapımına başlanılan bu çağda, taştan tek ya da çift taraflı el baltaları, uzun yaprak biçiminde bıçaklar, kemikten iğneler ve avcılıkta kullanılan çağın en önemli aletlerinden biri olan mızraklar yapılmaya başlanmıştır. Çağa ait en önemli gelişme ise iki çakmak taşının sürtünme kuvvetinden faydalanılarak oluşturulan ateşin keşfedilmesi olmuştur³⁶.

Bu çağda yerleşik hayata henüz geçilmemiştir. İnsanlar mağaralarda, kaya sığınaklarında ve ağaç kavuklarında barınmaktaydılar. İlk insanlar yaşamlarını devamlı olarak bir alanda sürdürmemiş on beş yirmi kişilik gruplar halinde göçebe

³⁰ Holosen,Kuvaterner devrinde yer alan Pleistosen devri (11.000- 12.000 yıl önce) ve Antroposen devri arasındaki jeolojik devreye denir.https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/19_20_Guz/kuaterner_cografyasi/2/index.html (9.11.2020)

³¹Louise Steel, "CyprusBeforeHistory",First Published, Great Britain,London:Duckworth-Publisher,2004,s:5

³² Şevket Aziz Kansu, "İnsanlığın Kaynakları ve İlk Medeniyetler",1.Cilt,4.Baskı,Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları XIII. Dizi- Sa.1⁴⁴ Dünya Tarihi, 1991, s.55

³³ Hüdaverdi Öncan, "Kıbrıs Tarihi", Lefkoşa Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 34

³⁴Secda Saltuk, "Arkeoloji Sözlüğü", 5.Baskı, İnkılap Kitabevi, 1993, s. 226

³⁵ Gordon Child, "Tarihte Neler Oldu?", 5. Baskı, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 19-20

³⁶Secda Saltuk, a.g.e, s. 226

bir yaşam benimsemişlerdir³⁷. Geçici yerleşim yerlerini özellikle su kenarlarında, avlayabilecekleri hayvan türünün çok olduğu ve toplayıcılık faaliyetlerini de sürdürebilecekleri noktalardan seçmişlerdir³⁸.

Beslenme ihtiyaçlarını ise doğada buldukları hayvan leşleri, bitki kökleri, ağaç ve çalılardaki yemişlerden, tuzak kurarak ya da ucuruma sürerek avladıkları hayvanlardan karşılamaktaydılar³⁹.

Paleolitik Çağ'a ait ilk insan izlerinin görüldüğü Anadolu'nun güneyinde yer alan Karain(Antalya) ve Samanlı(Hatay) Dağları'nın aksine Kıbrıs Adası'nda çağ içerisinde insan yaşam izine rastlanmamıştır⁴⁰.

Mezolitik (Epipaleolitik) Çağ(M.Ö. 10.000- M.Ö. 8000) ya da Orta Taş Çağı, Paleolitik ile Neolitik Çağ arasındaki geçiş evresidir⁴¹. Paleolitik Çağ süresince devam eden Buzul Çağı'nın sona ermesiyle hava sıcaklığı artmış, değişen iklim şartlarına elverişli yeni nebat ve hayvan türleri ortaya çıkmıştır. Bu çağda buzulların erimesi neticesinde artan sulak alanların çevresinde tek tük insan yerleşimleri görülmeye başlanmıştır. Avcılık ve toplayıcılık Paleolitik Çağ'da olduğu gibi devam etmiş bunun yanı sıra doğada doğal olarak yetişen tahılların hasadı yapıp dönemin imkânları çerçevesinde öğütülmüştür⁴².

Yapımına Paleolitik Çağ'da başlanan taş araç gereçlerin çeşitliliği artmıştır⁴³. Mezolitik Çağ'ın en önemli keşiflerinden biri baltalardır. Baltalar sayesinde ormanlardan daha iyi bir biçimde fayda sağlanmış ve ileriki dönemlerdeki çiftçi yaşamının temellerinin atılması sağlanmıştır⁴⁴. Çağ içerisinde köpek ilk

³⁷ Mihriban Özbaşaran, vd., "Eski Anadolu Tarihi", 1. Baskı, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:2268, Açıköğretim Fakültesi Yayını, No: 1265, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2011, s. 4

³⁸ Yüksel Arslantaş, "Paleolitik ve Mezolitik (Epi- paleolitik) Çağ' da Barınma", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24(2), Elazığ, 2014, s. 320

³⁹ Mihriban Özbaşaran, vd., a.g.e.s.4

⁴⁰ Füzüzan Kınal, "İlk Çağlarda Kıbrıs", Kıbrıs Tarihi Üzerine Çalışmalar: II, Belleten, XXVIII(111), 1964, s. 383

⁴¹ Secda Saltuk, a.g.e, s. 226

⁴² Hakan Sivas, vd., "Genel Uygarlık Tarihi", T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 2964, Açıköğretim Fakültesi Yayını, No: 1919, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2019, s.38

⁴³ Secda Saltuk, a.g.e, s. 226

⁴⁴ Alaaddin Şenel, "İlkel Topluluktan Uygar Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları:504, Ankara, 1982, s.129

evcilleştirilen hayvan türü olmuştur⁴⁵. Ayrıca mağara içlerinde yiyecek depolama alanları oluşmuştur⁴⁶.

Mezolitik Çağ'a ait diğer önemli alet grubu ise minik taş manasına gelen, geometrik biçime sahip mikrolitlerdir⁴⁷. Bu aletler çakmaktaşı ve obsidyen gibi dönem içerisinde çokça kullanılan malzemelerden yapılmaktaydılar⁴⁸. Mikrolitler tekil parçalardan oluşmayan, birden fazla parçanın bir araya gelmesinden oluşan kompozit araçlardı. En çok ve yaygın olarak üretilen mikrolit türleri ise ok ve mızrak başlarıydı⁴⁹. Ok ve mızrak başlarının yanı sıra küçük saplı kazıyıcılar, kalem ve delicilerde dönem içerisinde üretilen malzemelerdi. Mikrolitlerin sap kısımları hayvan boynuzu, ahşap ve kemik gibi materyallerden yapılmıştır. Hatta bu şekilde, ekin biçme işleminde kullanılmak için yapılmış oraklar da mevcuttur⁵⁰.

Kıbrıs Adası'ndaki en erken insan izine Mezolitik Çağ'da adanın güneyindeki Akrotiri(Aetokremnos) kazı alanında yapılan arkeolojik çalışmalar neticesinde ulaşılmıştır⁵¹.

Neolitik Çağ'a(M.Ö. 8500- MÖ. 3800) Cilalı Taş ya da Yeni Taş Çağ'ı da denir⁵². Neolitik Çağ Kıbrıs Adası'nda iki önemli döneme ayrılır. Bunlar Neolitik I(M.Ö.5800-4950, Erken ya da Akeramik Çağ) ve Neolitik II (M.Ö. 3500-3000, Geç ya da Keramikli Çağ)dir. Ancak bu tarihler arasında kronolojik olarak 2000 yıllık bir boşluk oluşturan ve sebebinin ne olduğunun bilinmediği bir durum söz konusudur⁵³. Bu çağla birlikte insan yaşamı köklü bir biçimde değişmiştir. İnsanlar ilk kez köyler kurarak yerleşik hayata geçmiştir⁵⁴. Neolitik Çağ'da kurulan bu köylerin mimarisi günümüz mimarisinin temellerini atmıştır. Erken dönemde üzeri dal ya da kamışlarla kapatılıp çamurla sıvanılan yuvarlak kulübeler(tholos) yapılırken ilerleyen zamanla birlikte dikdörtgen planlı, içerisinde kiler ve mutfak barındıran evler yapılmaya

⁴⁵Secda Saltuk, a.g.e, s.226

⁴⁶Yüksel Arslantaş, a.g.e, s.323

⁴⁷ Mihriban Özbaşaran vd.,a.g.e, s. 6

⁴⁸ Hakan Sivas vd., a.g.e, s.38

⁴⁹ Alaaddin Şenel, a.g.e, s.128

⁵⁰ Hakan Sivas vd., a.g.e, s.38

⁵¹StavrosPanteli, "Historical Dictionary Of Cyprus", 1995, s. 101

⁵² Vehbi Z. Serter, a.g.e, s.9

⁵³ Afife Erzen, "İlkçağ Tarihinde Kıbrıs",Belleten, XL(157), 1976, s. 98

⁵⁴Secda Saltuk, a.g.e, s. 226

başlanmıştır. Bu yapı tipinin ortaya çıktığı yerlerde kutsal mekânlar ve tapınım alanları inşa edilmiştir⁵⁵.

Kıbrıs'ta Erken Neolitik Çağ'a ait en güzel ev örneklerine Khirokitia rastlanır. Bu evler tholos biçimli olup 3-4 veya 7-8 m arasında çapa sahiptir. Büyük boyutlu tholoslar küçüklerinden farklı olarak uyumak ve gıda depolayabilmek için fazladan bir bölüme sahiptir⁵⁶. Bir tholos'un iç mekânında ise düz zemin üzerinde yemek pişirmek için ocak, uyumak için yerden biraz daha yüksek formda olan platformlar ve yapının çatı kısmını desteklemesi amacıyla yapılmış merkezi bir direk mevcuttur⁵⁷. Khirokitia'da tholoslardan oluşan bu yerleşim alanı geniş bir araziye yayılmış büyük bir köydür⁵⁸. Khiokitia'daki evlerle aynı döneme rastlayan Kalavassos-Tenta'daki yapılarda dönem içerisinde kerpiğin sıkça kullanıldığını bize göstermektedir. Yapıları iki eş merkeze sahip bir duvar çevrelemekteydi ve bu duvarların iç kısımları muhtemelen sıvalı olabilirdi⁵⁹. Çağın en önemli yerleşim yerlerinden biri olan Khirokitia'da ele geçen buluntular ışığında (obsidyen gibi) Kıbrıs'ın Anadolu ile ticari ve kültürel bağlarının olduğu açıkça görülmektedir⁶⁰.

Tüketici yaşam tarzı bu dönemde bırakılıp ilk üretim faaliyetlerine başlanmıştır⁶¹. Değişik bitki türleri ıslah edilmiş tarımsal üretime ağırlık verilmiştir⁶². Khirokitia'daki evlerin temellerinde çakmaktaşıdan oraklar bulunmuştur. Ayrıca gıda ürünü olarak kabuklu arpa, mercimek, fasulye ve bezelye kalıntıları ele geçmiştir. Dönemin bir diğer önemli yerleşim yeri olan Kalavassos-Tenta'da bize benzer üretim faaliyetlerinin olduğunu göstermektedir. Ancak besin ihtiyaçlarını karşıladıkları tek yer tarım arazileri değildi. Döneme ait Cape Andreas-Kastros'taki yerleşim yerinde balıkçılıkta kullanılan araç ve gereçlerin bulunması, balık ve kabuklu deniz canlılarına ait kalıntıların ele geçmesi ada sakinlerinin besin zincirlerinde bu ürünlerinde olduğunu kanıtlar niteliktedir⁶³. Bunun yanı sıra Tatlısu-

⁵⁵ Öztürk,K.Z. ve Şimşek,A., a.g.e, s. 17

⁵⁶ Vassos Karageorghis, "Cyprus From The Stone Age To The Romans", Thamesand Hudson Ltd, London, USA, 1982, s. 18

⁵⁷ Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 19

⁵⁸ Robert J. Braidwood, "Tarih Öncesi İnsanları", Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008, s.183

⁵⁹ Vassos Karageorghis, a.g.e, s.21

⁶⁰ Afife Erzen, a.g.e, s. 98

⁶¹ Secda Saltuk, a.g.e, s. 226

⁶² Hakan Sivas vd., a.g.e, s. 38

⁶³ Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 23

Çiftlikdüzü hayvan kalıntıları içinde palamut, orkinos, beyaz ton balığı, barlam balığı ve küçük köpek balığı gibi deniz canlılarına ait kalıntıların varlığı, ayrıca değişik memeli hayvan türlerinin kemiklerinden üretilmiş balık kancaları dönem içerisinde hem derin sularda hem de kıyı şeridinde yakın yerlerde balık avcılığının yapıldığını göstermektedir⁶⁴. Öküz, keçi ve koyun gibi hayvan türleri evcilleştirilmiştir⁶⁵. Evcilleştirilen bu hayvan türlerinin yanı sıra Batı Asya'daki en erken evcilleştirilen kediye de Kıbrıs'ta rastlanmıştır⁶⁶. İlk ticaret ilişkileri bu çağla birlikte ve yapılan üretim faaliyetleri sonucu oluşmaya başlamıştır⁶⁷.

Erken Neolitik Çağ'da taştan, küçük keman vücutlu tanrı ya da tanrıça idolleri yapılmıştır. Bu idollerde cinsiyet belirtilmemiştir⁶⁸. Cinsiyet belirtilmemesine rağmen idollerin Anadolu'da Tarsus ve Mersin civarlarındaki Yumuktepe'den çıkan benzerleri göz önünde bulundurularak Büyük Ana Tanrıça olduğu düşünülmektedir⁶⁹. İdollerin yüz kısımlarının özellikleri bazen kesik çizgiler ve çöküntülerle gösterilmişken, bazen de kabartma tekniği ile verilmiştir⁷⁰.

Neolitik Çağ'ın erken evresinde seramik kullanımı yoktur. Dönem insanları genellikle Khirokitia yerleşim yerinin yanındaki Maroni deresindeki taşlardan işlenecek malzeme temin edip yontulmuş taştan çanak çömlek ve silahlarını yapmaktaydılar⁷¹. Ancak çağın erken seramik(akeramik) döneminde Khirokitia'da kilden çanak çömlek yapma girişimlerinde bulunulmuştur. Daha önce adada olmayan seramik yapımının ise Levant Bölgesi'nden gelen sömürgeciler tarafından adaya getirildiği düşünülmektedir⁷². Zaten çağın erken evresinde Levant ve Kıbrıs arasında ekonomik ve kültürel benzerliklerin olduğu gözlemlenmiştir⁷³.

⁶⁴ Müge Şevketoğlu, "Tathlu-Çiftlikdüzü(Akanthou-Arkosykos):Kıbrıs Erken Neolitik Toplumu ve Deniz İlişkileri", Tina Dergisi, (9), s. 16

⁶⁵Secda Saltuk, a.g.e, s.226

⁶⁶ Abu Bakar Siddiq,"Tarih Öncesi Toplumlarda İnsan-Hayvan İlişkisi ve Orta Anadolu Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Faunası", Ankara: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2019, s. 70

⁶⁷ Hakan Sivas vd., a.g.e, s. 38

⁶⁸Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 25

⁶⁹ Bener Hakkı Hakeri, a.g.e, s. 14

⁷⁰Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 25

⁷¹ Vehbi Z.Serter, a.g.e, s. 9

⁷²Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 26

⁷³Cedric Bodet, "Neolitik Kıbrıs: Anakaranın İzole Bir Yansıması", Tina Dergisi,(10), s.70

Neolitik toplumlara has bir önemli yenilik ilk defa kilden kap kacak yapımına başlamalarıdır⁷⁴. İnsanları çanak çömlek yapımına yönelmesinin en önemli sebepleri ise kilin diğer malzemelere göre daha esnek ve kolay şekil verilebilir olmasının yanı sıra yerleşik hayata geçişle birlikte su ve üretimi yapılan tahıl gibi malzemelerin depolama sorununun ortaya çıkmasıdır⁷⁵. Bu dönemde tahıl depoları neolitik yerleşimlerin neredeyse tamamında görülmektedir⁷⁶.

Adanın dönem içerisinde Anadolu ile temasını ise Shillaurokambos'un tüm evrelerinde bulunan Kapadokya(Göllü Dağ) obsidyeninden⁷⁷ ve Kömürcü-Kaletepe obsidyen üretim merkezinden çıkan alet türlerinin muadillerinin Tatlısu-Çiftlikdüzü'nde ele geçmesinden, ayrıca alanda bu ürünlerin adada üretimine dair herhangi bir atık göstergesinin de bulunmaması Anadolu'dan ithal edilmiş olduğunu göstermektedir. Ayrıca Tatlısu-Çiftlikdüzü'ndeki obsidyen yoğunluğu bu yerleşim alanının obsidyen ithalatındaki rolünü ve önemli bir giriş sahası olduğunu kanıtlar niteliktedir.⁷⁸

Erken Neolitik evresinde ölü gömüsü evlerin hemen altına çeşitli taştan hediyelerle yapılmaktaydı⁷⁹. Dönemin mezarlarından bazılarında ise pişirilmemiş kilden kafatasları koyulmaktaydı⁸⁰. Erken dönemin en güzel mezar örneklerine ise, Khirokitia ve Limniti Kayalığı'nda ortaya çıkarılmıştır⁸¹. Ayrıca Shillaurokambos mezarında çeşitli ölü hediyeleri ile beraber bir insan ve kedinin beraber gömüldüğü bir mezar tespit edilmiştir⁸². Akeramik Neolitik Çağ insanlık tarihi adına oldukça önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemi içinde barındırmaktadır. Yapılan arkeolojik çalışmalar sonucu toplumsal yapının şekillenmesinin en önemli sebeplerinden birinin de din olduğu gözlemlenmiştir⁸³.

⁷⁴Sevcan Yıldız, "Anadolu ve Tarih Öncesi Çağlar", Ankara: Iksad Publications, 2019, s.65

⁷⁵Murat Dirican, "Uygurluk Tarihinde Bir Mineral: Kil", TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi, 31(371), 1998, s. 64

⁷⁶Gordon Childe, a.g.e, s. 73

⁷⁷Cedric Bodet, a.g.e, s. 75

⁷⁸Müge Şevketoğlu, a.g.e, s. 16

⁷⁹Vehbi Z.Serter, a.g.e, s. 10

⁸⁰Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 25

⁸¹Vehbi Z.Serter, a.g.e, s.11

⁸²Abu Bakar Siddiq, a.g.e, s. 153

⁸³Serap Özdöl, "Çanak Çömleksiz Neolitik Çağda Güneydoğu Anadolu'da Din ve sosyal Yapı", Tarih İnceleme Dergisi, XXVI(1), 2011, s.175-176

Erken Neolitik Çağ'ın ya da Akeramik Neolitik yerleşimlerin özelliklerini en iyi yansıtan yerleşimler ise, Cape Andres-Kastross(Karpaz Zafer Burnu), Kalavassos-Tenta, Kissonerga-Mylouthikia ve Khirokitiadir⁸⁴. Neolitik Çağ'ın erken dönemine ait ilk yerleşmeler ise Kıbrıs'ın kuzey sahillerinde bulunan Petra Tou Limniti ve Limasol yolu üzerindeki bir tepede bulunan Khirokitiodur⁸⁵.

Neolitik Çağ'ın ikinci evresine geçildiğinde ise, Neolitik Çağ'ın erken evresindeki önemli yerleşim yerlerinden olan Khirokitio, Kalavassos-Tenta, Cape-Andres-Kastros gibi yerleşim alanları sosyo-ekonomik faktörler sebebiyle eski önemini yitirmiştir⁸⁶. Dönemin önemli yerleşim alanları, Ayios Epiktetos-VrysiPhilia-Drakos, Sotira-Teppes'dir⁸⁷. Neolitik II dönemine geçişle beraber seramik yapım çalışmaları hız kazanmış kırmızı astar üzerine perdahlı ya da beyaz zemin üzerine kırmızı boya ile bezemeler yapılmıştır⁸⁸. Döneme ait özellikleri en iyi yansıtan seramikler Vrysi'nin boyalı seramikleridir. Bu seramikler beyaz astarlı zemin üzerine koyu kırmızı veya kahverengi boya ile yapılan motifleri içermektedir. İlk başlarda dairesel ve nokta gibi bezemeler içeren seramik süslemeleri ilerleyen zamanla birlikte yerini dalga ve ayrılmış dairesel motiflere bırakmıştır. En çok yapılan seramik formları ise, nokta desenli kaseler ve şişelerdir⁸⁹. Kıbrıs Adası'nda bu dönemde ilk kez insan başlı ve hayvan formunda kaplar yapılmıştır⁹⁰. Seramik yapımının adada gelişim göstermesiyle ekonomik faaliyetler farklı bir alanda daha dinamik kazanmıştır⁹¹.

Neolitik II'nin ev formlarında da değişimler yaşanmıştır. Ayios Epiktetos-Vrysi yerleşiminde erken dönemde ahşaptan yapılan evler sonraki dönemde taş temelli ve iç mekanları genelde daha küçük birimlere ayrılmış şekilde inşa edilmiştir. Evler eğimli bir çatıya sahiptir⁹². Dönemin bir diğer önemli yerleşimi olan Philia-Drakos farklı formda evleri içerisinde barındırmaktadır. Bu evler taştan dikdörtgen bir temele sahip ve köşeleri yuvarlatılmış evlerdir. Evlerin çatıları merkezi bir direk tarafından desteklenen çamur ve kamış gibi malzemelerden oluşmaktaydı. Evlerdeki

⁸⁴ Müge Şevketoğlu, a.g.e, s. 11

⁸⁵ Vehbi Z.Serter, a.g.e, s. 9

⁸⁶Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 26

⁸⁷Ahmet Gözlü, a.g.e, s. 201

⁸⁸ Vehbi Z.Serter, a.g.e, s. 11

⁸⁹Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 28

⁹⁰ Ahmet Gözlü, a.g.e, s. 176

⁹¹ Ahmet Gözlü, a.g.e, s. 200

⁹²Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 28

bu farklılık ölü gömü tarzında da söz konusudur. Çünkü Philia-Drakos'da ölümler evlerin altı yerine, yerleşim alanlarındaki oda mezarlara gömülmüşlerdir. Ancak mezarlar ölü armağanları konusunda fakirdir. Sitenin güney ve batı sınırlarının çevresinde hendekler vardır fakat bu hendekler zamanla işlevini yitirmiştir. Ayrıca Philia-Drakos'ta yapılaşmanın amacı ne olduğunun henüz çözülemediği yer altı kanalları ve odaları vardır⁹³. Neolitik II sitelerinin en önemli örneklerinden olan Sotiri-Teppes'tir. Kıbrıs'ın güneyine yakın sarp bir tepenin üzerinde konumlanan site erken evre kültürü ile herhangi bir bağlantıya sahip değildir⁹⁴. Sitedeki evler yan yana yapılmış, dairesel, oval, yarı dikdörtgen, at nalı biçiminde ve düzensiz olarak konumlanmıştır⁹⁵. Alanda toplam kırk adet ev bulunmaktadır⁹⁶. Evlerin iç bölümlerinde çatıyı desteklemek için bir direk, bir ocak ve uyku yeri olarak platformlar mevcuttur⁹⁷.

Erken evrede de olduğu gibi bu dönemde de adadaki yerleşimciler avcı ve çiftçiydiler⁹⁸. Dönemin önemli yerleşim yeri olan Vrysi'de arpa, buğday, mercimek, üzüm ve zeytin gibi ürünler yetiştirilmesi, keçi, koyun, domuz, kedi, köpek gibi hayvan türlerine bakılması Neolitik II'de de toplumun hala tarım ve hayvancılıkla yoğun bir biçimde uğraştığını bize kanıtlar niteliktedir⁹⁹.

Bakır madeni (kalkos) ve taşın (lithos) bir arada kullanıldığı çağa, Kalkolitik Çağ(M.Ö. 3500-2600) adı verilir¹⁰⁰. Aynı zamanda bu çağa dönemin geldiği noktayı anlatacak biçimde “İleri Üretici Dönem” veya “Gelişkin Köy Dönemi” adıda verilmiştir¹⁰¹. Neolitik Çağ'dan Kalkolitik Çağ'a geçişte bir süreklilik söz konusudur. Buna rağmen Kalkolitik kültürün adaya Tarsus'tan geldiğine dair işaretler söz konusudur¹⁰². Çünkü bu dönemde adaya Anadolu'dan göçler gerçekleştiği bilinmektedir¹⁰³.

⁹³Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 29

⁹⁴ Ahmet Gözlü, a.g.e, s. 203

⁹⁵Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 30

⁹⁶ Ahmet Gözlü, a.g.e, s. 204

⁹⁷Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 30

⁹⁸ Brown, A. S. ve Catling, H. W., “*Ancient Cyprus*”, AshmoleanMuseum, 1975, s. 10

⁹⁹ Ahmet Gözlü, a.g.e, s. 202

¹⁰⁰Secda Saltuk, a.g.e, s. 227

¹⁰¹ Veli Sevin, “*Başlangıçtan Perslere Kadar Anadolu Arkeolojisi*”, 3. Basım, İstanbul: Der Yayınları, 2003, s. 78

¹⁰²Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 30-31

¹⁰³ Bener Hakkı Hakeri, a.g.e, s. 15

Kalkolitik Çağ'la beraber yerleşim yerlerindeki nüfus hızlı artış göstermiştir¹⁰⁴. Bu çağ ile birlikte adadaki yerleşim yerleri de değişmeye başlamış, önceden yerleşimin hiç olmadığı ya da çok az olduğu adanın batısı, dağlık alanlar, ovalar ve Karpaz Yarımadası'nda dönemin önemli siteleri gelişim göstermiştir¹⁰⁵. Kalkolitik dönemin geç evresinde özellikle Kissonerga yoğun olarak iskân görmüş bir alandır¹⁰⁶.

Kalkolitik Çağ ev mimarisi, dairesel(tholos) planlı yapılara dayanır. Bu yapılar yumuşak yapılı, işlenmeye müsait kayalara yapılmıştır. Çatı kısımları ise bir merkezi direğe oturtularak ağaç dalları ile kapatılıp sıva işlemi uygulanmıştır¹⁰⁷. Evlerin duvar kısımları taş ve kerpiç gibi önceki dönemlerde de yaygın olarak kullanılan malzemelerden yapılmıştır¹⁰⁸. Kalkolitik evlerin içi saat yönünde dizilmiş atölye, mutfak, uyku ve evin tam orta kısmında yer alan ocak bölümü olmak üzere dört bölüme ayrılmıştır¹⁰⁹. Dönem içerisinde dairesel planlı, taş temelli yapıların en güzel örneklerini Erimi-Bamboula¹¹⁰ ve Lemba-Lakkous sitelerinde görmekteyiz. Lemba-Lakkous'taki evlerin maksimum çapı 8,5m'dir. Küçük teraslara düzensiz olarak dağılırlar ve evler hem mutfak hem de atölye olarak kullanılırlar. Sitedeki evlerden birinde Kalkolitik Çağ'ın erken evresine tarihlenen çıplak bir kadın tanrıçanın kireçtaşından heykelciğinin keşfedildiği bir bölmede, sıvalı zeminde kutsal alan olduğu düşünülen bir bölüm vardır. Ayrıca evlerin zeminlerinde taş ve kemikten yapılmış aletlerle beraber ilk bakır keski bulunmuştur¹¹¹.

Kalkolitik Çağ seramiği Neolitik Çağ seramiğinin devamlılığı niteliğindedir ancak batı'da Tesalya, doğu'da Ras-Şamra seramiklerine de benzerlik göstermektedir. Dönem içerisinde üretilen seramikler beyaz astar boya üzerine yapılmış geometrik şekillerden ve bitki motifli bezemelerden oluşmaktaydı¹¹². Bu

¹⁰⁴ Veli Sevin, a.g.e, s. 79

¹⁰⁵ Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 31

¹⁰⁶ Edgar Petenbourg, "Kissonerga-Mosphilia: A Major Chalcolithic Site in Cyprus", Department Of Archeology University Of Edinburg, 19 George Square Edinburg, United Kingdom, s.18, (Chalcolithic Cyprus, The Articles In This Volume Are Based On Papers Presented At a Symposium Held At The J. Paul Getty Museum, February, 22-24, 1990, Santa Monica California)

¹⁰⁷ Vehbi Z. Serter, a.g.e, s. 12

¹⁰⁸ Brown, A. S. ve Catling, H. W., a.g.e, s. 10

¹⁰⁹ Pilides D. ve Papadimitriou N., "Ancient Cyprus-Cultures in Dialogue", Department of Antiquities (Exhibition Catalogue), Cyprus, 2012, s.44

¹¹⁰ Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 31

¹¹¹ Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 33

¹¹² Vehbi Z. Serter, a.g.e, s. 12

tarz seramiklere Erimi sitesinde bolca rastlanmaktadır¹¹³. Erimi'deki bu seramik türü samanla karışık, iri taneli kumlu, ekstra bir işleme tabi tutulmamış kaba kilden üretilmiştir¹¹⁴. Döneme ait bir diğer seramik türü ise kırmızı astarlıdır. Seramikler genellikle parlak perdahlıdır¹¹⁵. Form olarak ise sivri dipli büyük boyutlu testiler, kompozit hydrialar(sürahiler), kapaklı pyxis, mastoid kaseler, saplı kaseler, askoslar(dökme zoomorfik ve kuş şeklinde), ve küpler vardır¹¹⁶. Kalkolitik Çağ'ın sonunda kırmızı-beyaz çanak çömleklerin kalitesi bozulmuş ve buda üretimlerini azaltmıştır¹¹⁷. Ayrıca seramik haricinde işlenebilir yapıya sahip taş parçalarından küçük insan figürünleri yontulmuştur. Bu tür yontulara güneybatı Kıbrıs'ta sıkça rastlanır¹¹⁸.

Kalkolitik Çağ'da figürin gelişimi söz konusudur, figürünler hem dişi hem erkek olarak haç biçiminde yapılmışlardır¹¹⁹. 10-12 cm arasında yapılan haç biçimli bu figürünler kabartmalı işlenen bir yüze, ortadan düz bir çizgi ile ayrılan bacaklara, iki yana uzanan kollara sahiptiler. Bu özelliklerinden dolayı figürünler hem egenin Kiklad, hem de Anadolu'nun çıplak kadın figürünlerine benzerlik göstermektedir¹²⁰. Bunlar ölümlere hediye olarak sunulmalarının yanı sıra yaşayan insanlar tarafından da kullanılmaktaydı¹²¹. Ayrıca çağ içerisinde kil ya da taş gibi malzemeler sadece kap yapımı için kullanılmamış aynı zamanda Ana Tanrıça heykelciklerinin yapımında da kullanılmıştır¹²². Yapılan kazılar neticesinde son zamanlarda bol miktarda ele geçen döneme ait çıplak kadın heykelcikleri Neolitik Çağ sonrası adaya Filistin ve Yukarı Suriye'den yeni bir kültür dalgasının geldiğini işaret etmektedir¹²³.

Kalkolitik Çağ'da Kıbrıs'ta metal kullanımı primitif bir haldeydi. Adada yalnızca Erimi-Pamboula, Souskiou-Vathyrkakas, Lemba-Lakkaous, Kissenerga-Mylothkia ve Kissenerga –Mosphilia'daki kalkolitik alanlarda metal kalıntısı bulunmuştur¹²⁴. Adada ele geçen döneme ait en erken metal obje kalıntısı,

¹¹³ Vehbi Z. Serter, a.g.e, s. 12

¹¹⁴ Bener Hakkı Hakeri, a.g.e, s. 16

¹¹⁵ Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 35

¹¹⁶ Füzün Kınal, a.g.e, s. 388; Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 37

¹¹⁷ Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 39

¹¹⁸ Brown, A. S. ve Catling, H. W., a.g.e, s. 11

¹¹⁹ Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 35

¹²⁰ Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 36

¹²¹ Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 35-36

¹²² KKTC Milli Eğitim Bakanlığı Kıbrıs Türk Tarihi Ortaokullar İçin Tarih Kitabı(Temel Eğitim 2.Kademe) 6. Sınıf, 6. Baskı, Ağustos, 2014, s. 19

¹²³ Afife Erzen, a.g.e, s. 98-99

¹²⁴ Noel H. Gale, "Metals and Metallurgy In The Chalcolithic Period", Nuffield College, Oxford, s. 43

Kissonerga-Mylouthkia’da ele geçen ve M.Ö. 3500 civarına tarihlenen metal balık kancasıyken¹²⁵, ele geçen ilk metal nesne ise Erimi-Pamboula’da bulunan ve M.Ö. 3200 civarına tarihlenen keski ucudur¹²⁶. Gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar ışığında döneme ait taş ve seramikten yapılmış kapların yanı sıra madenden üretilmiş ok, mızrak ucu, iğne ve küpe gibi çeşitli malzemelerde ele geçmiştir¹²⁷.

Kalkolitik Çağ gömüleri yerleşim yerlerine yakın olarak yapılmıştır¹²⁸. Mezar biçimi olarak üç tür kullanılır. Bunlar, çukur mezarlar, yeraltına doğru şişe formunda inen mezarlar ve yer altında bulunan mağara tipi mezarlardır¹²⁹. Bu mezarlara ölümler, ayaklarını karınlarına doğru çekilerek koyulduğu bir tarzda gömülürlerdi¹³⁰. Mezarlar oldukça zengin mezar hediyelerine sahiptir. Özellikle Suskio’da ele geçen pikrolitten(sabun taşı) ya da kilden yapılmış insan ve hayvan figürinleri bize bunu göstermektedir. Ayrıca Suskio mezarlığında ele geçen ve “Kıbrıs Beyefendisi” adı verilen terracota heykel dönem için oldukça önemlidir¹³¹.

Philia safhası(M.Ö. 2400-2300) Kalkolitik Çağ’ın sonunu, Tunç Çağ’ının erken dönemini temsil etmektedir. İlk olarak Mesarya’daki mezarlarda gözlemlenmiştir. Philia safhasında kurulan yerleşim birimleri genellikle maden rezervlerine ve özellikle bakır madeninin çıkarıldığı kaynak alanlarına yakın konumlanmıştır. Bu da dönem içerisinde madenin ekonomideki önemini göstermektedir. Dönem içerisindeki seramikler genellikle kırmızı parlak astarlıdır. Form olarak oval gövdeli ve düz ağızlı hydrialar(sürahi), amphoralar, değişik formda kaseler, yuvarlak tabanlı şişeler vardır¹³². Safhaya ait metal buluntular ise, ağır kol bantları, halka külçeler, geniş ve düz bıçaklardır¹³³.

Bronz Çağı’na(M.Ö. 2600-1000) adını veren maden, bakır ile kalayın alaşımından oluşmaktadır¹³⁴. Maden, bakıra oranla oldukça sert bir yapıya sahiptir. Bu nedenle ya dövülerek yahut eritilip kalıplara dökülerek alaşıma form

¹²⁵Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 35; Noel H. Gale, a.g.e, s.43

¹²⁶Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 32; Noel H. Gale, a.g.e, s.44

¹²⁷ KKTC Milli Eğitim Bakanlığı Kıbrıs Türk Tarihi Ortaokullar İçin Tarih Kitabı(Temel Eğitim 2.Kademe) 6. Sınıf, 6. Baskı, Ağustos, 2014, s. 19

¹²⁸Ian A. Todd, “*The Vasilikos Valley and The Chalcolithic Period In Cyprus*”, Kalavassos, Lacarna, Cyprus, s.6

¹²⁹ Ahmet Gözlü, a.g.e, s. 213

¹³⁰ Vehbi Z. Serter, a.g.e, s. 12

¹³¹ Ahmet Gözlü, a.g.e, s. 213

¹³²Lousie Steel, “*Cyprus*”, Chapter 60, Oup. Uncorrected Proof, Oxford Handbook Of The Ancient Aegean, 2012, s. 806

¹³³Lousie Steel, “*Cyprus*”, s. 807

¹³⁴ Veli Sevin, a.g.e, s. 117; Secda Saltuk, a.g.e, s. 227

kazandırılabilir¹³⁵. Kıbrıs Adası'na metal teknolojisinin ne şekilde geldiği tam olarak bilinmemekle birlikte Anadolu'dan geldiği düşünülmektedir¹³⁶. Ada'da Trodos Sıradağları çevresinde oldukça fazla bulunan bakır rezervlerinin işlenmesiyle beraber, Kıbrıs bakır hammaddesini temin eden önemli bir ihracat merkezi konumuna gelmiş ve bu durum 2000 yıl boyunca devamlılığını sürdürmüştür¹³⁷. Ada, Bronz Çağı'nda Akdeniz'deki en önemli bakır üreticilerindendir¹³⁸. Bakır ticaretinin getirdiği zenginleşmeyle beraber toplumda sınıfsal farklılıklar oluşmuş, cinsiyete dayalı iş bölümü iyiden iyiye belirgin bir hal almıştır¹³⁹.

Bronz madeninin keşfinden sonra dokumacılık, çömlekçilik ve tarımın yanı sıra daha ince cidarlı süs eşyalarının yapımı kolaylaşmış, daha dayanıklı ve etkili silah türleri üretilmeye başlanmıştır¹⁴⁰. Ancak üretilen bu ürünlere rağmen bakırın kullanım alanı yinede çok fazla değildir. Dönem içerisinde süs eşyaları ve silah dışında hançerler, bıçaklar ve toplu iğneler bakır madeninden yapılmaktaydı¹⁴¹.

Bronz Çağı ile birlikte, daha önce iskan edilmemiş bölgeler iskan edilmiştir. Nüfus tarımsal üretimden daha iyi verim alınan Meserya veya Girne sırtının kuzeyindeki kıyı ovasına, Trodos dağının eteklerine, Pedhieos'un üst kısmının etrafına, Yialis ve Kouris nehirlerinin yakınına ve Lakarana'dan batıda Baf bölgesine kadar yayılmış ve bu alanlarda pulluk tarımı yapılmıştır¹⁴². Bu dönemde tarımın yanı sıra madencilikte önemli bir ekonomik faaliyetti ve yerleşim yerleri maden rezervlerine yakın yerlerden de seçilmişti. Maden rezervine yakınlığı ile bilinen Ambelikou bu durumun en güzel örneğidir¹⁴³. Ayrıca ilk Bronz Çağı yerleşim yerlerinden olan Marki-Alonia'da yerel bakır imalatıyla ilgili emareler vardır. Alanda ele geçirilen yoğun bakır buluntunun yanı sıra "Yassı Balta Kalıplar" adı verilen ve Kıbrıs'ta ele geçen en erken döküm kalıbı olma özelliğini taşıyan üç adet kalıp keşfedilmiştir. Bu kalıplar dönem içerisinde günlük elzem ihtiyaçların dışında

¹³⁵ Hakan Sivas vd., a.g.e, s. 41

¹³⁶ Brown A. S. ve Catling H. W., a.g.e, s. 12

¹³⁷ Walter Fasnacht, "Kıbrıs' ta Madencilik ve Bakır Üretimi" Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti, (ed.) Ü. Yalçın, C. Pulak, R. Slotta, Ege Yayınları, Bochum, 2006, s. 518

¹³⁸ Gale Z. A. S. ve Gale H. N., " Bronze Age Metal Artefacts Found on Cyprus- Metal From Anatolia and The Western Mediterranean", Trabajos De Prehistoria, s. 67

¹³⁹ A. Bernard Knapp, "Prehistoric and Prehistoric Cyprus-Insularity and Connectivity", Oxford University Press, USA, 2008, s. 79

¹⁴⁰ Veli Sevin, a.g.e, s. 117

¹⁴¹ Bener Hakkı Hakeri, a.g.e, s. 17

¹⁴² A. Bernard Knapp, a.g.e, s. 70

¹⁴³ Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 44

da üretim yapıldığının bir göstergesi olması açısından oldukça önemli bir kanıttır¹⁴⁴. Kalıplar, Kıbrıs'ta M.Ö. 3. binin 2. yarısında bakır ticaretinin varlığını göstermektedir¹⁴⁵. Dönemin yerleşim yerlerinin seçimindeki bir önemli unsurda denize kıyısı olan alanların seçilmesidir. Bunun en büyük sebebinin ise yürütülen ticari faaliyetler olduğu söylenebilir¹⁴⁶.

Erken Bronz Çağı mezarları ise görkemli bir hal almaya başlamış ve bu alanlar semboller ile ritüellerin sergilendiği yerler haline gelmiştir¹⁴⁷. Erken dönemin önemli mezar alanları; Philia, Ayia Paraskevi, Vounos, Ambelikou ve Vasilia'dır¹⁴⁸. Özellikle Vounos mezarlığında ele geçen Kıbrıs Hançeri dönem açısından oldukça önemli bir buluntudur ve benzerlerine Asya ve Avrupa'da(Macaristan) rastlanmaktadır. Ayrıca Vounos'dan çıkan kil eserlerden yola çıkarak dönem insanların antropomorf tanrılara tapıtığını söylemek mümkündür. İnanç olarak ise Fırtına Tanrısı Teşup/Teişeba'ya tapınım göstermişlerdir¹⁴⁹.

Erken dönem seramiklerinin tamamı elle yapılmıştır. Üzerleri kırmızı astarlı ve bezeme olarak geometrik desenlerle süslenmişlerdir¹⁵⁰.

Orta Bronz Çağı'nın ikinci yarısında çark icat edilmiştir. Seramik yapımı böylece çarkla daha kolay bir şekilde yapılmaya başlanmıştır¹⁵¹. Dönem içerisinde beyaz astarlı çanak-çömlek üretimi söz konusudur¹⁵². Bezeme olarak koyu kırmızı boya ile yapılmış vahşi hayvan betimlemeleri vardır. Seramiklerin benzerlerine Troya-Yortan'da rastlamak mümkündür¹⁵³. Döneme ait önemli seramik buluntular Megiddo ve Ras-Shamra' da ele geçmiştir¹⁵⁴.

Orta Bronz Çağı'nda önceden iskan edilmiş yerleşim yerleriyle ilgili değişimler söz konusudur. Lapethos bu dönemde adanın en önemli yerleşim yerlerinden biridir. Çünkü bakır ticaretinde ada için önemli bir yol konumunda

¹⁴⁴Walter Fasnacht, a.g.e, s. 519

¹⁴⁵Walter Fasnacht, a.g.e, s. 520

¹⁴⁶Tolga Han Arun, "Kıbrıs/Alasiya'nın M.Ö. 2. Bin Yılında Doğu Akdeniz'deki Önemi ve Hititlerle İlişkisi", Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi, III(6-7), s. 89

¹⁴⁷Ourania Kouka, "Symbolism, RitualFeastingandEthnicity in EarlyBronze Age Cyprusand Anatolia", On Cooking Pots, DrinkingCupsLoomweightsandEtnicity in Bronze Age Cyprus and Neighbouring Regions, An International Archaeological Symposium Held in Nicosia, November 6th-7th 2010- Nicosia-Cyprus, 2011, Publishedbythe A.G. Leventis Foundation, s. 49

¹⁴⁸Vehbi Z. Serter, a. g. e.,s. 14

¹⁴⁹Bener Hakkı Hakeri, a.g.e, s. 17

¹⁵⁰Bener Hakkı Hakeri, a.g.e, s. 17

¹⁵¹Bener Hakkı Hakeri, a.g.e, s. 17

¹⁵²Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 52

¹⁵³Bener Hakkı Hakeri, a.g.e, s. 18

¹⁵⁴Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 60

bulunmaktadır. Bu durumu Girne sıradağlarının batı ucundaki ve güneyindeki Aloupos Nehir Vadisi arasındaki platoda konumlanmış bir çok iskan yeri desteklemektedir¹⁵⁵. Ada'da bakır ticaretinin oluşturduğu refah seviyesiyle birlikte bir ya da iki odalı, salon ve verandadan oluşan evler Alambra, Ambeliku, Kalopsida ve Kalavason gibi iskân yerlerinde görülmeye başlandı¹⁵⁶.

Ölü gömüsü olarak Erken Bronz Çağı özellikleri bu dönemde de devam etmektedir. Ölüler oturur ya da çömelmiş vaziyette (hocker tarzı), yiyecek, silah, çeşitli araç gereç ve mücevherlerle gömülüyorlardı¹⁵⁷. Bakır, ada içerisindeki ölü gömü hediyelerinde de yoğun olarak tercih ediliyordu¹⁵⁸. Çağa ait bu mezarlarda Mezopotamya'ya ve Kıbrıs'a ait silindir mühürlerde bulunmuştur¹⁵⁹.

Çağ içerisinde Suriye, Filistin ve Mısır ile olan ticari ilişkiler yoğunlaşmış bakır ana ihracat maddesi olma özelliğini korumuştur. Öyle ki Kıbrıs(Alashiya) M.Ö. 17.yy'da yazıldığı düşünülen Mari Tabletleri'nde "Bakır Üreten Şehir" olarak kayıtlara geçmiştir¹⁶⁰. Ayrıca Orta Bronz Çağı Kıbrıs'ının, Alambra-Mouttes yerleşkesinde karbonatlardan(bakır tuzu) bakır üretildiği gözlemlenmiştir¹⁶¹. Bu çağ çok uzun süreli bir dönem olmamıştır¹⁶².

Geç Bronz Çağı'na gelindiğinde ise Kıbrıs büyük ölçekli sosyo-ekonomik değişimler yaşamıştır. Yerleşimde ve nüfus oranında gözle görülür bir artış yaşanmış ve yeni iskan alanlarının açılması zaruri bir hal almıştır. Kıyı bölgelerine konumlanmış kentsel merkezler, ticaretin getirdiği zenginlikle yükselişe geçmiş ve bu durum kentlerde hiyerarşik bir karmaşayı da beraberinde getirmiştir¹⁶³. Özellikle Girne'nin kuzey kıyısındaki Kazaphani ve Phlamoudhi gibi kıyı bölgeleri dönem içerisinde ticaret akışının yoğun olduğu bölgelerdir¹⁶⁴. Geç dönemde deniz ticaretinde Kıbrıs, gemi ustalarının imal edilen yeni aletlerle eskiye göre daha büyük boyutlu teknelerin yapımına başlaması daha fazla miktarda ve türde malzemelerin

¹⁵⁵Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 52

¹⁵⁶Bener Hakkı Hakeri, a.g.e, s. 18

¹⁵⁷Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 56

¹⁵⁸A. Bernard Knapp, a.g.e, s. 81

¹⁵⁹Bener Hakkı Hakeri, a.g.e, s. 18

¹⁶⁰Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 60

¹⁶¹Walter Fasnacht, a.g.e, s. 520

¹⁶²Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 52

¹⁶³Louise Steel, "Cyprus During The Late Bronze Age", Chapter 38, Newgen: Oup Uncorrected Proof-First Proofs, 2013, s. 571-572

¹⁶⁴A.Bernard Knapp, "Prehistoric Cyprus: A Crossroad Of Interaction?", Herausgegeben von: Mihran Dabag, Dieter Hallar, Nikolas Jaspert und Achim Lichtenberger, BAND 6, Urheberrechtlich Geschütztes Material, 2015, Ferdinand Schöningh, Paderborn, Wilhelm Fink/Ferdinand Schöningh Multiple Mediterranean Realities, Current Approaches to Spaces, Resources and Connectivities, s. 20

taşınmasına olanak sağlamıştır¹⁶⁵. Bunun sonucu olarak Kıbrıs'ın, Akdeniz'in doğu havzasındaki etkinliğini artmıştır¹⁶⁶. Kıbrıs'ın üst zümresinden ticaretle uğraşan kişiler bu dönemde Doğu Akdeniz'de daha güçlü ideolojik, siyasi ve ekonomik ilişkilerde bulunmuşlardır¹⁶⁷. Trodos Dağı eteklerinde bol miktarda rezervi bulunan bakır madeninin ticareti bu dönemde iyiden iyiye artış göstermiştir. Bu artışla beraber adada lüks ithalatlara ve prestij mallarına ulaşım olağan bir hal almış ve bu ithalatı kontrol eden yeni bir seçkin grubun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Geç Bronz Çağı'nda Kıbrıs'ın, Ege, Mısır ve Levant devletleri ile diplomatik ve ticari ilişkileri vardır¹⁶⁸. Bu çağda Ege'den gelen sömürgeciler tarafından Kıbrıs adası'na Girit ve Miken'den kültürel ve dönemin teknolojisine ait yeni bilgiler gelmiştir. Bunlar yeni silah türlerini, naturel bezemeli çark yapımı kapları, altın işleme sanatını, fildişi, mineli değişik işleri kapsamaktaydı¹⁶⁹. Dönem içerisinde Fenike ve Mısır ile de yoğun ilişkiler görülür ve bu ilişkiler değişik formda seramiği ve kuyumculuk sanatını adaya getirmiştir¹⁷⁰.

Kıbrıs'ta bronz alaşımının ana maddesi olan kalay bulunmamaktadır. Bu ihtiyacın büyük olasılıkla Levant Bölgesi, İran, Afganistan veyahut Özbekistan'daki kalay rezervlerinden getirildiği düşünülmektedir¹⁷¹.

Geç Bronz Çağı'nda 30 kg'lık öküzgözü külçeler M.Ö.1600-1100 tarih aralığında Akdeniz'de ticareti yapılan bakır madeninin form yapısıdır. Çağın sonuna doğru bakır, kalay, kurşun, altın ve az miktarda gümüş Akdeniz metal ticaretinin ana malzemelerini oluşturur¹⁷². Uluburun Batığı'ndan çıkarılan disk külçe ve öküzgözü buluntuları üzerinde yapılan metal analizleri sonucunda malzemenin çoğunun Kıbrıs Adası'nın Kuzeybatı bölümündeki bakır rezervlerinden çıkarıldığı, geriye kalan az

¹⁶⁵ Ünsal Yalçın, "Tarih Yazan Gemi: Uluburun". *Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti*, Ege Yayınları, Bochum, 2006, s. 24

¹⁶⁶ Louise Steel, "Cyprus During The Late Bronze Age", Chapter 38, s. 572

¹⁶⁷ A. Bernard Knapp, "Prehistoric Cyprus: A Crossroad Of Interaction?", s. 20

¹⁶⁸ Louise Steel, "Cyprus During The Late Bronze Age", Chapter 38, s. 572

¹⁶⁹ Bener Hakkı Hakeri, a.g.e, s. 19

¹⁷⁰ Bener Hakkı Hakeri, a.g.e, s. 19

¹⁷¹ Cemal Pulak, "Uluburun Batığı". *Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti*, Ege Yayınları, Bochum, 2006, s. 65-66-67

¹⁷² Gale N. H. ve Gale Z. A. S., "Uluburun Batığı Bakır Külçelerinin Kaynak Analizi ve Geç Tunç Çağı'nda Akdeniz'de Metal Ticareti". *Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti*, Ege Yayınları, Bochum, 2006, s. 119

miktardaki malzemenin ise Anadolu'daki Toros Dağları'ndaki(Bolkar ve Aladağ) bakır rezervlerinden temin edildiği anlaşılmıştır¹⁷³.

Geç Bronz Çağı'nın bir önemli yeniliği de hava akımı ile çalışan fırınların maden rezervlerinin yakınına yapılmış olmasıdır¹⁷⁴. Ege göçlerinin sebep olduğu ikinci dalga ile Kıbrıs bakır rezervlerini kaybetmiş ve ekonomik olarak zayıflamıştır. Bunun sonucu olarak M.Ö. 1200'ler den sonra Mikenlerle gelen içerisinde bir ocak, banyo teknesi, ve boynuz kutsamasının bulunduğu kesme taş tekniğinin kullanıldığı yapılar tüm estetiğini kaybetmiştir¹⁷⁵.

3. DEMİR ÇAĞI'NDA KIBRIS

Kıbrıs'ta Geç Bronz Çağı'nın ortalarından başlayarak çok yaygın olmamakla birlikte demir madeninin kullanımı söz konusudur¹⁷⁶. Kapalı bir alandaki ateşte yüksek ısıya maruz bırakılarak arıtılan demir madeni, bronz madenine göre daha düşük maliyetli ve kullanışlı aletlerin yapılmasına olanak sağlar¹⁷⁷. Bundan dolayı Demir Çağı'nın(M.Ö. 1000-325) başlamasıyla beraber demir kullanımı iyice artmış ve zamanla bronzun yerine geçmiştir¹⁷⁸. Ancak bronz kullanımının son bulması biranda olmamış, demirle beraber kullanımına Cypro-Geometrik döneme gelinceye kadar devam edilmiştir¹⁷⁹. Kıbrıs'ın Demir Çağı kendi içerisinde, Geometrik(M.Ö. 1000-700), Arkaik(M.Ö. 700-475) ve Klasik(M.Ö. 475-325) olmak üzere üç evreye ayrılmıştır¹⁸⁰.

Kıbrıs Adası'nda, Bronz Çağı'nın sonunda yaşanan pazar kaybı adanın ticaretle uğraşan elit zümresi üzerinde sosyo-ekonomik açıdan olumsuz etkiler yaratmıştır¹⁸¹.

¹⁷³ Gale N. H. ve Gale Z. A. S., "Uluburun Batığı Bakır Külçelerinin Kaynak Analizi ve Geç Tunç Çağı'nda Akdeniz' de Metal Ticareti", s.131

¹⁷⁴ Andreas Hauptmann, "Tunç Çağı' nda Madencilik Boyutları".Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti, Ege Yayınları, Bochum, 2006, s. 478

¹⁷⁵ Suzan Akkuş Mutlu, "Egeli Kavimler Göçünün Alaşia(Kıbrıs) Krallığına Sosyo-Ekonomik Etkileri". Tarihte Kıbrıs İlkçağlardan 1960' a Kadar, I.Cilt, Akdeniz Karpaz Üniversitesi, 2017, İstanbul, s. 49-50

¹⁷⁶ Bener Hakkı Hakeri, a.g.e, s. 19-20

¹⁷⁷ Robert J. Braidwood, a.g.e, s. 256

¹⁷⁸ Bener Hakkı Hakeri, a.g.e, s. 19-20

¹⁷⁹ Anna Satraki, "Cypriot Politics in The Early Iron Age". Cyprus and The Aegean in The Early Iron Age, The Legacy of Nicolas Coldstream, 2012, Bank of Cyprus Cultural Foundation, Nicosia, Monday, 13 December 2010 Archaeological Research Unit University of Cyprus, s. 265

¹⁸⁰ Bener Hakkı Hakeri, a.g.e, s. 19-20

¹⁸¹ A. Bernard Knapp, "Prehistoric and Prohistoric Cyprus", s.371

Demir Çağı'nın erken evresi olan Cypro-Geometrik dönemde, Kıbrıs'ta yoğun olarak Yunan kültürünün etkileri görülür¹⁸². Çanak-çömlek formları ve üzerlerindeki bezemelerde çömlekçilikteki Miken geçmişiine ait izler vardır¹⁸³. Seramikler, beyaz astar üzerine, mat koyu kahve ve siyah renklerdeki bezemelerden oluşmaktaydı. Ayrıca koyu kahve boyayı canlandırmak için nadiren de olsa kırmızı boyanın da kullanıldığı durumlar söz konusudur. Dönem içerisinde Bichrome(çift renkli) vazolarda görülmektedir. Bezeme olarak doğrusal bezeme türü vardır¹⁸⁴. Ancak bezemeler, geometrik ve sıkı bir simetri içerisinde dekore edilmiştir¹⁸⁵. Seramiklerin üzerinde kuş, hayvan ve nadiren insan betimlemelerine yer verilmektedir. Dönemde az sayıda da olsa hayvan ve kuş şeklinde zoomorfik vazolar mevcuttur. Form olarak, büyük amphoralar, kraterler, fıçı biçimindeki hydrialar, fincanlar ve tabaklar tercih edilmiştir¹⁸⁶. Kıbrıs seramiğinin yayılım alanı Fenike sitelerinde Geç Bronz Çağ'dan Erken Demir Çağı'na kadar devamlılığını sürdürmüştür¹⁸⁷. Ayrıca M.Ö. 8. yy'a kadar Kıbrıs ve Girit arasındaki çömlek ihracatı devam etmiş ve Kıbrıs çömlekleri Girit çömleklerini etkilemiştir¹⁸⁸.

Demir Çağı'nda askeri mimari henüz gelişkin bir durumda değildir. Kukla(Eski Baf) yerleşim alanının duvarları bile M.Ö. 8. yy'ın sonunda, Pers saldırılarından korunmak amacıyla inşa edilmiştir¹⁸⁹.

Demir Çağı'nın erken evresinde yeni kurulan sitelerin çoğu doğal limanlara sahiptir. Bu durum Kıbrıs deniz ticaretinin daha önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönem içerisinde de önemini koruduğunu göstermektedir¹⁹⁰. Erken Demir Çağı'nda yeni bölgesel krallıklar gelişim göstermiştir¹⁹¹. Cypro-Geometrik sitelerin çoğu Bronz Çağı'nın önemli sitelerinin kurulduğu alanlara ya da yakınlarına kurulmuştur. Örneğin; Salamis, Enkomi'nin yakınına, Curium'da Palaeopophos ve Lapithos kentlerinin yakınına kurulmuştur. Ayrıca Cypro-Geometrik I mezarlığı da Geç Bronz Çağı yerleşim alanlarının kalıntılarının üzerindedir. Döneme ait Amathus ve Tis-

¹⁸² <https://en.wikipedia.org/wiki/Prehistoric-Cyprus> (10.12.2020)

¹⁸³ Brown, A.C. ve Catling, H.W., a.g.e, s:38

¹⁸⁴ Brown, A.C. ve Catling, H.W., a.g.e, s. 41-42

¹⁸⁵ Vassos Karageorghis, a. g. e, s.121

¹⁸⁶ Brown, A.S. ve Catling, H.W., a.g.e, s. 41-42

¹⁸⁷ Anna Satraki, a.g.e, s. 265

¹⁸⁸ Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 123

¹⁸⁹ Vehbi Z. Serter, a.g.e, s. 16

¹⁹⁰ Anna Satraki, a.g.e. , s. 264

¹⁹¹ A. Bernard Knapp, a.g.e, s. 372

Khrysokhou siteleri ise tamamıyla yeni alanlara kurulan sitelerdi. Bunlar daha sonrasında adanın yeni krallıkları olmuşlardır¹⁹².

Ölü gömme adetleri bu dönemde, ölülerin bir oda mezar içerisine çoklu ya da tekli bir biçimde, ölü hediyeleri olan seramikler, yiyecekler, demir silahlar, bronz kaplar ve altından süs eşyaları ile gömülmesi şeklindeydi¹⁹³. Demir Çağı'nda mezar eşyaları ve adaklar hala bronzdan yapılmaya devam edilmiştir¹⁹⁴. Miken mezar mimarisi olan kayaya oyulmuş kare bir mezar odası ve mezara girişi sağlayan uzun bir dromos bu dönemde de etkisini adadaki Curium ve Lapithos mezarlıklarında göstermektedir¹⁹⁵.

Demir madeni özellikle silah yapımında yoğun olarak kullanılmıştır. Demirden yapılmış silahlara(mızrak uçları, bıçaklar, hançer, kılıç ve balta) mezar alanlarında rastlamak mümkündür. Bunun en güzel örneğine ise, Erken Demir Çağı nekropol alanı olan Palaeopophos'ta rastlamaktayız¹⁹⁶.

Cypro-Geometrik dönemde adaya M.Ö. 9. yy'da batıya doğru gelişim gösteren Fenikeliler gelmiş ve Kition'da ilk koloni kentlerini kurmuşlardır. M.Ö. 1000'de terk edilen eski tapınak kalıntılarının üzerine Fenikelilerin resmi kültü olan Tanrıça Astarte'ye ithafen bir tapınak inşa etmişlerdir. Bu kült Kıbrıs sanatını oldukça etkilemiş ve Tanrıça Astarte sanatsal öğelerde yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Bunun yanı sıra tapınağın avlu bölümünün zemininde yoğun olarak Kikladik Sub-Geometrik skyphoslar ve Orta Geometrik Greklere ait gonca ağızlı oinocheialara rastlanmıştır. Buda Fenikelilerin Kition'a hâkimiyet kurdukları dönemdeki ticari ilişkileri işaret etmektedir. Fenikeliler MÖ. 9.yy'dan sonra adanın diğer bölümlerini de ele geçirmişlerdir. Bunun en güzel kanıtını ise, Amathus mezarından çıkan Fenikelilere ait ya da Fenike etkili malzemelerdir. MÖ. 9. yy'a ait Red Slip kâsedeki yazıtta da Fenikelili tüccarların adanın iç bölgelerine doğru hareket ettiğini ve bakır madenlerinin kontrolünü ele geçirdiğini birkaç yıl sonrasında da

¹⁹² Brown, A.S. ve Catling, H.W., a.g.e, s. 37-38

¹⁹³ Brown, A.S. ve Catling, H.W., a.g.e, s. 38

¹⁹⁴ Vasiliki Kassianidou, "Cypriot Copper For The Iron Age World Of The Eastern Mediterranean". Structure, Measurement and Meaning Studies On The Prehistoric Cyprus In Honour Of David Frankel. Studies in Mediterranean Archaeology, Vol. CXLIII, AströmsFörlag, UPPSALA, 2014, s.262

¹⁹⁵ Brown, A.S. ve Catling, H.W., a.g.e, s. 38. A. Bernard Knapp, "Prehistoric and Protohistoric Cyprus", s.369

¹⁹⁶ Vasiliki Kassianidou, a.g.e, s.263

bakır madenlerini Ege'ye(Euboia'daki Lefkandi'ye), Kıbrıs'ın diğer ticari mallarını da 12 adaya taşıdığını görmekteyiz¹⁹⁷.

Cypro-Geometrik Dönemin ne zaman son bulduğu tam olarak bilinmemekle birlikte Cypro-Arkaik Dönemin M.Ö. 750-725 yıllarında yaşandığı düşünülmektedir. Fenikeliler bu dönemde de hala Kition koloni kentini ellerinde tutmaktadırlar¹⁹⁸. Kıbrıs Adası bu dönemde ekonomik olarak iyi bir durumdaydı. Ticari ilişkileri, Suriye, Ege ve Fenikeliler ile devam etmekte olan ada bu dönemde Mısır'la iyi ilişkiler kurmuştur. Kıbrıs üretimi mallar, batıdaki Grek şehirleri olan Euboiea, Rodos ve Samos'a gönderilmiştir. Grek yerleşimleri tarafından ithal edilen malların çeşitliliğini ise mezar alanlarında bol miktarda görmekteyiz. Cypro-Arkaik Dönemde ada üç güçlü devletin etkisinde kalmaktadır. Bunlar, Assur, Mısır ve Pers devletleridir¹⁹⁹.

Kıbrıs Adası, M.Ö. 715'de Asur kralı II. Sargon tarafından zapt edilmiş ve M.Ö. 707'de Kıbrıs'taki yedi krallık daha fazla Assur kralına karşı koyamayıp bağıllık yemini etmişler²⁰⁰ ve altın, gümüş, mobilya, değerli eşyalardan oluşan bir vergi ödemeyi kabul etmişlerdir. Bu olay Khorsabad'da ki sarayın yazıtlarında ve şu an Berlin'de bulunan Kition Steli'nde kaydedilmiştir²⁰¹. Stelde, Kurion, Soloi, Paphos, Salamis, Chytrai, İdalion, Tamassos, Kition ve Ledrai kentlerinin adı geçmektedir²⁰².

M.Ö. 612'de Asur İmparatorluğu'nun çökmesiyle Mısır, Doğu Akdeniz'de giderek güçlenmiş²⁰³ ve Mısır ile Kıbrıs arasındaki ilişkiler başlamıştır²⁰⁴. Bu dönemden sonra Mısır kralı Amasis Kıbrıs'ın hükümdarı olmuş ve adayı vergiye bağlamıştır. Kral, Kıbrıs vergilerini aksatmadığı sürece adanın Ege ile olan ticari faaliyetlerine müdahale etmemiştir. Ada bu dönemde Mısır kültüründen oldukça yoğun bir biçimde etkilenmiştir²⁰⁵. M.Ö. 6. yy'da bulunan minyatür bronz adam heykelciği, Mısır kitli ve peruğu takar bir biçimde betimlenmiştir²⁰⁶. Bu dönem

¹⁹⁷Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 123-124-126-127

¹⁹⁸Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 128

¹⁹⁹ Ahmet Gözlü, a.g.e, s. 277

²⁰⁰ Afife Erzen, a.g.e, s. 112

²⁰¹VassosKarageorghis, a.g.e, s. 129

²⁰² Afife Erzen, a.g.e, s. 112

²⁰³Vassos Karageorghis, a.g.e, s.138

²⁰⁴ Afife Erzen, a.g.e, s. 112

²⁰⁵Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 139

²⁰⁶ Brown, A.C. ve Catling, H.W., a.g e, s. 54

eserlerinde Mısır'a ait elbiselerin, saç biçiminin ve yüz ifadesinin taklit edilmesi Cypro-Mısır tarzını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca adada devam eden Yunan etkisi de Cypro-Ion tarzının gelişmesine neden olmuştur. Sanatta oluşan doğu-batı arasındaki bu stil kaynaşması Kıbrıs'ın kültürünün karakteristiğini oluşturmaktaydı²⁰⁷.

Mısır kralı Amasis'in ölümünden sonra Pers kralı Kambyzes Mısır'a saldırmıştır. Bunu gören Kıbrıs kralları da kendi istekleri ile M.Ö. 525'te Pers kralına biat etmişlerdir. Böylece Kıbrıs'ta Fenikelilere ait limanlar Perslerin eline geçmiştir²⁰⁸. M.Ö. 6. yy'ın sonları, Yunanlar ve Persler arasındaki güç savaşlarına sahne olmuştur²⁰⁹.

Cypro-Arkaik Dönemde ölümler yaygın olarak kayalara oyulmuş oda mezarlara defnedilmişlerdir²¹⁰. Mezarlar genelde yaşam alanlarının dışına inşa edilmiş geleneksel oda mezarlardır. M.Ö. 8. ve 7. yy'da bu mezarlarda Yunan içki bardakları mezar hediyesi olarak tercih edilirken M.Ö. 7. ve 6. yy'da Salamis ve Tamassos mezarlarında ise Anadolu etkisi söz konusudur. Bu mezarlara ölen kişi atı ve savaş arabası ile gömülmüştür ve mezarların dromosunda bol miktarda ölü armağanı vardır. Bu tarz mezarlar genellikle yüksek zümreye ait mezarları temsil etmektedir²¹¹. Salamis nekropol alanındaki mezarlar kraliyet ve soylular için ayrılmış bir alanla sınırlıdır. Bu zümreler dışındaki vatandaşlar ise, nekropolün güneyinde ayrı bir bölüme, dikdörtgen bir mezar odası, basamaklı bir dromos ile düz kayaya oyularak yapılmış mezarlara gömülürdü²¹².

Arkaik Dönemin önemli yerleşim alanları, Amathus, Enkomi, Kition ve Xylotymbou'dur²¹³.

Cypro-Arkaik seramik stili olarak kırmızı astar üzerine siyah bezeme yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Bu tekniğin dışında Beyaz Boyalı IV ve Bichrome IV tekniğinde ürünlerde üretilmiştir²¹⁴. Dönem içerisinde seramik boyamada "serbest alan" tarzı ortaya çıkmış ve seramik üzerindeki resimsel betimlemeler artış göstermiştir²¹⁵. Seramiklerin kavisli yüzeyine, serbest bir arka plan üzerine

²⁰⁷Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 139

²⁰⁸ Afife Erzen, a.g.e, s. 113

²⁰⁹ Brown, A.C. ve Catling, H.W., a.g.e, s. 56

²¹⁰ Bener Hakkı Hakeri, a.g.e, s. 20. Vehbi Z. Serter, a.g.e, s. 16

²¹¹Vassos Karageorghis, a.g.e, s.130-131-133

²¹²Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 135

²¹³ Vehbi Z. Serter, a.g.e, s. 16

²¹⁴ Brown, A.C. ve Catling, H.W. , a.g.e, s. 47

²¹⁵Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 137

uygulanan betimlemelerde özellikle stilize kuş betimlemeleri bu teknikte oldukça önemlidir. Bunun yanında boğa, geyik, at, avcı, yayan ya da at arabalarında savaşçılar betimlenmiştir²¹⁶.

Kıbrıs'ta dini faaliyetler Arkaik Dönem'de yoğundur ve döneme ait birçok tapınım ve adak alanı keşfedilmiştir. Kutsal alanların çoğu sitelerin dışında konumlanmıştır. Tapınaklar genellikle bir temenos duvarı ile çevrilmiş²¹⁷, küçük bir cella, sunak ve büyük bir avludan oluşmaktaydı²¹⁸. Bu alanlarda bol miktarda terracota ve nadiren de bronz heykelcikler ele geçmiştir. Döneme ait adak eşyalarının yoğun olarak ele geçtiği en önemli alan Ayia İrini'deki tapınaktır²¹⁹. Ayrıca Larnaka'da ki Kamelarga'da da bir grup heykelcik ve Kition'daki Arkaik tapınakta da benzer adak eşyaları ele geçmiştir²²⁰. Adanın dönem içerisinde farklı devletlerin hâkimiyetine girmesinden dolayı dini çeşitlilik oldukça fazladır²²¹ ve tanrılarla tanrıçalar doğu-batı sentezinin bir sonucudur. Adada tapınım gören doğu-batı sentezli tanrı ve tanrıçalar ise, Zeus-Baal, Herakles-Melkart, Apollo-Reşef, Aphrodite-İştâr'dır²²². Bunların yanında Hera'ya Amathus ve İdalion'da, Artemis'e Baf'ta, Zeus'a Salamis, Marion, Chytroi, Golgoi'de, Apollo'ya Kourion'da, Aphrodite'ye baş tanrıça olarak Baf'ta, Herakles(bir kahramandan çok tanrı gibi), Apollon'la Kakopetria'da tapınım görmüştür²²³.

Cypro-Klasik Dönem'de M.Ö. 500'de Perslere karşı çıkan İon İsyanı'nda Salamis ve Kıbrıs'ın Grek şehirleri yer almıştır. Bu isyan sonucu ada M.Ö. 499-498 yıllarında bağımsız olmuştur. Kıbrıs'ın bağımsızlığından sonra Marmara'ya da yayılan isyan dalgası Pers kralını rahatsız etmiş ve buraları tekrardan hâkimiyeti altına almıştır. Sonrasında Kıbrıs'ın da katılımıyla Miletos'a doğru sefere çıkmıştır. Persler tarafından M.Ö. 466'da yapılan Eurymedon Savaşı'nda ve Mısır üzerine yaptıkları sefer için adayı üs olarak kullanılmıştır. Kimon'un ölümünden sonra da M.Ö. 448'de Atina, Kıbrıs'ı Perslere bırakmıştır. Bu barış ile Ege denizi ve Boğazlar Atina'ya, Doğu Akdeniz ise Perslere verilmiştir. M.Ö. 411-374'te Salamis kralı Evagoras Kıbrıs'ı bağımsız hale getirmek istemişse de başarılı olamamış ve M.Ö. 374-373'te

²¹⁶ Brown, A.C. ve Catling, H.W. , a.g.e, s. 52. Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 137

²¹⁷ Brown, A.C. ve Catling, H.W. , a.g.e, s. 52

²¹⁸ Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 140

²¹⁹ Brown, A.C. ve Catling, H.W. , a.g.e, s. 52. Bener Hakkı Hakeri, a.g.e, s. 20. Vehbi Z. Serter, a.g.e, s. 16

²²⁰ Brown, A.C. ve Catling, H.W. , a.g.e, s. 52

²²¹ Vassos Karageorghis, a.g.e, s. 143

²²² Afife Erzen, a.g.e, s. 112

²²³ Vassos Karageorghis, a. g. e, s. 144

Persler tarafından ortadan kaldırılmıştır²²⁴. Perslerin ada üzerindeki hâkimiyeti Hellenistik Döneme kadar devamlılığını sürdürmüştür²²⁵. Kıbrıs Pers yönetimi altındaki dönemlerde Yunan kültüründen uzak kalmışsa da Yunan sempaticanlılığıyla bilinen Salamis Kralı Evagoras I (M.Ö. 411-374) zamanında Yunanistan ile iyi ilişkiler kurulmuş hatta Yunanistan'dan adaya gelen Yunan sanatçıları ve önemli düşünürler adada misafir edilmiş, ayrıca Kıbrıs'tan da filozoflar, heykeltıraşlar ve yazarlar Yunanistan'a gönderilmiştir²²⁶.

Heykel sanatı Kıbrıs'ta erken klasik dönemde başlamıştır ve bu heykellerde yoğun olarak Yunan etkisi vardır. Yapılan heykellerin çoğu adadaki mermer rezervi yokluğundan dolayı ya kireçtaşından ya da kil gibi malzemelerden yapılmıştır. Ayakta durur biçimde yapılan heykeller genellikle Yunan kıyafetleri ile betimlenmiştir ve bu heykeller genelde tanrı ve tanrıçalara sunulan adaklar olarak kullanılmıştır. Bu dönem içerisinde yapılan gerek mücevherat ürünleri gerekse çanak-çömlek ve sikkelerde yoğun Yunan etkisi devam etmiştir. Özellikle M.Ö. 530 da Kıbrıs'ta kurulan bağımsız krallıkların bastırdığı sikkeleri Yunan tanrı, tanrıça ve kahramanlarından etkiler gösterir²²⁷.

Klasik dönemin yerleşim alanları Vounous ve Marion'dur. Bu alanlarda kayalara oyulmuş oda mezarlara bolca rastlanır²²⁸.

²²⁴ Afife Erzen, a.g.e, s. 113-114

²²⁵ Ahmet Gözlü, a.g.e, s. 280

²²⁶ Ahmet Gözlü, a.g.e, s. 281

²²⁷ Ahmet Gözlü, a.g.e, s. 282

²²⁸ Vehbi Z. Serter, a.g.e, s. 16

İKİNCİ BÖLÜM

ANADOLU

3.1. ANADOLU'NUN TARİHİ COĞRAFYASI

Anadolu, kuzey yarımküre'nin orta kuşağında, Asya ve Avrupa anakaralarının arasında konumlanmış, 756.563 km² yüzölçümüne, 1600 km en'e ve 650 km boya sahip bir yarımadadır²²⁹.

Anadolu'daki en erken buluntulara Paleolitik Çağ'da Kaletpe Deresi(Niğde), Karain Mağarası(Antalya)²³⁰, Dursunlu(Konya) ve Yarımburgaz(İstanbul) gibi sitelerde rastlanmıştır. Yine aynı dönemlerde Denizli travertenlerinde ele geçen kafatası parçası ve Antalya'nın mağaralarında keşfedilen ocak, alet ve hayvan kemiğinden buluntular Anadolu'daki erken dönem yerleşim geçmişini bize göstermesi açısından oldukça önemlidir. Anadolu'daki Paleolitik ve Epipaleolitik Çağlara ait buluntu grupları genellikle mağara, kaya altı sığınakları, açık hava yerleşim yerlerinden ele geçirilmiş olmakla birlikte genel olarak Akdeniz Bölgesi'nde toplandıkları gözlemlenmiştir. Akdeniz Bölgesi'ni Marmara, Günedoğu Anadolu, İç Anadolu, Karadeniz, Doğu Anadolu ve Ege izlemektedir²³¹.

Mezolitik Çağ, Paleolitik ve Neolitik Çağ arasındaki bir geçiş evresidir. Paleolitik Çağ sonrasında ılımanlaşan iklim şartları ile beraber yeni bitki ve hayvan türleri ortaya çıkmıştır. Buzulların erimesiyle birlikte de insan toplulukları genişleyen sulak bölgelerin etrafına yerleşmeye başlamışlardır. Avcılık ve toplayıcılığın önceki dönemlerdeki gibi bu dönem içerisinde de devam ettiği bilinmektedir. Bunun yanı sıra dönem içerisinde doğada doğal olarak yetişen tahıllar

²²⁹ Sevcan Yıldız, "Anadolu ve Tarih Öncesi Çağlar", İksad Yayınevi, 2019, s. 5

²³⁰ Hakan Sivas vd., a.g.e, s. 37

²³¹ Zeynep Kerem Öztürk ve Ayşe Şimşek, "Tarih Öncesi Dönemdeki İlk Barınma Alanları İle Anadolu'daki Körtik Tepe, Hallan Çemi, Nevalı Çori ve Aşıklı Höyük Yerleşimlerinde, İnanç ve Kültürün Etkisinin İncelenmesi", İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 1(3), 2019, ss. 14-22, s. 17

biçilmiş ve öğütülmüştür²³². Öğütülen tahıllar ilk kez depolanmıştır. Taştan yapılan alet türleri daha da çeşitlenmiştir. Bu dönemde ilk defa köpek evcilleştirilir. İlk mağara resimleri ortaya çıkar²³³. Döneme ait Anadolu'daki yerleşim yerlerinin ise; Karain, Beldibi, Belbaşı, Öküzini (Antalya), Boradız(Burdur), Tekeköy(Samsun), Şarklı Mağara(Gaziantep), Bozova-Biris Mezarlığı ve Söğüt Tarlası(Şanlıurfa), Macunköy(Ankara)'dür²³⁴.

Neolitik Çağ'da insan yaşamı köklü bir değişikliğe uğramış ve günümüzdeki medeniyetlerin temelleri atılmaya başlanmıştır. Bu çağ ile birlikte doğal yaşam alanlarından köylere, avcılık ve toplayıcılıktan tarımsal üretim(buğday, arpa) ve hayvancılık(öküz, koyun, keçi) faaliyetlerine bir geçiş yaşanmıştır²³⁵. Neolitik Çağ ile birlikte çanak-çömlek üretimi de başlamıştır. Neolitik Çağ'ın erken evresinde (M.Ö. 10500-7000) Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ yaşanmıştır. Bu dönemin Anadolu'daki önemli yerleşim yerleri ise; Hallan Çemi, Çayönü, Nevali Çori, Göbeklitepe ve Gürcütepe'dir²³⁶. Bu döneme ait keşfedilmiş Anadolu'nun en eski höyüğü olan Hallan Çemi'de evler toprağa açılan 4 ila 6 m'lik yuvarlak veya oval çukurlar içerisine inşa edilmiştir. Evlerin duvarlarının alt bölümleri ahşap dikmeler ile desteklenmiş ve taştan yapılmışlardır. Üst bölümleri ise ince dal ve kamışlarla kapatılıp çamur ile sıvanmıştır. Alet yapımında ise Van ve Bingöl'den getirilen obsidyen kullanılmıştır. Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'da taştan oyma çanaklar kullanmışlardır²³⁷. Kilin 7. bin yılın başında kullanılmaya başlamasıyla beraber yiyeceklerin muhafaza edilmesi ve pişirilmesi kolaylaşmıştır²³⁸. Bu dönemde silahlar daha da gelişmiş ve keskinleşmiştir. Şişman kadın figürinleri, ayrıca bereket ve doğuruculuğun simgesi olan tanrıça heykelcikleri bu dönemde ortaya çıkmıştır. Neolitik Çağ'ın en önemli yerleşimleri ise; Çatalhöyük, Hacılar, Yumuktepe, Gözlükule ve Sakçagözü'dür²³⁹.

Kalkolitik Çağ kendi içerisinde, Erken Kalkolitik(M.Ö.5500-4500), Orta Kalkolitik(M.Ö.4500-4000) ve Geç Kalkolitik(M.Ö.4000-3000) olmak üzere üçe ayrılır. Bu dönemde ilk bakır aletler ortaya çıkmıştır. Ancak taş aletlerde

²³² Hakan Sivas vd., a.g.e, s. 38

²³³ Secda Saltuk, a.g.e, s. 226

²³⁴Sevcan Yıldız, a.g.e, s. 49

²³⁵ Veli Sevin, "Anadolu Arkeolojisi", Der Yayınları, s. 18

²³⁶ Veli Sevin, "Anadolu Arkeolojisi", s. 20-21

²³⁷ Veli Sevin, "Anadolu Arkeolojisi", s. 22

²³⁸ Veli Sevin, "Anadolu Arkeolojisi", s. 48

²³⁹ Secda Saltuk, a.g.e, s. 226

kullanılmaya devam edilmektedir²⁴⁰. Bu dönemde boya bezemeli seramik geleneği ortaya çıkmıştır. Nüfus artışına paralel olarak yerleşim yerlerinde bir artış gözlemlenmiştir. Kalkolitik Çağ kültürü Neolitik kültüre nazaran daha geniş bir alanda yayılım göstermiştir. Yayılım gösterdiği alanlar, Trakya, Kuzeybatı Anadolu, Göller Bölgesi, Konya Ovası, Çukurova, Güneydoğu ve Doğu Anadolu iken²⁴¹ dönemin önemli merkezleri, Değirmentepe, Fikirtepe, Noşuntepe, Kuruçay, Yazırhöyük, Pazarlı, Büyük Göllücek, Beyce Sultan ve Hacılar'dır²⁴².

Bakır ve kalay madenlerinin karışımından elde edilen bronz, Anadolu'da Kalkolitik Çağ'ın sonunda görülmeye başlanmıştır. Fakat bu madenden yapılan kap ve alet yapımına 3. binin başlarında rastlanmaktadır²⁴³. Anadolu'da Bronz Çağı, Erken (M.Ö. 3000-2500), Orta (M.Ö. 2500-2000) ve Geç Bronz Çağı (M.Ö. 2000-1200) olmak üzere üçe ayrılır²⁴⁴.

Çağ içerisinde madencilikğin gösterdiği gelişimle beraber, iş bölümü ve sosyal sınıf farkları ortaya çıkmıştır²⁴⁵. Bu nedenden dolayı Anadolu'da sur ile çevrilmiş küçük şehir beyliklerine dönem içerisinde rastlanmaktadır. Sur ile çevrili olan bu yerleşimler sıkışık yapılardan oluşmaktadır. Evler genelde taş temelli, kerpiçten dörtgen ya da dikdörtgen biçiminde yapılmışlardır. İçlerinde ocak, fırın ve sedir bulunmaktadır. Bu dönemin bir önemli aşaması ise çömlekçi çarkının icadıdır. Çarkın icadı ile birlikte Anadolu çömlekçilik alanında önemli bir konuma gelmiştir. Seramikler el yapımı, tek renkli, nadiren boya ile bezenmişlerdir. Süsleme motifi olarak geometrik desenlerin tercih edildiği seramiklerde, bezemeler kazıma ve boyama tekniği ile verilmiştir. Dönemin önemli yerleşimleri ise; Eskişehir, Mahmatlar, Dürdanetepe, Alişar, Boğazköy, Alacahöyük, Tilkitape, Ahlatlıbel, Etiyokuşu, Polatlı, Horoztepe, Kültepe'dir²⁴⁶.

3.2. ERKEN DEMİR ÇAĞI'NDA ANADOLU

M.Ö. 2. binin ikinci yarısında Anadolu, Yunanistan ve Adalarda yaşayan toplulukların geleceklerine yön veren önemli olaylar yaşanmıştır. M.Ö. 1240 Troia

²⁴⁰ Secda Saltuk, a.g.e, s. 227

²⁴¹ Hakan Sivas vd., a.g. e, s. 41

²⁴² Secda Saltuk, a.g.e, s. 227

²⁴³ Sevcin Yıldız, a.g.e, s. 124

²⁴⁴ Secda Saltuk, a.g.e, s. 227

²⁴⁵ Hakan Sivas vd., a.g.e, s. 41

²⁴⁶ Secda Saltuk, a.g.e, s. 227-228

Savaşı, M.Ö. 1190 Hitit İmparatorluğunun çöküşü, M.Ö. 1200 Dorların Yunanistan'ı istila etmesi, Phrygler'in Anadolu topraklarına gelişi²⁴⁷, Geç Minos ve Geç Myken devletlerinin çöküşü²⁴⁸ ile beraber M.Ö. 1200'lerden sonra Myken Krallığı'nın içerisindeki huzursuzluk diğer bölgelere de sirayet etmiştir. Bu huzursuzluğun bir sonucu olarak M.Ö. 1200-1050 tarihleri arasında Doğu Akdeniz Havzasında, Balkanlarda ve Anadolu'da çeşitli göç dalgaları yaşanmıştır. Deniz Kavimleri ve Kuzey Kavimleri tarafından gerçekleştirilen bu göçler²⁴⁹, dağlık bir coğrafyaya sahip ve tarım alanı bakımından yetersiz olan Yunanistan'dan başlamıştır. Dönem içerisinde artan nüfus ve kıtlıkla mücadele etmek zorunda kalan Yunanistan duruma daha fazla direniş gösteremeyip göçü bir kurtuluş olarak görmüştür. Bunun yanı sıra Balkanlardan ve Doğu Avrupa'dan güney bölgelere inen Akalar ve Dorlar Yunanistan halkının zorunlu bir şekilde doğuya ilerlemesine sebep olmuşlardır²⁵⁰. Bu zorunluluk neticesinde Anadolu'ya göç eden ilk Yunanlar, Yunanistan'ın Boiotia ve Thessalia bölgelerinden Anadolu'ya göçen Aioller'dir²⁵¹. Ege Göçleri ile Anadolu'nun kuzeyine Aioller, batısına Ionlar ve güney kısmına Dorlar yerleşmiştir²⁵². Anadolu üzerinden Mısır'a kadar ilerleyen bu göç dalgasına Mısır her ne kadar karşı koymuş olsa da dönem içerisinde güçsüzleşen Hitit İmparatorluğu²⁵³ bölgede yaşanan yoğun kıtlık nedeniyle kargaşadan fazlasıyla etkilenmiş ve yıkımdan kurtulamamıştır. Ancak Hitit İmparatoru Şuppiluliuma ülkesinin çöküşünden hemen önce kimliklerini tam olarak bilmediği düşmanlarla savaştığı bilinmektedir. Öyle ki imparator bu amaçla geniş bir donanma oluşturup düşman gemilerini denizde ateşe verdimiş, Kıbrıs Adası'n da ve denizde yapılan üç savaşta düşmanları yenilgiye uğratmayı başarmış ancak tamamen yok olmalarını sağlayamamıştır. Hititlerin bu direnişine Şuppiluliuma'nın isteği üzerine vasal devlet Ugarit'in kralı Hammurabi, Güneybatı Anadolu kıyılarına, 150 gemilik bir filo

²⁴⁷Secda Saltuk, a.g.e, s. 230

²⁴⁸Olaf Höckmann, "M.Ö. 2. Binde Doğu Akdeniz' de Gemi Yolculuğu". Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti 15 Ege Yayınları, Bochum, 2006, s. 320

²⁴⁹ Ekrem Akurgal, "Anadolu Uygarlıkları", 8. Baskı, İstanbul: Net Turistik Yayınlar, , 2003, s.136

²⁵⁰ <http://ogmmateryal.eba.gov.tr/panel/upload/etkilesimli/kitap/tarih/9/unite2/files/basic-html/page20.html> (06.01.2021)

²⁵¹ Oğuz Tekin, "Eski Anadolu ve Trakya, Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğu'nun İkiye Ayrılmasına Kadar(MÖ. 12. –MS. 4. Yüzyıllar Arası)", İstanbul: İletişim Anadolu Uygarlıkları, İletişim Yayınları, 2007, s. 20

²⁵²Secda Saltuk, a.g.e, s. 231

²⁵³ <http://ogmmateryal.eba.gov.tr/panel/upload/etkilesimli/kitap/tarih/9/unite2/files/basic-html/page20.html> (06.01.2021)

göndererek katılmıştır. Ancak bunu fırsat bilen yedi istilacı gemi Ugarit'i yerle bir etmiştir²⁵⁴.

Mısır Firavunları her ne kadar göç dalgasını kendi topraklarından uzak tutmayı başarmış olsalar da Anadolu ile bağları bu dönemde kesintiye uğramıştır²⁵⁵. Mısır yazılı belgelerinde Ege Kavimlerinin gerçekleştirdiği bu göçler, III. Ramses'in (M.Ö. 1200-1168) MedinetNabu Tapınağı'nın duvarlarındaki bir yazıtta geçmektedir²⁵⁶.

*"Hatti, Qadi(Kizzuwatna), Kargamış, Arwaza, Alasia(Kıbrıs) yakılıp yıkıldılar. Amurru yakınında karargah kurdular, insanlarını öldürdüler ve bu memleketi yerle bir ettiler. Ateş saçarak Mısır'a doğru geldiler..."*²⁵⁷.

2.2 ERKEN DEMİR ÇAĞI UYGARLIKLARI (M.Ö. 1200- M.Ö. 546)

Hitit İmparatorluğu'nun, Anadolu'daki uzun yönetiminden sonra göç dalgaları ile yıkılması sonucu Anadolu'da bir kargaşa ortamı oluşmuştur²⁵⁸. Yapılan Arkeolojik çalışmaların neticesinde Hititler sonrasında Orta Anadolu'da bir yerleşim boşluğu gözlemlenirken, diğer bölgelerde ise yerleşimlerin kesintisiz olarak sürdüğü gözlemlenmiş²⁵⁹ vekargaşa ortamı son bulduktan sonra ise Anadolu'da çeşitli yönetimler kurulmaya başlamıştır. Bunlar;

2.2.1 Geç Hitit Şehir Devletleri (M.Ö. 1200-650)

Hitit İmparatorluğu'nun tam olarak yıkılış sebebi net olmasa da bazı bilim adamları tarafından ileri sürülen öneriye göre Ege Göçleri'nin yarattığı tahribat sonucu yıkılması ile göç dalgasından sağ kurtulabilen Hitit prensleri karmaşadan daha az etkilenen Güney ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ne kaçmışlar ve bu bölgelerde Hitit-Luvi, Bedevi-Arami ve Hurrikökenli topluluklar tarafından "Geç Hitit" veyahut "Syro-HititBeylikleri" adı verilen şehir devletlerini kurmuşlardır²⁶⁰.

²⁵⁴Olaf Höckmann, a.g.e, s.321

²⁵⁵Hasan Tahsin Uçankuş, "Bir İnsan Bir Uygarlık Bilimi Arkeoloji Tarih Öncesinden Perslere Kadar Anadolu", T.C. Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları/2508, Yayınlar Dergisi Başkanlığı, Sanat Eserleri Dizisi/298, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, s.449

²⁵⁶ Ekrem Akurgal, "Anadolu Uygarlıkları", s.136

²⁵⁷ Ekrem Akurgal, a.g.e, s.136

²⁵⁸ Hakan Sivas vd. , a.g.e, s. 49

²⁵⁹ Hasan Tahsin Uçankuş, a.g.e, s. 450

²⁶⁰ Veli Sevin, a.g.e, s. 195

Hitit İmparatorluğunun siyasal ve kültürel varisi olan²⁶¹ bu şehir devletleri Assur kaynaklarına göre bölgelere ve devletlere ayrılmaktaydılar. Bahsi geçen kaynaklara göre; Kayseri, Niğde, Ürgüp ve Nevşehir'i sınırları içerisine alan bölgeye Tabal; Gürün, Malatya ve civarında Kummuh; Maraş ve Gaziantep'in merkezindeki alanda Gurgum; Adana ve çevresinde(Çukurova) Danuna(Que); Torosların dağlık bölgesinde Hilakku; Malatya, Elbistan ve Gürün'daMilidia; Gaziantep'in güneyinde Sam'al; Antakya ve civarında Hattini ve Kargamış²⁶²; Amik Ovası ve çevresinde Pattin, Adana ve Kadirli'de Asitavanda Krallıkları kurulmuştur. Kurulan bu şehir devletleri etnik olarak bir birlik teşkil etmezlerdi ve hepsi ayrı krallar tarafından yönetilmekteydi. Ancak çoğu Luvice konuşan ve resim yazısı(hiyeroglif) kullanan bu devletler, MÖ. 9. yy'ın ortalarından itibaren ilk olarak kültürel anlamda etkilendikleri Yeni Assur İmparatorluğundan daha sonraki dönemlerde siyasi olarak da etkilenebilmeye başlamış ve M.Ö. 8. yy'ın sonlarında 'Asur Eyalet Sistemine' tamamen dâhil olmuşlardır²⁶³.

2.2.1.1 Que

Que Krallığı, Adana ve çevresini içerisine alan bölgede kurulmuştur²⁶⁴. Batısında Hilakku, doğusunda Amanos dağlarının eteklerindeki Sam'al ve güneyde Antakya'nın güneydoğusu ve Amik Ovası tarafında Pattin ile komşudur. Que'nin güney bölümü krallığın deniz ticaretine katılımı için önem arz etmekteydi. Çünkü bu bölgeden İskenderun Körfezi, Fenike kıyı şeridi ve Kıbrıs(Alashiya) sayesinde deniz ile irtibat sağlamaktaydı. Böylece Akdeniz'e açılan ülke ekonomik ve ticaret yönünden oldukça avantajlı bir duruma gelmekteydi²⁶⁵. Que'nin konumlandığı bölge itibariyle İran, Mezopotamya, Mısır, Ege, Kıbrıs, Doğu Akdeniz ve Anadolu'yu takrip eden stratejik konumunun yanında, farklı kültürler için bir cazibe merkezi

²⁶¹ Turgut Yiğit, "Tabal", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 40, 3-4 (2000), ss.177-189, s. 177

²⁶² Hasan Tahsin Uçankuş, a. g. e, s. 450

²⁶³ Hakan Sivas vd., a.g.e, s. 50

²⁶⁴ Hasan Ali Şahin, "Geç Hitit Beylikleri", Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, OANNES-Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi, 1/2, Eylül, 2019, ss.131-153, Samsun, s. 139

²⁶⁵ Mehmet Kurt, "Que Ülkesi ve Yeni Asur Devleti'nin Anadolu Politikası Bakımından Önemi", Sosyal Bilimler Dergisi, X(3), 2008, s. 119

olabilmeyi başarmıştır. Bu bölge özellikle 12. yy'dan itibaren devletlerarası ekonomik ilişkiler bakımından önemli bir yer haline gelmiştir²⁶⁶.

Bölge deniz ticaretinin dışında önemli kereste ve maden(demir üretim merkezi²⁶⁷) kaynaklarına da sahiptir²⁶⁸ ve 12. yy' da dahi Assur kaynaklarında Kilikya(Que)'dan Mısır'a kereste ihraç edildiğine dair kayıtlar bulunmaktadır²⁶⁹. Diğer taraftan bölgedeki ovalar Anadolu'nun tarıma en elverişli ve sulak ovalarıdır²⁷⁰. M.Ö. 9. yy'dan itibaren de bu durum Assur Devleti'nin dikkatini celbetmeyi başarmıştır²⁷¹. Bunun bir sonucu olarak Assur kralı III. Salmanassar bölgeye ilk seferi düzenlemiştir²⁷². M.Ö. 858'de Kuzey Suriye kralları tarafından içerisinde Que'nin de olduğu bir ittifak birliği kurulmuştur²⁷³. Yapılan sefer sonucu Assur, Que hariç diğer alanları hakimiyet altına almıştır. Ancak Assur kaynaklarındaki bilgilere göre bu seferden sonra her yıl Assur kralı Salmanassar bölgeye seferler düzenlemeye devam etmiştir. Buradan da anlaşılabacağı üzere bölgede Assur hakimiyeti kalıcılığını koruyamamıştır²⁷⁴.

III. Tiglatpileser (M.Ö.745-727) bölgeyle ciddi manada ilgilenen ikinci kraldır. Dönem içerisinde Assur'a karşı Urartu kralı Sarduri bir ittifak kurmuştur ve bu grup içerisinde Que krallığı da yer almaktadır. Tiglatpileser dönemine ait Assur vesikalarında, M.Ö. 738 yılında, yenip vergiye bağladığı krallar içerisinde Que kralı Urikki'nin adı da geçmektedir²⁷⁵.

Assur kralı II. Sargon(M.Ö. 722-705) devrinde ise Assur'un dış politikası tüm Yakındoğu'yu tek bir güç altında toplama yönündedir. Bu amaçla da dönem içerisinde Geç Hitit Şehir Devletleri üzerine askeri seferlerde bulunmuş²⁷⁶ ve Que'yi, Tabal üzerine yaptığı seferde askeri üs olarak kullanmıştır²⁷⁷. Bu dönemde Anadolu toprakları üzerinde emelleri olan tek devlet Assurlar değildi. Muşki kralı Mita'da bu

²⁶⁶ Mehmet Kurt, a.g.e, s. 120

²⁶⁷ Mehmet Kurt, a.g.e, s. 120

²⁶⁸ Durali Şen, "MÖ. 1. Bin Yılda Anadolu-Mezopotamya İlişkileri", 2012, Ankara, s. 9

²⁶⁹ Mehmet Kurt, a.g.e, s. 120

²⁷⁰ Mehmet Kurt, a.g.e, s. 121

²⁷¹ Durali Şen, a.g.e, s. 9

²⁷² Ahmet Ünal, "Hitit İmparatorluğu'nun Yıkılışından Bizans Döneminin Sonuna Kadar Adana ve Çukurova Tarihi", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15(3) (Arkeoloji Özel Sayı), ss. 67-102, 2006, s. 69

²⁷³ Metin Alparslan, "Hititolojiye Giriş", 1. Baskı, İstanbul, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, Instrumental Linguarum Antiquarum 1, Graphis Matbaa, 2009, s.146

²⁷⁴ Durali Şen, a.g.e, s. 9

²⁷⁵ Durali Şen, a.g.e, s. 9

²⁷⁶ Durali Şen, a.g.e, s. 9

²⁷⁷ Hasan Ali Şahin, a.g.e, s.139

bölge ile ilgilenmekte ve Geç Hitit Şehir Devletleri'ni Assur'a karşı kışkırtmaktaydı. Bu durum Sargon'un bölgeye askeri seferler yapmasını zorunlu kılmıştı. Seferler sonucunda Muşki akınları kısa bir süre için engellenmiş ve Sargon, Que'yi kesin olarak kendisine bağlamıştır. Ancak Assur kralının ölümünden sonraki dönemlerde Anadolu'da Assur'a yönelik birçok isyan olmuştur. Bu isyanlardan en önemlisi ise Sanherib döneminde Hilakku ve Que'de çıkan "Kirua İsyanı"dır. İsyan dönem içerisinde bölgede aktif olmak isteyen Grekler tarafındanda desteklenmiştir. Sanherib döneminde, on yıl içerisinde isyanlar bastırıldıktan sonra bölge uzun bir dönem Assur hakimiyetinde kalmış, Asarhaddon(M.Ö. 680-669) ve Asurbanipal(M.Ö. 668-626) dönemlerinde çıkan isyanlar ise çok fazla büyümeden bastırılmıştır. Fakat Assur'un maruz kaldığı Kimmer ve İskit akınları ayrıca Med ve Babil devletlerinin Assur üzerinde uyguladığı sıkıştırma politikası sonucu Assur bölgeyle ilişkisini kesmek zorunda kalmıştır²⁷⁸.

2.2.1.2 Hilakku

Geç Hitit Şehir Devletleri'nden Hilakku, günümüzde Taşeli platosu olarak adlandırılan alanda²⁷⁹ doğusunda Que, kuzeyinde Tabal ve güneyinde Akdeniz'in bulunduğu, İçel ve Antalya illeri arasındaki dağlık toprakları sınırları içerisinde barındıran bir noktada konumlanmaktaydı²⁸⁰. Assur kaynaklarında Kilikia bölgesinde, Que ve Hilakku adlı iki siyasi birlikten bahsedilmektedir. Hilakku genellikle Que Krallığı ile birlikte anılmaktadır²⁸¹.

Assur Krallı III. Salmanassar Hilakku ve Que gibi önemli Geç Hitit Şehir Devletleri ile M.Ö. 854, 842, 840 tarihlerinde maruz kalmış ve bu bölgeleri kendi denetimine almak amacıyla seferler düzenlemiştir²⁸². M.Ö. 9. yy'da başlayan bu seferler 7. yy'da da devam etmiş, ancak krallığın bulunduğu arazinin ulaşım elverişsiz durumu bölgede uzun süreli bir Assur egemenliğine engel teşkil etmiştir²⁸³. Hatta Assur kralı II. Sargon bölge üzerinde tam hakimiyet sağlamayı başardığı dönemde dahi alanın yönetim güçlüğüne göz önünde bulundurarak Hilakku'yu,

²⁷⁸Durali Şen, a.g.e, s. 9

²⁷⁹<https://www.anadoluygarliklari.com/gec-hitit-devletleri/gec-hitit-devletleri-cografyasi/> (23.01.2021)

²⁸⁰<https://www.turkcebilgi.com/hilakku> (23.01.2021)

²⁸¹ Mehmet Kurt, "Sanherib Dönemi Kilikya İsyanları", Tarih Araştırma Dergisi, 28(46), 2009, s. 190-191

²⁸²Ahmet Ünal, a.g.e, s. 69

²⁸³Mehmet Kurt, "M.Ö. 1. Bin Yıl Asur-Anadolu İlişkilerinde Kilikya Bölgesi", Türk Tarih Kurumu, Belleten, LXX(257), 2006, s. 5

kızını evlendirdiği Tabal kralı Ambaris'e çeyiz olarak bırakmayı tercih etmiştir²⁸⁴. Hilakku sonraki dönemlerde Tarsus bölgesindeki bazı kentlerle Assur Krallığına karşı isyan etmiş olsa da, Assurbanipal döneminde (M.Ö. 669-631), Assur'a bağlanmıştır²⁸⁵. Hilakku'ya ait elimizdeki bilgiler sınırlıdır²⁸⁶.

2.2.1.3 Pattin(Unqi)

Pattin Krallığı, Amik Ovası ve Antakya'yı sınırları içerisinde alan bir bölgede yer almaktadır. Krallık, Unqi adını Arami tesiri altına girdikten sonra almıştır²⁸⁷. Arami kaynaklarında Pattin "mq" olarak geçmektedir²⁸⁸. Hitit İmparatorluk Çağı'nda Muşki Ülkesi'nin bir parçası olan Pattin Krallığı'nın başkenti yazılı kaynaklarda Kunalua şeklinde geçmektedir²⁸⁹. Bölge önemli hammadde kaynakları ve doğu-batı arasında bir köprü olması açısından oldukça önemlidir. Konum olarak hem ticaret, hem de göç yolları üzerinde yer alması²⁹⁰, ayrıca bölgenin özellikle sedir ağacı bakımından zengin bir bölge olması²⁹¹ Assur gibi güçlü devletlerin ilgi alanına girmiştir. Çünkü Assur Devleti Antakya ve çevresini ele geçirdiği takdir de hem Akdeniz'e erişim elde etmiş olacak hem de Anadolu'ya ulaşp bu topraklardaki önemli maden rezervlerini kullanabilecekti²⁹².

Assur vesikalarında, Pattin Krallığı ile ilgili ilk verilere, II. Asurnasirpal döneminde rastlanmaktadır. Bu metinlere göre kral II. Asurnasirpal M.Ö. 870 yılında Pattin Kralı Lubarna'ya tabi olan Hazazu şehrine yaptığı seferden ve buradan aldığı kumaş ve altınlardan bahsetmektedir. Kral Hazazu'dan ayrıldıktan sonra savaş için Kunulua'ya giden Assur kralı, kenti ele geçirdikten sonra buradan Lubarna'nın yeğeni de dâhil olmak üzere bölgeden zengin ganimetler almıştır²⁹³. M.Ö. 858'de Assur Kralı Salmanassar, Kuzey Suriye üzerine yaptığı sefer sonucu Pattin'in bir

²⁸⁴Durali Şen, a.g.e, s. 9. Metin Alparslan, a.g.e, s. 146

²⁸⁵ Metin Alparslan, a.g.e, s. 146

²⁸⁶Mehmet Kurt, "M.Ö. 1. Bin Yıl Asur-Anadolu İlişkilerinde Kilikya Bölgesi", s. 5

²⁸⁷ İbrahim Sarı, "Anadolu Medeniyetleri, Mezopotamya Medeniyetleri", 1. Baskı, Antalya: Net Medya Yayıncılık, Nokta E-Book International Publishing, 2017, s. 190

²⁸⁸ Nurgül Yıldırım, "Çiviyazılı Kaynaklara Göre Patina Krallığı'ndan Unqi Krallığı'na Antakya ve Amik Ovası'nın Tarihsel Süreci", Dergipark, Belleten, 80(289), ss. 701-718, 2016, s. 702

²⁸⁹ Metin Alparslan, "Geç Hitit Krallıkları, Hatti'nin Soyu", ArkeoAtlas Yaşayan Geçmişin Dergisi, Doğan Burda Rizzoli Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş., (4), 2005, İstanbul, s. 27

²⁹⁰ Nurgül Yıldırım, a.g.e, s. 702

²⁹¹ Mehmet Kurt, "II. Sargon Devri Kaynakları Işığında Güney Anadolu ve Toros Dağları Bölgesi", Dergipark Tarih Araştırmaları Dergisi, 29(48), ss. 69-88, 2010, s. 71

²⁹² Nurgül Yıldırım, a.g.e, s. 702

²⁹³ Nurgül Yıldırım, a.g.e, s. 703-704

bölümünü hâkimiyeti altına almıştır. Seferden bir yıl sonra ise Pattin Kralı Qalparunda tahta geçer ve Assur Devleti'ne vergi öder. Bu durum Balawat Kapısı'nda betimlenmiştir. M.Ö. 829 yılında Pattin Krallığı'nda taht kavgaları baş göstermiştir²⁹⁴. III. Tiglatpilaser döneminde ise Assur kralına karşı, içerisinde Assur'a vergi ödemeyi kesen Pattin Krallığı'nın da bulunduğu Kuzey Suriye ittifakı kurulmuştur. Fakat bu ittifak III. Tiglatpilaser karşısında başarılı olamamış, Pattin Krallığı tamamen Assur egemenliği altına girmiş ve başına bir vali atanmıştır²⁹⁵.

2.2.1.4 Hattini/Hattena

Hattini, günümüzde Hatay ilinin doğusunda, Türkiye-Suriye sınır hattı dolaylarındaki Açıana, Tayinat ve Cüdeyde Höyüklerini içerisinde barındıran bir alana konumlanmıştı²⁹⁶. Hattini ile ilgili bilgilere III. Salmanassar dönemi, Asur vesikalarından ulaşmaktayız. Vesikalara göre, Hattini kralı Lubarna'nın çıkan isyan sonucu öldürüldüğünü ve onun yerine Uzza şehrinden Sasi'nin tahta geçtiğini bilmekteyiz²⁹⁷.

Hattini Krallığı M.Ö. 9. yy'dan itibaren Assur Devleti'nin hegemonyası altındadır. III. Salmanassar (MÖ. 858-824) döneminde, Assur'un Aramiler ve Urartular'la savaşmasını fırsat bilen Melid ve Tabal Krallıkları Assur'a karşı bir ittifak grubu oluşturmuştur. Hattini Kralı Lubarna ise bu gruptayer almayı reddetmesi sonucu öldürülmüş, bunun üzerine Tabal üzerine sefer yapan III. Salmanassar Tabal'ı yenip vergiye bağlamıştır²⁹⁸.

2.3.2 Phryg Krallığı (M.Ö. 750- 680)

Hitit İmparatorluğu'nun çöküşünün başladığı dönemde Anadolu'ya kuzeydoğudan Kafkaslar, batıdan da Boğazlar yoluyla göçmenler gelmiştir. Göçmenlerin doğudan gelenlerine Muşki, batıdan, Makedonya'dan göçmenlere ise

²⁹⁴ Metin Alparslan, "Hititolojiye Giriş", s. 145

²⁹⁵ Durali Şen, a.g.e, s. 6-7

²⁹⁶ Ekrem Memiş, "Eskiçağ Türkiye Tarihi (En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar)", 8. Baskı, Çizgi Kitabevi, 2009, s. 186

²⁹⁷ Füzün Kınal, "Eski Anadolu Tarihi" 2. Baskı, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, XIII. Dizi-Sa.7^a, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987, s. 246

²⁹⁸ Ekrem Memiş, a.g.e, s. 186

Bryg veyahut Phryg denilmekteydi ²⁹⁹ . Phrygler ilk olarak Troya VIIa'nın yıkılmasından sonra M.Ö. 11. yy'ın ortalarında Anadolu'ya gelmişler ve M.Ö. 750 sonrasında da siyasi varlık göstermeye başlamışlardır³⁰⁰. Phrygler, Anadolu'ya göç ettikten sonraki M.Ö. 12. ve 8. yy arasında küçük topluluklar halinde yaşarlarken Kral Mita'nın (Midas) başa geçmesi ile tek bir çatı altında toplanmayı başarmışlardır³⁰¹.

Krallığın 9. ve 8. yy'larda batı bölgelere doğru bir yayılım gösterdiği görülmektedir³⁰². Dönem içerisinde krallık Halys'in (Kızılırmak) doğusunda Tokat, Çorum, Kırşehir; batısında Kütahya, Afyon, Eskişehir; kuzeyinde Samsun; güneyinde Konya, Niğde; Kuzeybatıda Bandırma, güneybatıda ise Elmalı Ovası ve Burdur'a kadar yayılım göstermiştir. Fakat Phrygler bu kadar geniş alana yayılmış olmalarına rağmen günümüzdeki Yukarı Sakarya Vadisi'ndeki Afyon, Kütahya, Eskişehir arasında konumlanan Phrygia Epiktetos'ta (Küçük Phrygia) daha etkin durumdaydılar³⁰³. Krallığın başkenti bugünkü adı Yassıhöyük olan Gordion³⁰⁴ ilk kralları ise Gordios'tur³⁰⁵.

M.Ö. 8. yy'da doğu ve batı arasındaki ticari ilişkilerde, doğu bölgelerden başlayıp, Orta Anadolu üzerinden devam ederek Grek liman şehirlerine ulaşan yol ağları oldukça önemliydi ve Phryg Krallığı tam olarak Mezopotamya, Suriye ve Doğu Anadolu'yu birbirine bağlayan ticaret yolları üzerinde kurulmuştu. Bu kadar önemli bir noktada kurulan krallık dönemi içerisinde konumunun avantajlarını kullanarak M.Ö. 8. yy'ın ikinci yarısında batıdaki bölgeler ile oldukça iyi ticari ilişkiler kurmuştur. Yapılan çalışmalar sonucunda ticari ilişkilerin kanıtı olarak Samos, Rodos, Lindas, Olympia, Lesbos, Delphoi, Perakhora, Sparta ve Tegea'da Phryglerin üretimi olan tunçtan kemer, fibula, omphalos'lu veyahut makara kulplu

²⁹⁹ Hasan Tahsin Uçankuş, a.g.e, s. 568

³⁰⁰ Ekrem Akurgal, "Anadolu Uygarlıkları", s. 191

³⁰¹ Durali Şen, a.g.e, s. 3

³⁰² Veli Ünsal, "Urartu ve Frig Devletlerinin Yıkılışında Bozkar Kavimlerinin Rolü", ASOBİD, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(3), ss. 117-143, 2018, s. 132

³⁰³ Yusuf Polat vd., "Anadolu Arkeolojisi", 1. Baskı, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2127, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1155, Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri, 2010, s.95

³⁰⁴ Secda Saltuk, a.g.e, s. 234

³⁰⁵ Veli Ünsal, a.g.e, s. 132

kaseler ele geçirilmiştir³⁰⁶. Ele geçen bu ürünlerin yanı sıra Phrygler, tapetes(kilim) dokumada, tekstil ürünlerinde ve marangozlukta oldukça gelişkin bir medeniyetti³⁰⁷.

Phryg kralı Mita'nın adı ilk kez Asur Kralı II. Sargon dönemine ait M.Ö. 717-712 ve 709'da yazılan vesikalarda geçmektedir. Ancak Assur vesikalarının Phryg Krallığı ile ilgili bize sunduğu bilgiler bunlarla kısıtlıdır³⁰⁸. Phryg Kralı Mita'da çağdaşı diğer krallıklar gibi dönem içerisinde izlediği kanlı politikasından dolayı Assur Devleti'ne karşı ittifaklarda bulunmuştur. Kurduğu ilk ittifak ise Kargamış, Urartu ve Tabal krallıklarıyla. Ancak MÖ. 709'da doğu bölgelerden gelen Kimmer saldırıları sonucu Assur devleti ile iyi ilişkiler kurmak durumunda kalmıştır³⁰⁹.

Phryglerin yıkılışı, daha önce İskitlerden kaçarak Anadolu'ya gelen Kimmerlerin yerleştikleri bölgelerden biri olan Doğu Anadolu'dan, Assurlar tarafından batıya yani Phryg Krallığının üzerine sürülmeleri sonucunda olmuştur. Kimmer kabileleri ve Phrygler arasında yapılan savaş sonucu Phryg Kralı Mita ağır bir yenilgi alarak intihar etmiş ve bunu fırsat bilen Lidyalılar, Phrygleri kendi yönetimleri altına almışlardır³¹⁰. Ancak bu olay Phryg Krallığı'nı tamamen ortadan kaldırmamıştır. Kral ailesinden hayatta kalan kişiler, Yukarı Sakarya Vadisi, Hattuşa ve Pazarlı'ya yerleşip buralarda M.Ö. 547-546 yapılan Pers akınlarına kadar hiçbir farklı güce tabi olmadan varlıklarını devam ettirmişlerdir³¹¹.

2.3.3 Lykia Krallığı (M.Ö. 600-300)

Lykia, günümüzdeki adı ile Teke Yarımadası, Antalya ve Fethiye illerinin birbiri ile irtibat kurduğu kuzey yönüne doğru konveks bir hat oluşturur. Bölgenin güneyindeki Antalya ve Fethiye Körfezlerinin bulunduğu noktanın arasından Akdeniz'e doğru uzantısı olan bir yarımadadır³¹². Muğla İli Seydikemer ilçesinin 15

³⁰⁶ Veli Sevin, "Demir Çağında Anadolu Batı İlişkileri", ed..Nezih Başgelen, Güler Çelgin, A. Vedat Çelgin, "Anadolu ve Trakya Çalışmaları Zafer Taşlıkılıoğlu Armağanı", 1. Baskı, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Cilt: 1, 1999, s. 116

³⁰⁷ Hasan Tahsin Uçankuş, a.g.e, s. 579-580

³⁰⁸ Ekrem Akurgal, "Anadolu Uygarlıkları", s. 191

³⁰⁹ Yusuf Polat vd., a.g.e, s. 96

³¹⁰ Durali Şen, a.g.e, s. 3

³¹¹ Yusuf Polat vd., a.g.e, s. 96

³¹² Nevzat Çevik, "Lykia Kitabı", Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Monografi Dizisi: 10, İstanbul: Oksijen Basım ve Matbaacılık, 2015, s. 19

km. güneydoğusunda bulunan³¹³ Tlos antik kentinin batı bölgelerinden başlayarak, Fethiye³¹⁴, Kibyra³¹⁵, Milyas'ın³¹⁶ bir bölümünü ve Antalya ilinin tamamını kapsayan alanda kurulmuştur. Etrafı Pamphylia ve Lykia denizleri tarafından sınırlandırılmıştır³¹⁷. Telmessos(Fethiye), Pınara(Minare Köy), Xanthos(Kınık), Patara(Gelemiş) önemli Lykia kentleridir³¹⁸.

Herodotos, “*Historia*” adlı eserinde Lykialıların Anadolu’ya Girit’ten geldiklerinden bahseder. Nedeni ise, Europe’nin oğulları Sarpedon ve Minos’un arasındaki hükümdarlık savaşıdır. Çıkan savaşta Minos, Sarpedon’u yenmiş ve kardeşiyle destekçilerini Asya topraklarına sürmüştür. Sürgün sonucunda Lykialılar Anadolu’daki Milyas’a yerleşmiştir³¹⁹.

Lykia, Hitit kaynaklarında da karşımıza çıkmaktadır. Bu kaynaklarda Lykialılar olduğu düşünülen Lukka topluluğundan bahsedilmektedir. Kaynaklara göre Hittit kralı Suppiluliamas MÖ. 14. yy ortalarında Lukkaları hegemonyası altına almış fakat çıkardıkları isyanlar sonucu Lukka topraklarında kesin bir hâkimiyet sağlamayı başaramamıştır³²⁰.

Lykialıların adı, MÖ. 1375 yılı Amarna Mektuplarında da geçmektedir. Mektuplarda, Kıbrıs Kralının, Lukkalarla ilgili şikâyetlerini Mısır Firavununa bildirdiği görülmektedir. Bunun yanı sıra M.Ö. 1286 yılında Hititlerin Mısır ile yaptığı Kadeş Savaşı’nda Lykialılar, Hititlerin yanında yer almış ve M.Ö. 1277’de de deniz yoluyla Mısır’a girmişlerdir. Bu da Lykialıların dönem içerisindeki deniz gücünü bize göstermektedir. Erken dönemlerde Hititlere müttefiklik yapan Lykialılar M.Ö. 1200 yıllarında gerçekleşen Troya savaşında bu kez Troya’ya askeri destek

³¹³ Korkut T. , Işın G., Takaoğlu T. , Özdemir B. , “*Tlos Antik Kenti ve Teritoryumu Prehistorik Yerleşimleri*”, ed. Mustafa Şahin, Uluslararası Mysia Olympos’u Araştırmaları Çalıştayı, 8-11 Mayıs 2014, Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri-IV, Olympos Araştırmaları-II, Bursa, 2018, s.110

³¹⁴ Nevzat Çevik, a.g.e, s. 19

³¹⁵ Kibyra, günümüzde Burdur iline 110km. uzaklıktaki Gölhisar İlçesi’nin batı bölümünde yer alan alçak tepeler üzerine konumlanmıştır. Şükrü Özudoğru, “*Kibyra’dan Hellenistik Döneme Ait Yeni Veriler Üzerine Değerlendirmeler*”, Cedrus II, The Journal Of MCRI, DergiPark, Cilt: 2, ss. 171-188, 2014, s. 171

³¹⁶ Pisidia Milyası’nın merkez noktası, Bozova, Kestel Gölü ve Güllük Boğazı çevresindeki bölgeyi kapsamaktadır. Fahri Işık, “*Arkeolojik Bulgular Işığında Milyas*”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Dergisi, Anadolu 41, 2015, s. 189

³¹⁷ Nevzat Çevik, a.g.e, s. 19

³¹⁸ Ekrem Akurgal, “Anadolu Uygarlıkları”, s. 412

³¹⁹ Herodotos, “*Tarih*”, V. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 93-94

³²⁰ George E. Bean, “*Eskiçağ’da Lykia Bölgesi*”, 1. Basım, İstanbul: ARION Yayınevi, 1997, s. 22

sağlamak için Sarpedon önderliğinde bölgeye gelmiş, ancak Troya kenti mağlubiyetten kurtulamamış, hem Hektor hem de Sarpedon öldürülmüştür³²¹.

M.Ö. 1200'lü yıllarda Anadolu'ya doğru başlayan Ege göçleri sonucu dönemin önemli güçlerinden biri olan Hitit İmparatorluğu yıkılmış ve Anadolu'daki güç dengeleri Phryg Krallığı'nın kurulması ile değişime uğramıştır. Yapılan son kazı çalışmaları sonucu Elmalı civarında ele geçen Phryglere ait buluntular, Phryglerin Lykia bölgesinde de yayılım gösterdiğinin bir kanıtı niteliğindedir³²². M.Ö. 7. yy'da Lykia kentlerinden olan Phaselis, Rodos kolonizasyonu ile birlikte önemli bir konuma yükselmiştir³²³.

Phryg Krallığı'nın son bulmasıyla beraber Batı Anadolu topraklarında yeni bir güç olan Lydia Krallığı kurulur³²⁴ ve Lydia Kralı, Lykia ve Kilikia hariç Halys Nehri'nin batısının tamamını yönetimi altına alır³²⁵. Ancak MÖ. 546'da Perslerin Anadolu'ya gelmesi sonucu Lydia Krallığı yıkılır³²⁶. M.Ö. 540 yılında ise Lykialılar bağımsızlıklarını yitirip dönemin önemli gücü olan Pers hegemonyasına girmek zorunda kalırlar. Pers yönetimi ile beraber daha önceki dönemlerde küçük köy birimlerinin birleşimi şeklindeki bir yapıya sahip olan Lykia'da, ilk defa idare düzenlemesi ve sikkeler basımı gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra yerleşik sanat anlayışı da bu dönemde ortaya çıkar³²⁷.

Lykialıların, M.Ö. 480'de Pers Kralı Xerxes(I. Serhas)'in Grekler üzerine gerçekleştireceği sefer için, diğer Anadolu kentleri ile birlikte, donanmaya 50 gemi gönderdiği bilinmektedir. Bu da Lykialıların, Pers hegemonyasında oldukları 5. yy'da dahi donanma gücünün sürdüğünü göstermektedir³²⁸.

³²¹ İlhan Akşit, "Akdeniz Uygarlıkları Lykia-Pamphylia-Kilikia", İstanbul: Akşit Kültür ve Turizm Tic. Ltd. Şti. Yayın ve Dağıtım, 2007, s. 10

³²² İlhan Akşit, a.g.e, s. 10

³²³ Nevzat Çevik, a.g.e, s. 34

³²⁴ İlhan Akşit, a.g.e, s. 10

³²⁵ George E. Bean, a.g.e, s. 25-26

³²⁶ İlhan Akşit, a.g.e, s. 10

³²⁷ Nevzat Çevik, a.g.e, s. 35

³²⁸ İlhan Akşit, a.g.e, s. 11. George E. Bean, a.g.e, s. 26

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIBRIS ANADOLU İLİŞKİLERİ

3.1 ERKEN DEMİR ÇAĞI ÖNCESİ KIBRIS ANADOLU İLİŞKİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Bu alt başlıkta Erken Demir Çağ öncesi Kıbrıs Anadolu ilişkilerini anlatacağız. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Ege göçleri ile birlikte yazılı verilerin susması çalıştığımız dönem açısından verilere ulaşmakta sıkıntı yaratmaktadır. Ancak erken dönemlerden beri süregelen Kıbrıs Anadolu ilişkileri ve özellikle Bronz Çağı'nda artan yoğunluğu Erken Demir Çağı'nda da aynı yoğunlukta olmasa da devam etmiştir. Azalan ya da artan ilişkileri zaten bir sonraki bölümde ele geçen veriler ışığında ortaya koyacağız. O yüzden bu bölümde özellikle Erken Demir Çağ öncesi ilişkileri irdedeleyeceğiz.

Kıbrıs Adası ve Anadolu arasındaki ilişkiden erken dönemlerden itibaren bahsetmek mümkündür. Bölgede yapılan kazı ve araştırmalar sonucu Kıbrıs Adası'nın Khirokitia yerleşkesinin Akeramik Dönem katmanlarında ele geçen altı ve Troulli'de ele geçen yedi adet obsidyen kesici alet üzerinde yapılan radyokarbon çalışması neticesinde, aletlerin M.Ö. 5690 yılına tarihlendiği ve obsidyenler üzerinde yapılan çözümlemeler ile de bu aletlerin Kapadokya kökenli olduğu ortaya çıkarılmıştır³²⁹. Bir diğer önemli erken dönem verisi ise Tatlısu-Çiftlikdüzü yerleşkesinde ele geçen 5000 parçaya yakın obsidyenin adadaki diğer Neolitik yerleşimlerde bulunan obsidyenlerle karşılaştırılması sonucu elde edilmiştir. Bu karşılaştırma neticesinde Orta Anadolu'dan ithal edilen malzemenin Tatlısu-Çiftlikdüzü yerleşkesi tarafından, adaya dağılımını sağladığı ve ada halkı tarafından diğer yerleşkelerde de yoğun bir biçimde kullanıldığı, obsidyen verilerinin farklı tabaka katmanlarında da devam etmesiyle ortaya çıkmıştır. Ayrıca Tatlısu-

³²⁹ Aylin Ü. Erdem, “Geç Tunç Çağ'da Doğu Akdeniz Ticaret Yolları”, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir, 2002, s. 54

Çiftlikdüzü'nde ele geçen buluntuların özellikle Anadolu'daki Kömürcü-Kaletepe obsidyen atölyesinin ürettiği malzemelerle benzerlikler taşıması ve yerleşkede obsidyen üretimine ait bir izin ve artık malzemenin olmaması, obsidyenin Anadolu'dan işlenmiş bir vaziyette ithal edildiğini göstermektedir³³⁰. Bu erken verilere bakarak erken dönem Anadolu-Kıbrıs etkileşiminden vedenez trafiğinden söz etmek mümkündür³³¹.

Kalkolitik Dönemde, Kıbrıs Adası'nda bakır madenlerinin keşfedilmesi ve işlenmeye başlamasıyla beraber adanın Yakındoğu medeniyetlerinden olan Anadolu, Filistin, Suriye ve Mısır ile kültürel ve ticari ilişkileri başlamış ve bu ilişkiler zamanla daha da yoğun bir hal almıştır³³². Kalkolitik Dönemin geç evresinde Anadolu ile ilişkileri yansıtan buluntular ise Erimi'de ele geçen bakırdan iki keski ucu ve kancadır. Bunların yanı sıra dönem içerisinde Tarsus ile Kıbrıs birbiriyle aynı seramik form ve yapısını yansıtmaktadır. Tarsus'ta ele geçen iki tip Kıbrıs seramiği de Anadolu ve Kıbrıs arasındaki ilişkiyi bize göstermesi açısından önemlidir³³³.

Erken Bronz Çağı'ndan itibaren ise ilk aşamada adada, Anadolu ve Kıbrıs'ın kültürel sentezinden oluşan bir kültür varken ilerleyen dönemlerle beraber Kıbrıs Adası yoğun bir biçimde Anadolu etkisinde kalmıştır. Seramik kültüründe açıkça gördüğümüz bu durum bize Kıbrıs'ın dönem içerisinde Truva-Yortan ve Anadolu'nun güney kesimlerindeki ilişkilerini göstermesi açısından önemlidir³³⁴. Ayrıca adada bulunan Vounos Nekropol'ünde ele geçen Erken ve Orta Bronz Çağı'na ait buluntuların Anadolu özelliklerini benimsediği görülmektedir. Ele geçen seramik buluntular cilalı, kırmızı ve beyaz astarlıdır³³⁵. Aynı döneme ait Philia'daki gömülerde ise Truva-Yortan seramikleri ile beraber Kıbrıs seramik geleneğini sürdüren seramik buluntular ele geçmiştir³³⁶.

Bronz Çağı'nda Aka(Myken) ve Girit(Minos) Medeniyetlerinin etkisi Kıbrıs Adası'nda görülmeye başlamış ve boyalı bezemeli seramikler Orta Asya, İran, Suriye

³³⁰ Müge Şevketoğlu, "Tatlısu-Çiftlikdüzü (Akanthou-Arkosykos): Kıbrıs Erken Neolitik Toplumu ve Deniz İlişkileri", Tina, Denizcilik ve Arkeoloji Dergisi,(9), s. 16

³³¹ Aylin Ü. Erdem, a.g.e, s. 54

³³² İlknur Gürgen, "M.Ö. 2. Binyılda Kıbrıs'ın Yakındoğu Ticaretindeki Rolü", Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, 2017, Bursa, s. 20

³³³ İlknur Gürgen, "M.Ö. 2. Binyılda Kıbrıs'ın Yakındoğu Ticaretindeki Rolü", s. 21

³³⁴ Ahmet Gözlü, a.g.e, s. 219

³³⁵ Ahmet Gözlü, a.g.e, s. 221

³³⁶ Ahmet Gözlü, a.g.e, s. 223

ve Kıbrıs'tan Kilikia (Seyhan-Çukurova)'ya kadar dağılım göstermiştir. Bu seramikler Batı Anadolu'daki Hacılar yerleşkesi seramikleri ile benzer özellikler taşımaktadırlar³³⁷.

Hitit İmparatorluk dönemi buluntuları arasında Boğazköy'de Myken tipi kılıç, Maşat Höyük'te Myken kapları ve Tel Açana'daki seramik parçaları, Kıbrıs ve Myken tipi kaplar ile aynıdır. Ayrıca Hititlerin merkezi yerleşkelerinde ele geçen Doğu Akdeniz seramik formlarından biri olan “iğ formu şişeler” dönem içerisindeki ticari ilişkileri kanıtlar niteliktedir³³⁸.

Bronz Çağı'nın özellikle geç evresinde deniz ticareti Akdeniz'de kullanılan en yaygın ticaret türüdür³³⁹. Bu dönem pusula henüz icat edilmediğinden dolayı yön belirlemek için güneş, gök cisimleri, yıldızlar önem arz etmekte³⁴⁰ ve deniz yolculukları çoğunlukla kıyı şeridini izleyerek yapılmaktaydı. Doğu Akdeniz'de ilerleyen gemilerin rotası ise Filistin ve Suriye kıyılarından, Mısır ve Ön Asya'nın batısına uzanırdı. Ana deniz yolları ise Kıbrıs, Anadolu'nun Lykia kıyılarından sonra, Rodos, On İki Ada, Miletos, Ephesos'u geçip Batı Anadolu kıyılarını izler ve kuzeye doğru açılırdı. Çanakkale Boğazı'nın hemen girişinde yer alan Troia'da denetlemeler yapıp, gemiler oradan Karadeniz'e geçiş yaparlardı³⁴¹.

Anadolu ve Kıbrıs arası ticari ilişkilerden önceki dönemlerde olduğu gibi Bronz Çağı'nda da, bahsetmek mümkündür. Ticari ilişkilere ait Alaşia adının geçtiği en eski metin ise Kültepe kazısının Karum II. tabakasında ele geçen kil tablet buluntusudur. Tabletteki metinde Alaşia kumaşından söz edilmektedir³⁴². Bu tablet dışında Alaşia adı Asur Ticaret Kolonileri Dönemi, Mezopotamya ve Levant Bölgesi'ndeki Alalakh, Babil ve Mari metinlerinde de geçmektedir³⁴³. Bu metinlerde Alaşia adının bakır madeni ile ilintili bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. Hitit

³³⁷ Remziye Okkar, “Eskiçağlardan Roma Dönemine Kıbrıs/Alashiya Adasındaki Siyasi Oluşumlara Genel Bir Bakış”, s. 30

³³⁸ Remziye Okkar, a.g.e, s. 31

³³⁹ Aylin Ü. Erdem, a.g.e, s. 8

³⁴⁰ Hüsnüye Esra Tufanoğlu, “Antikçağ'da Batı Anadolu'da Deniz Ticareti Ve Limanlar”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, 2017, İstanbul, s. 29

³⁴¹ Hüsnüye Esra Tufanoğlu, a.g.e, s. 59-60

³⁴² <https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/arkeoloji/sirkeli-hoyuk-434> (20.04.2021) (YAZAR: Ekin KOZAL / Mirko NOVAK)

³⁴³ <https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/arkeoloji/sirkeli-hoyuk-434> (20.04.2021)(YAZAR: Ekin KOZAL / Mirko NOVAK)

Dönemine gelindiğinde ise Alaşia³⁴⁴, altın, bakır ve tekstil ile ilintili olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu kaynaklardan yola çıkarak Kıbrıs Adası'nın dönem içerisinde geniş çaplı bir ticaret ağına sahip olduğunu söylemek mümkündür³⁴⁵. Ada Anadolu'ya oldukça yakın bir noktada konumlanmıştır. Kilikia Bölgesi, Orta Anadolu'nun Akdeniz'e bağlantısını sağlayan Kıbrıs ve diğer Doğu Akdeniz medeniyetleriyle ilişkisine yön veren kilit nokta konumundadır. Günümüzde kazı çalışmalarının sürdürüldüğü dönem içerisindeki önemli yerleşim yerleri ise; Mersin'de Kilise Tepe³⁴⁶, Soli³⁴⁷ ve Yumuktepe³⁴⁸, Tarsus'ta Gözlükule³⁴⁹, Adana'da Sirkeli Höyük³⁵⁰ ve Tatarlı³⁵¹, Dörtöl'de Kinet Höyük'tür³⁵². Soli ve Kinet Höyük liman kentleri olması bakımından oldukça önemlidir. Diğer iskân alanları ise İç Anadolu'yu kıyı bölgelere bağlayan yollar üzerine ya da akarsu kenarları boyunca konumlanmıştır. Bahsedilen bu yerlerin neredeyse tamamında Geç Bronz Çağı'na ait Kıbrıs kökenli seramiklere rastlamak mümkündür. Ayrıca dönem içerisinde adadan Anadolu'ya bakır ithal edildiği düşünülmektedir³⁵³.

Mersin-Yumuktepe'de yapılan kazı çalışmaları sonucu alanda White Slip Ware (Beyaz Astarlı) ve Base Ring Ware (Halka Kaideli) olmak üzere iki çeşit Kıbrıs seramiği ele geçirilmiştir. Alanda iç şişelerine benzer Red Lustrous Wheelmade Ware (çark yapımı parlak kırmızı) perdahlı kulp ve seramik parçaları da

³⁴⁴Alaşıya I. Şuppiluliuma döneminden (MÖ. 1344-1322) itibaren Hititlerin etkinlik sahasına dahil olmuştur. III. Hattuşili döneminde (M.Ö. 1267-1237) Hititlere bağlı vassal bir devlet olan Alaşıya, IV. Tudhaliya döneminde (M.Ö. 1236-1210) tam anlamıyla hâkimiyet altına alınmış fakat Tudhaliya'nın ölümünden sonra Alaşıya kralı isyan etmiş, bunun üzerine Hitit İmparatorluğu'nun son kralı olan II. Şuppiluliuma (M.Ö. 1207-1178) ada ile savaşmış ve Alaşıya'yı Hitit yönetimi altına alıp vergiye bağlanmıştır. Bu olaydan KBo XII 38.nolu metinde bahsedilmektedir. Metne göre II. ŞuppiluliumaAlaşıya ile üç deniz savaşı yapmış ve adayı yenilgiye uğratmıştır. Özlem SirGavaz, "Hitit İmparatorluğunun Suriye ve Yukarı Mezopotamya Ticaret Yolları Üzerindeki Hakimiyet Politikası", 38. İcanas(Uluslar arası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), Bildiriler, Tarih ve Medeniyetler Tarihi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 10-15.09.2007, Cilt: VI, 2012, Ankara, s. 2833

³⁴⁵<https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/arkeoloji/sirkeli-hoyuk-434> (20.04.2021)(YAZAR: Ekin KOZAL / Mirko NOVAK)

³⁴⁶[http://tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=1885&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=1885&html=ages_detail_t.html&layout=web) (20.04.2021)

³⁴⁷[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=9155&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=9155&html=ages_detail_t.html&layout=web) (20.04.2021)

³⁴⁸[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=3311&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=3311&html=ages_detail_t.html&layout=web) (20.04.2021)

³⁴⁹[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=1123&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=1123&html=ages_detail_t.html&layout=web) (20.04.2021)

³⁵⁰[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=2658&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=2658&html=ages_detail_t.html&layout=web) (20.04.2021)

³⁵¹[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=2810&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=2810&html=ages_detail_t.html&layout=web) (20.04.2021)

³⁵²[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=9385&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=9385&html=ages_detail_t.html&layout=web) (20.04.2021)

³⁵³İlknur Gürgen, "M.Ö. 2. Binyılda Kıbrıs'ın Yakındoğu Ticaretindeki Rolü", s. 73-74

ele geçmiştir. Bu seramik parçalarının Kıbrıs kökenli olduğu tartışmalarının üzerine araştırma yapan Eriksson, çıkarılan buluntuların dağılımını incelemiş ve yüzde ellilik ciddi bir bölümünün Kıbrıs'tan olduğunu ortaya çıkarmış³⁵⁴ böylece Kilikia'nın diğer yerleşimlerinde de olduğu gibi Yumuktepe'de de bol miktarda Kıbrıs seramiğinin bulunduğu ortaya koyulmuştur³⁵⁵. Yumuktepe dönem içerisinde kültürlerin buluşma noktası olması açısından da önemlidir. Yumuktepe'den geçen yollar doğu bölgelerden, batıda Troia'ya kadar ilişkilerin oluşmasını sağlamıştır³⁵⁶.

Mersin-Kilise Tepe'de yapılan kazı çalışmalarında sadece bir tip Kıbrıs seramiği tespit edilmiştir. Kıbrıs seramiği ile paralellik gösteren Red Lustrous Wheelmade Ware türündeki seramiğin alanda dört farklı formuna rastlanmıştır. Bunlar; kol şeklinde (arm-shaped vessel), hacı şişesi (pilgrim flask), lentoid şişesi ve kase formundadır³⁵⁷.

Tarsus-Gözlükule'de Kıbrıs seramikleri ilk kez Bronz Çağı'nın erken evresinde ortaya çıkmıştır. Orta Bronz Çağ'da Black on Black (siyaha siyah) ve Red on Red (kırmızıya kırmızı) seramikler bulunurken, Geç Bronz Çağı'nda ise Red Lustrous Wheelmade Ware "incense burner" (tütsü yakıcılar), Theriomorphic (hayvan formu) kaplar, Monochrome Ware (tek renkli seramik), White Slip Ware (beyaz astarlı seramik), Base Ring (halka tabanlı seramik)³⁵⁸, Bichrome Ware³⁵⁹ (çift renkli seramik) Kıbrıs seramikleri ele geçen buluntular arasındadır³⁶⁰. Gözlükule'de bakır madeni öncelikli olmak üzere maden ticaretinin sürdüğünü kanıtlayan bazı buluntular vardır. Bunlar Goldman'ın sürdürdüğü kazılarda ele geçen sıvı madenin şekillenmesinde kullanılan taş kalıplardır. Bu kalıplar muhtemelen Anadolu'da Toroslar'dan ya da Kıbrıs'tan ticaret yolu ile gelen maden külçelerinin

³⁵⁴ Ekin Kozal, "The Cypro-Anatolian Connections In The Late Bronze Age", Yüksek Lisans Tezi, The Department Of Archeology And History Of Art, Bilkent University, 1999, Ankara, s. 29

³⁵⁵ Isabella Caneva ve Gülgün Köroğlu, "Yumuktepe Dokuz Binyıllık Yolculuk", Ege Yayınları, 2010, s. 78

³⁵⁶ Isabella Caneva ve Gülgün Köroğlu, a.g.e, s. 66

³⁵⁷ Ekin Kozal, "The Cypro-Anatolian Connections In The Late Bronze Age", s. 39

³⁵⁸ Ekin Kozal, "The Cypro-Anatolian Connections In The Late Bronze Age", s. 32

³⁵⁹ Bichrome tekniği, ada da Demir Çağı boyunca kullanılmış bir boyama tekniği olmakla beraber Levanten kökenlidir. Özellikle adanın doğu yönündeki Salamis ve Amathous üretim atölyelerinde gelişim göstermiştir. http://kyprioscharacter.eie.gr/en/scientific-texts/details/archaeology/pottery-of-geometric-archaic-and-classical-periods-in-cyprus_23.05.2021 (Georgiadou, Anna, P., "Kıbrıs'ta Geometrik, Arkaik ve Klasik Dönem Çömlekçilik", web sitesinde: Kyprios Karakteri. Eski Kıbrıs Tarihi, Arkeolojisi ve Numismatiği : kyprioscharacter.eie.gr/en/t/A0)

³⁶⁰ Ekin Kozal, "The Cypro-Anatolian Connections In The Late Bronze Age", s. 32

şekillendirilmesinde kullanılmaktaydı. Kalıplarda tapınım için kült objeleri, silahlar ve çeşitli aletler üretilmekteydi³⁶¹.

Sirkeli Höyük ile ilgili çalışma yapan Hrouda, ikinci binyıla tarihlenen, Kıbrıs'tan ithal edilmiş bir seramiğin varlığından bahsetmiştir. Ancak konuyla ilgili daha fazla bir açıklama yapılmamıştır³⁶². Ayrıca alanda bulunan minyatür boyuttaki iki külçenin benzerlerine Kıbrıs'ta da rastlanmaktadır³⁶³.

Kinethöyük'te dört adet White Slip II Ware, dört adet Base Ring II Ware, iğ biçimli Red Lustrous Wheelmade Ware, Bichrome Ware Geç Bronz Çağı Kıbrıs seramiği ele geçmiştir. Ancak yine de aynı yapıdaki yerel üretim mallarla karşılaştırıldığında, Kıbrıs seramiğinin miktar olarak az olduğu görülmektedir³⁶⁴.

Ayrıca Silifke Ovası'nda Göksu Nehri'nin sağ kıyısında yer alan Tekirköy yerleşkesinde French ve Mellaart'ın yürüttüğü yüzey araştırmalarında Red Lustrous Wheelmade Ware tekniği ile yapılmış Kıbrıs seramiği ele geçmiştir. Seramikler kol şeklinde (arm-shapedvessel), kavanoz(jar) ve iğ biçimli şişe(spindlebottle) formundadır. Göksu Nehri'nin batı kıyısında Kilise Tepe'nin karşısında konumlanan Çingantepe'de, Red Lustrous Wheelmade Ware tekniği ile üretilmiş seramik buluntusu ele geçmiştir. Kol şeklinde (arm-shapedvessel) bir formu olan seramik turuncu bir perdaha sahiptir ve çok az bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Karaman Ovası'na giden Göksu Vadisi'nde konumlanan Kozlubucak yerleşkesinde de Red LustrousWheelmade Ware tekniği ile üretilmiş turuncu perdahlı bir seramik ele geçmiştir. Göksu Nehri'nin sağ kıyısında Mut'un 3 km güneybatısına konumlanan Örentepe yerleşkesinde Red Lustrous Wheelmade Ware tekniği ile yapılmış sadece kulbu günümüze ulaşan turuncu perdahlı bir seramik parçası ele geçmiştir. Adana'nın 60 km kuzeydoğusundaki Tarmil yerleşkesinde Seton-Williams tarafından yürütülen yüzey araştırmalarında Geç Bronz Çağı'na ait Black Slip Ware tekniği ile üretilmiş bir seramik ele geçmiştir³⁶⁵.

³⁶¹ <https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/arkeoloji/tarsus-gozlukule> (09.04.2021)

³⁶² Ekin Kozal, "The Cypro-Anatolian Connections In The Late Bronze Age", s. 41

³⁶³ İlknur Gürgen, "M.Ö. 2. Binyılda Kıbrıs'ın Yakınoğu Ticaretindeki Rolü", s. 74

³⁶⁴ Ekin Kozal, "The Cypro-Anatolian Connections In The Late Bronze Age", s. 42

³⁶⁵ Ekin Kozal, "The Cypro-Anatolian Connections In The Late Bronze Age", s. 42-43-44

Ancak en fazla Red Lustrous Wheelmade Ware üretimi seramik Boğazköy’de ele geçmiştir. Bu seramikler dört formda karşımıza çıkar. Bunlar; kol şeklinde(*arm-shaped vessel*), iğ biçimli şişe(*spindle bottle*), hacı şişesi(*pilgrim flask*) ve testi(*jug*)dir. En sık karşımıza çıkan kol şeklindeki(*arm-shaped vessel*) form iken en nadir rastlanılan form iğ biçimli şişedir. Bunların yanı sıra Kıbrıs’ta Dikaios tarafından Monochrome Ware tekniğinde üretilmiş bir seramik tespit edilirken, Sjöqvist ve Unger tarafından da Base Ring II formunda iki taban halkası tespit edilmiştir³⁶⁶.

Anadolu ve Kıbrıs arasındaki etkileşime dair mimari kanıtlar yok denecek kadar azdır. Ancak M.Ö. 17. yy’da Mısır’a yapılan Hiksos akınlarından Kıbrıs’ta etkilenmiş ve korunmak amacıyla adanın orta bölümünde Hagios Sozomenos’da, kuzeyde Kirini’de ve doğuda Karpas yarımadasında Nitovikla’da büyük kaleler yapılmıştır. Özellikle Nitovikla Kalesi’nin mimari unsurları Anadolu’da, Boğazköy’dekiler ile benzerlik göstermektedir³⁶⁷. Ayrıca Hititlerin, Kıbrıs mimarisini sur duvarı yapımında etkilediği yadsınamaz bir gerçektir. Enkomi’deki sur duvarları Geç Bronz Çağ II cycloped duvarın Hititlere ait duvar yapısı olduğu kanıtlanmıştır. Ayrıca Enkomi ve Sidon’daki yer altı tünellerinin de Hitit etkili olduğu düşünülmektedir³⁶⁸.

Anadolu’daki Geç Bronz Çağ Kıbrıs’a ait iki buluntu ele geçmiştir. Bunlar; Maşat Höyük’teki altın huni (*gold funnel*) ve Boğazköy’deki bakır külçe parçasıdır. Erikson’a göre huniler altın veya gümüş hangi materyalden yapılırsa yapılsın sadece Kıbrıs’ta bilinir ve Red Lustrous Wheelmade Ware ile yakından ilgilidir. Bu nedenle Maşat Höyük’teki parçayı Kıbrıs’a atfeder. Kıbrıs’ta ise Anadolu’dan birkaç küçük buluntu ele geçmiştir. Bunlar; mühürler ve bir heykelciğdir. Ayrıca Hitit etkili Kıbrıs üretimi bir halka vardır. Bronz Çağ’da Anadolu ve Kıbrıs arasındaki etkileşimi kanıtlayan bir diğer buluntu ise Kıbrıs Kalavassos-Ayios Dimitrios da ele geçen gümüş madeninden üretilmiş bir geyik üzerinde duran Hitit Tanrısı heykelciğidir. Kıbrıs Hala Sultan Teke’deki Anadolu etkili bir diğer buluntu ise gümüş mühür yüzüktür. Yüzükteki betimlemede, ortada bir altar, üzerinde disk ve kanatların yer aldığı bir şenlik sahnesi vardır. Porada göre, disk ve kanatlar Megiddo’da bulunan

³⁶⁶ Ekin Kozal, “*The Cypro-Anatolian Connections In The Late Bronze Age*”, s. 45-47

³⁶⁷ Sedef Ayyıldız, “*Hitit Metinlerinde Alaşya Ülkesi*”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Bölümü, Hititoloji Ana Bilim Dalı, 2007, Ankara, s. 28

³⁶⁸ Ekin Kozal, “*The Cypro-Anatolian Connections In The Late Bronze Age*”, s. 50-51

Hitit tarzı fildişi plakaya benzemektedir. Kıbrıs'ın diğer önemli yerleşimlerinden olan Tamassos'ta mühür, Enkomi'de hem mühür hem de motifleri Hititlere ait bir mühür izi bulunmuştur. Bu mühürün üzerinde iki kartal ve iki boğa kafası betimlenmiştir³⁶⁹.

Yukarıda da aktardıklarımızdan anlaşılacağı üzere Geç Kıbrıs seramikleri Anadolu halkları tarafından ithal edildi. İthalat malları içerisindeki en yaygın türün ise ele geçen kanıtlar neticesinde Red Lustrous Wheelmade Ware³⁷⁰ olduğu görülmektedir. Malların dağılımının ise, Göksu Vadisi ve Kilikia Ovası'ndan Anadolu'ya giriş yaptığını görmekteyiz³⁷¹.

Geç Bronz Çağ'ında deniz aşırı ülkelerle yapılan uluslararası ticaretin neredeyse tamamının denetimi saraylar tarafından sağlanmış ve yönlendirilmesi yapılmıştır. Metinlerde geçen bilgilere göre dönem içerisinde ticareti yapılan mal grupları arasında bakır külçeler, fildişleri, abanoz kalaslar, altın takı malzemeleri, gümüş, heykelcikler, silah ve cam külçeler yer almaktaydı. Geç Bronz Çağı ticaretinin yadsınamaz en önemli keşiflerinden biri Uluburun Batığı'dır³⁷². Gemide Ege, Yunanistan, Mısır, Hitit, Suriye, Filistin İsrail, Kenan Ülkesi ve daha birçok farklı medeniyete ait yirmibin parça eşya bulunmaktaydı³⁷³. Gelidonya Burnu açıklarında batan gemide, ağırlığı on tonu bulan üç yüz elli adet tam veya parça halinde bakır öküzgözü külçe bulunmuştur³⁷⁴. Gemide ele geçen malların Kıbrıs ya da Suriye-Filistin kıyılarından yüklendiği ve buradan batıya doğru Güney Anadolu

³⁶⁹Ekin Kozal, "The Cypro-Anatolian Connections In The Late Bronze Age", s. 52-53-54

³⁷⁰Red Lustrous Wheelmade Ware seramikleri, Geç Bronz Çağı (M.Ö. 1500-1200) Doğu Akdeniz ve Anadolu ilişkilerini göstermesi açısından önemlidir ve Anadolu, Kıbrıs, Levant, Mısır gibi değişik alanlarda ele geçen kaliteli bir seramik türüdür. Doğu Akdeniz ve Anadolu'da seramiklerin ele geçtiği merkezlerden alınan örnekler üzerinde yapılan analizler sonucu seramiklerin tümünün aynı kil türü ile yapıldığı gözlemlenmiştir. Bundan dolayı RL seramik grubunun aslında farklı bölgelerde yer alan merkezlerde üretilmediği, hepsinin tek bölgeye ait seramikler olduğu ortaya çıkmıştır. RL seramik grubu her ne kadar Kıbrıs kökenli görülse de, seramikler üzerinde yapılan çalışma ile kökeninin aslında Anadolu'ya ait olduğu sonucuna varılmıştır ve bu sonucun arkeometrik verilerle ölçümünün yapıp değerlendirilmesi için oluşturulan "RedLustrous WheelmadeWarefromCiliciaandtheAmuqvalley: ArkhaeologicalandArchaeometricalInvestigations of theProvenance" isimli arkeometri projesi, Alman Araştırma Fonu (DeutscheForschungsgemeinschaft) tarafından desteklenmektedir. Ekin Kozal ve Mustafa Kibaroglu, "Red Lustrous Wheel-made Ware Arkeometri Projesi 2014-16 Yılı Çalışmaları", (ed:) Tarkan Kahya. Anmed new Bulletin on Archaeology from Mediterranean Anatolia, Koç University Suna & İnan Kiraç Research Center ForMediterranean Civilizations, ss. 312-319, 2017, s. 312

³⁷¹Ekin Kozal, "The Cypro-Anatolian Connections In The Late Bronze Age", s. 44-45

³⁷²Yapılan Radyokarbon analiz çalışmaları sonucu geminin MÖ. 1342-1314 yılları arasında battığı tespit edilmiştir. Cemal Pulak, "Uluburun Batığı", s. 91

³⁷³İlknur Gürgen, "MÖ. 2. Binyılda Kıbrıs". Tarihte Kıbrıs İlkçağlardan 1960'a kadar, s. 22

³⁷⁴Noel H. Gale ve Zophia A. Stos-Gale, "Uluburun Batığı Bakır Külçelerinin Kaynak Analizi ve Geç Tunç Çağı'nda Akdeniz'de Metal Ticareti", s. 120

kıyı şeridini geçtikten sonra kuzeye yöneldiği düşünülmektedir³⁷⁵. Yapılan analizler sonucu bu külçelerin Kıbrıs³⁷⁶, Girit, Sardunya Adaları, Anadolu, Bulgaristan, Yunanistan, Suriye, Sicilya ve Almanya-Oberwiflinger şehri olmak üzere geniş bir alana yayılım gösterdiği bilinmektedir³⁷⁷.

M.Ö. 1200'lere gelindiğinde ise ticaret ve iyi ilişkilerle zenginleşen Doğu Akdeniz'e doğru Deniz Kavimleri'nin büyük bir göçle gelmesi sonucu düzen bozulur. Myken Saray Kültürü'nün var olduğu merkezler talan edilir. Batı Anadolu kıyı şeridindeki yerleşkeler, Troia kenti ve M.Ö. 1180'lerde de Hitit İmparatorluğu tamamen son bulur. Eski dünya düzenini bozan bu göçlerin sonucu çoğu medeniyet ağır kayıplar vermiş ve toplanmaları uzun zaman almıştır³⁷⁸. Deniz kavimleri tehdidinin ortadan kalkması ve belli bir kısmının Batı Akdeniz'e yönelmesi sonucu daha önce göçlerle yerlerinden olan Luviler, Suriye'ye doğru yönelip Asî Irmağı'nın kuzeyinde, Güneydoğu Anadolu bölgesinde yeni kent devletleri olan Geç Hitit Kent Devletlerini kurmuşlardır³⁷⁹.

Dönem içerisinde yıkılan devletlerin aksine Assur Devleti kral I. Tiglatpileser döneminde iyice güçlenerek, Anadolu'daki yönetim boşluklarından faydalanıp Kilikia Bölgesi'ne kadar ilerlemiştir. Assurların doğuya yönelmelerini fırsat bilen Fenikeliler de yıkılan Minos-Myken deniz güçlerinin olduğu bölgede güçlenmiş ve doğu-batı arasındaki ticaret faaliyetleri ile kültürel etkileşimin en büyük katkı sağlayıcıları olmuşlardır. Ele geçen buluntulara göre Fenikeliler'in ticari faaliyette bulunduğu alanlar ise, Kıbrıs-Kition, Rodos-Ialysos ve Kameiros-İtalya, İspanya ve Libya kıyılarıdır. Fenikelilerin batıda gösterdiği ticaret faaliyetlerinin bir benzerini ise Doğu Akdeniz kıyılarında Grekler gerçekleştirmekteydi. Greklerin ticari

³⁷⁵ Cemal Pulak, a.g.e, s. 92-93

³⁷⁶ Bronz Çağı'nda Kıbrıs denince ilk olarak akla zengin bakır yatakları, gemi yapımı için elzem bir malzeme olan kereste ve mısır gelirdi. Özlem Balkozak, "Tunç Çağ'da Doğu Akdeniz'de Ticaret ve Gemi Teknolojisi", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Sualtı Arkeolojisi Bilim Dalı, 2007, Konya, s. 12

³⁷⁷ Noel H. Gale ve Zophia A. Stos-Gale, "Uluburun Batığı Bakır Külçelerinin Kaynak Analizi ve Geç Tunç Çağı'nda Akdeniz'de Metal Ticareti", s. 120

³⁷⁸ Joachim Latacz ve Frank Starke, "M.Ö. 2. Binyılın İkinci Yarısında Doğu Akdeniz Bölgesi'nin Politik Coğrafyası". Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti. Ege Yayınları, Bochum, ss. 189-194, 2006, s.193-194

³⁷⁹ Bülent İplikçioğlu, "Eskiçağ Tarihinin Anahatları I", İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları No: 486, Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 20, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1990, s:73

ilişkilerine ait buluntulara ise, Kıbrıs, Kilikia, Suriye ve Filistin kıyı şeridinde rastlanmaktadır³⁸⁰.

Anadolu'nun Demir Çağı kronolojisi ise, M.Ö. 1200'lerde gerçekleşen Deniz Kavimleri Göçünün sonucu Hitit İmparatorluğunun yıkılması ile başlamaktadır³⁸¹. Bu yıkımın ardından Anadolu'da büyük bir kültürel çöküş yaşanmış, yazı ve anıtsal mimari öğeler yok olmuştur. Ancak Karanlık Dönem her yerde aynı anda yaşanıp bitmemiş, zamansal farklılıklar göstermiştir. Bu dönemde Doğu ve Güneydoğu'daki eski gelenekler küçük ölçekte devam etmeyi sürdürmüştür³⁸². Anadolu'da Karanlık Çağ adı ile tanımlanan zaman diliminin, doğuda başkenti Tuşpa olan Urartular'ın ve Orta Anadolu'da ise başkenti Gordion olan Phrygler'in³⁸³ ortaya çıkışıyla beraber bittiği düşünülmekteydi. Çünkü bu zaman aralıkları süresince döneme ait hiçbir yazılı veri günümüze kadar bulunamamıştı³⁸⁴ ve Karanlık Çağ'ın M.Ö. 12. ve 10. yy'lar arasında yaşandığı sonucuna varılmıştı³⁸⁵. Ancak yapılan son çalışmalar ile Ege Göçleri sonucu meydana geldiği düşünülen Karanlık Çağ'ın, zannedildiği gibi tam anlamıyla karanlık olmadığını göstermiştir³⁸⁶. Ekrem Akurgal, Karanlık Çağ olarak adlandırılan sürecin, diğer uzmanların belirttiği gibi dört yüz yıl boş bırakılmış bir Orta Anadolu'yu işaret etmediğini, bu süreç içerisinde kapalı bir ekonomik dönem yaşandığını ve üretim faaliyetlerinin sınırlı bir biçimde yapıldığını (dönem içerisinde buğday, arpa tarımının ve şarap üretiminin devam ettiğini) ayrıca Batı Anadolu'da bölgesel olacak şekilde hayvancılık ve balıkçılığında önemli ölçüde sürdürüldüğünü savunmaktadır. Ayrıca bu döneme ait okuma ve yazma gibi unsurların üst zümrenin tekelinde olduğu fikrinin de gerçeği yansıtmadığını dile getirmektedir. Karanlık Çağ olarak adlandırılan dönem süresince arkeolojik olarak ortaya koyulan gereçler bu dönemin düşünüldüğü gibi Karanlık bir çağ olmadığını göstermektedir. Fakat yine de

³⁸⁰ Nurettin Arslan, "Kilikya Bölgesi Demir Çağı Seramiği", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı, 1998, Konya, s. 1

³⁸¹ Nurettin Arslan, a.g.e, s.14

³⁸² https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/93848/mod_resource/content/1/07_Ege_G%C3%B6çleri_ve_Sonrasi.pdf (10.04.2021) s. 3 (Görkem Kökdemir)

³⁸³ Çetin Ekin, "Ege Göçleri Sonrası Ön Asya'nın Siyasi Durumu", Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, 2016, Kahramanmaraş, s. 26

³⁸⁴ Nurettin Arslan, a.g.e, s.14

³⁸⁵ Mehmet Cem Söylemez, "Arkeolojik Buluntular ve Filolojik Belgeler Işığında M.Ö. 1. Binin İlk Yarısında Orta Karadeniz Bölgesi", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Arkeoloji Bilim Dalı, 2015, Ankara, s. 5

³⁸⁶ Pınar Pınarcık, "Geç Hitit Dönemi'nde Çukurova Bölgesi", (ed:) A. Vedat Çelgin, N. Ede Akyürek Şahin. Eskiçağ Yazıları 10, Akron 13, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Dillerini ve Kültürlerini Araştırma Merkezi Kitap Dizisi 13, Arkeoloji ve Sanat Yayınları 10, s. 63

M. Ö. 12. yy öncesinde sahip olunan uygarlık düzeyinin çok gerisinde kalan bir dönem olduğunu görgül olarak kanıtlamak mümkündür. Son yıllarda yapılan çalışmalar ile Berford, göçlerden sonraki süreçte yayılımcı kanalların çok kısa bir zaman zarfında tıkanma göstermiş olduğunu, Joff ise, Karanlık Çağ'ın daha dar bir alanda ticaret yapmayı zorunlu hale getirdiğini fakat bu dönemin kısa bir süreci kapsadığını, güneyde M. Ö. 1200-1100 yıllarını ve sonrasında M. Ö. 1000-700 yılları arasında kalan dönemlerin sebep ve sonuçlarının oldukça tartışmaya açık olduğunu belirtmişlerdir³⁸⁷.

3.2. ERKEN DEMİR ÇAĞI'NDA KIBRIS ANADOLU İLİŞKİLERİ

Demir Çağı'nda Anadolu ve Kıbrıs arasındaki ilişkide Kilikia Bölgesi, önemli bir nokta olma özelliğini önceki dönemlerde olduğu gibi sürdürmüştür. Bölge, doğal kaynaklar, önemli maden rezerv noktaları ve verimli ovalara sahip olmasının yanı sıra dönemin yoğun olarak kullanılan ticaret yollarının birleştiği noktada yer alması nedeniyle oldukça önemlidir. Ayrıca deniz kıyısında konumlanmış olması sebebiyle de güneybatı Anadolu, Orta Anadolu, Ege, Kıbrıs, Mısır ve Suriye ile de yakın ilişkiler kurmayı başarmıştır³⁸⁸. (Harita1)

Kilikia bölgesindeki Demir Çağı yerleşim alanları Bronz Çağı yerleşkelerine oranla daha az sayıdadır³⁸⁹. Dönemin önemli buluntularını veren yerleşkeler ise; Karatepe, Kinethöyük, Mersin-Yumuktepe, Tarsus-Gözlükule, Sirkeli, Kelenderis(Aydıncık), Meydancikkale ve Kilisetepe'dir. (Harita 2)

3.2.1 Karatepe

Adana İli, Kadirli İlçesinin 25 km. güneydoğusundaki Ceyhan nehri kıyısında, yüksekliği 22 metre olan bir tepe üzerinde konumlanmıştır³⁹⁰. (Harita 3) Karatepe askeri amaçla kullanılmış bir kale-kenttir ve Azitawadda tarafından

³⁸⁷ Oktay Ay, "M. Ö I. Binde Doğu Batı Etkileşimi Ekseninde Grek Plastik Alanında Heykelin Oluşumu ve Bu Alandaki Süreçsel Etkileşimler", Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü, 2006, Aydın, s: 36-37

³⁸⁸ Simge Küçük, "Demir Çağında Kilikia Bölgesinde Grek Kolonizasyonu", Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bölümü, 2008, İzmir, s. 6

³⁸⁹ Simge Küçük, a.g.e, s. 7

³⁹⁰ A. Muhibbe Darga, "Karatepe-Azatiwattaya Kalesinin Çanak Çömlek Buluntuları", DergiPark, Anadolu Araştırmaları, Yıl: 1984, (10), s. 371

kurulmuştur³⁹¹. Karatepe'nin bilim camiası tarafından tanınmasını sağlayanlar ise çalışmalara 1946 yılında başlayan H. Th. Bossert ve sonrasında çalışmaları sürdüren H. Çambel'dir. Alanda Demir Çağı'na ait kalenin, üç yapı katı incelenmiştir³⁹². Alanda yapılan kazı çalışmaları sonucu ele geçen buluntular Kıbrıs ve Anadolu arasındaki kültürel etkileşimi göstermesi açısından önemlidir. Buluntular arasındaki orta boylu kaplar grubunda sınıflandırılan kapların hamurunun ince kum karışımından oluştuğu, orta ayarda pişirildiği, tamamının çarkta yapıldığı, hamuruyla aynı renkte astarlanıp, perdahlandığı görülmektedir. Kullanılan renk genellikle devetüyünün tonlarıdır, nadir olarak ise kiremit kırmızısı ve turuncu olarak karşımıza çıkar. Kapların bir kısmı sarıya ya da yeşile kaçan bir beyaz tonu ile astarlanmıştır. Bunlara ait ele geçen kalıntılar ise yonca ağızlı testilerin, ağız kısımlarına ait parçalardır. Bu tarz tek renkli, boyasız, yonca ağızlı kap formlarına Anadolu'da Gözlükule ve Yumuktepe Demir Çağı katmanlarında rastlarken, Kıbrıs Demir Çağı Nekropol alanlarında da monokromyonca ağızlı testilere rastlanmıştır ve Karatepe yonca ağızlılarının bunlarla emsal olması mümkün görünmektedir³⁹³.

Kase formu olarak değişik biçimlerin ele geçtiği alanda kulplarının iç bölümlerinin kabın içine doğru bastırıldığı sığ kaplar Kıbrıs³⁹⁴Bichrome seramikleri ile benzerdir³⁹⁵.(Resim 1)

Karatepe'de ele geçen bir diğer buluntu grubu ise ufak boyutlu kaplar grubunda sınıflandırılan kaplardır. Bu formun hamur yapısı içerisinde ince kum tanelerini barındırmaktadır. Kırmızı boya astarlı bu kapların hamur rengi pembeye çalan devetüyü ve turuncudur. Yaygın olarak kırmızı, nadiren kahverengiye çalan kırmızı bir astar kullanımı söz konusudur. Astar kapların dışında olduğu kadar iç kısımlarında da kullanılmıştır. Bu seramik parçaları Kıbrıs Red-slip vazoları ile

³⁹¹ Nurettin Arslan, a.g.e, s. 19

³⁹² [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=9711&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=9711&html=ages_detail_t.html&layout=web) (20.04.2021)

³⁹³ A. Muhibbe Darga, a.g.e, s. 378

³⁹⁴ Kıbrıs Adası'nın üretme gücünün en fazla olduğu zaman dilimi Demir Çağı'nın, Geometrik dönemi (M. Ö. 1050-700) sonlarında başlayıp, Arkaik dönemde (M. Ö. 700-475) olgunluğa ulaşmayı başarmıştır. Seramikler üzerinde Geometrik dönemi en iyi yansıtan bezeme türü, iç içe konsantrik daireler, ince ve kalın çizgilerdir. Mümine Özdemir Yağlı, "Kıbrıs Arkaik Dönem Seramiklerinde Görülen Motiflerin Çağdaş Seramik Formlarda Yeniden Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Ana Sanat Dalı, 2019, Lefkoşa, s: 3

³⁹⁵ A. Muhibbe Darga, a.g.e, s. 379

benzerlik göstermektedir³⁹⁶. Alanda ele geçen testi formundaki kısa boyunlu, şişkin gövdeli, yonca ağızlı kabın dip kısmı ele geçmemiştir. Ancak benzerleri olan Kıbrıs Cypro-Geometrik III tip III'ün Bichrome ve Tarsus Demir Çağı testileri göz önünde bulundurularak bu testininde halka dipli bir form olduğu düşünülmektedir. Karatepe'de ele geçen bir başka yonca ağızlı seramik formuna ait ağız ve boyun parçası açık devetüyü rengi üzerine açık kırmızı ile yapılmış birbirine paralel yatay şeritlerin arasında dalgalı bir süslemeyi barındırmaktadır.(Resim 2) Bu süslemeler Tarsus'ta Demir Çağı'nda(M.Ö. 8. yy sonu), Kıbrıs'ta ise Cypro-Geometrik III Tip IV testi formu seramikler üzerinde mevcuttur. Alanda ele geçen yuvarlak ağız yapısına sahip testilerin varlığı diğer parçalarının eksikliğinden dolayı tam olarak belirlenmemektedir. Dışa doğru çekik ağız yapısına sahip uzun boyunlu, siyah ve kahverengi paralel çizgi motifli parçaların bu seramiklere ait olabileceği düşünülmektedir.(Resim 3) Ele geçen bir boyun parçasının dış kısmında silme tarzında bir çıkıntı mevcuttur. Bu çıkıntıya sahip yuvarlak ağız formundaki seramiklere Zincirli ve Yunus Demir Çağı nekropollerinde Kıbrıs Cypro-Geometrik III'e tarihlenen paralel hatlar ve konsantrik daire bezemeleri barındıran süslemeye sahip testilerden bilmekteyiz. Benzerlerine bakarak Karatepe'de ele geçen ve eksik parçaları olan bu seramiğin kesin olmamakla birlikte yuvarlak ağız yapısına sahip bir seramik olabileceği düşünülür³⁹⁷.

Karatepe'de ele geçen boyalı seramik buluntuları arasında yoğunlukta olan kalın cidarlı, bezeme olarak paralel çizgiler, saçak, iç kısımları kafesle doldurulmuş üçgen, eğik şeritler, konsantrik dairelerin kullanıldığı tek ya da çift renkli boyamaların yapıldığı gövde parçaları ele geçmiştir. Ayrıca ibrik, çömlek benzeri kaplara ait boyalı büyük boyutlu kaplara ait parçaların üzerinde bezeme olarak merdiven ve kafes motifleri kullanılırken(Resim 4), küçük boyutlu kaplarda ise zikzak bezemesi süsleme amaçlı kullanılmıştır. Bu kulp parçaları Demir Çağı Kıbrıs, Tarsus ve Zincirli boyalı kaplarında rastlanan kulplar ile paralellik göstermektedir³⁹⁸.

Karatepe kazısında ele geçen bir diğer buluntu olan iki gövde parçasının nasıl bir kap formuna sahip olduğu bilinmemektedir. Yatay kulplara sahip olan kabın

³⁹⁶ A. Muhibbe Darga, a.g.e, s. 380

³⁹⁷ A. Muhibbe Darga, a.g.e, s. 386-387

³⁹⁸ A. Muhibbe Darga, a.g.e, s. 389-390

büyük olasılıkla çanak benzeri bir kaba ait olması muhtemeldir. Hamuru ince elenmiş ve renk olarak turuncudur. Beyaz bir astara sahip olan seramik parçaları ve eflatun rengi şeritlerle bezenmiştir. Bu boyama tekniği Cypro-Geometrik III tip IV'te beyaz üzerine violet(menekşe rengi) boyalı seramiklerde karşımıza çıkmaktadır. Karatepe'de bu seramik tipine çok rastlanmamaktadır³⁹⁹.

Karatepe boyalı bezemeli seramikleri teknik, profil, boyama ve bezeme motifleri bakımından Kıbrıs Demir Çağı Cypro-Geometrik III tip III-IV'e (M.Ö. 850-700) ve Tarsus Orta Demir Çağı seramikleri ile benzerlik göstermektedir. Kıbrıs ve Tarsus gibi merkezlerde Cypro-Geometrik III döneminin erken evresinde ortaya çıkan "Black on Red"⁴⁰⁰ yani "kırmızı üzerine siyah" paralel çizgilere sahip seramikler Karatepe ve Domuztepe kazılarında da ortaya çıkmıştır. Ele geçen seramikler yapım tekniği, biçimi ve bezeme tekniği olarak incelendiğinde birbirlerine benzedikleri görülmektedir⁴⁰¹.(Resim 5)

3.2.2 Kinethöyük

Kinethöyük, Al-Mina'nın (Samandağ) 65 km. kuzeyinde yer alan İssos Ovasında⁴⁰², İskenderun'un 30 km kuzeyinde, Dört Yol ilçesinin kuzeybatısında bulunan Yeşil Köy'de, İskenderun Körfezinin doğusunda denize 500 m'lik bir mesafede konumlanmış durumdadır⁴⁰³.(Harita 4)

³⁹⁹ A. Muhibbe Darga, a.g.e, s. 391

⁴⁰⁰ "BOR" seramikleri M. Ö. 11. yy'dan 7. yy'a kadar, Ege Adaları, Girit, Kıbrıs, Kos, Rodos, Fenike, Filistin, Güney Levant, Kilikia, Mısır ve Suriye'de görülmüştür. Mehmet Furkan Tufan, "Tatarlı Höyük Black On Red Grubu Seramikleri ve Mikromorfolojik Özellikleri", Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Arkeometri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2019, s. 19; Bu seramik türü ile ilgili köken ve kronolojik açıdan çok tartışılan mal grubundan biriydi ancak yapılan araştırmalar neticesinde Kıbrıs kökenli olduğu kesinlik kazanmıştır. Ayrıca son dönemlerde bu seramik stiline Cypro-Geometric III'teki Baf atölyeleri tarafından üretiminin gerçekleştiği ve bu ürünlerin yüksek kalitede ürünler olduğunda iddia edilmiştir. <http://kyprioscharacter.eie.gr/en/scientific-texts/details/archaeology/pottery-of-geometric-archaic-and-classical-periods-in-cyprus> (23.05.2021)(Georgiadou, Anna, P., "Kıbrıs'ta Geometrik, Arkaik ve Klasik Dönem Çömlekçilik", web sitesinde: Kyprios Karakteri. Eski Kıbrıs Tarihi, Arkeolojisi ve Numismatiği : kyprioscharacter.eie.gr/en/t/A0)

⁴⁰¹ A. Muhibbe Darga, a.g.e, s. 398

⁴⁰² H. Fahri. Özdemir, "Demir Çağı: Başlangıcı ve Başlatanları, Anadolu'ya Etkileri Üzerine", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(1), ss. 501-518, 2007, s.510

⁴⁰³ [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=9385&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=9385&html=ages_detail_t.html&layout=web) (20.04.2021)

Erken Demir Çağı'na tarihlenen döneme ait Kinethöyük III. evre, 12. Dönem terkedilen erozyonlu tabakada Cypro-Geometrik I-II seramik buluntuları ele geçmiştir⁴⁰⁴

M.H. Gates başkanlığında yürütülen höyüğün kazılarında⁴⁰⁵ siyah ve kırmızı renkli geometrik bezemelere sahip çanak formlu kaplara ve akıtacaklı testilere rastlanmıştır. Bu kap formları Orta Demir Çağı'nda (M.Ö. 9-8. yy) Kıbrıs ve Kilikia'ya özgü bir biçime sahiptirler. Bu nedenle Kuzeydoğu Akdeniz'deki yerleşimler arasındaki kültür aktarımlarını ve ticari yayılımı göstermeleri açısından önem teşkil etmektedirler⁴⁰⁶. Kinethöyük'te 1998 yılında yapılan çalışmalarda Orta Demir Çağı'nda seramik üretimi yapıldığı tespit edilen üç fırın keşfedilmiştir. Bu fırınlarda kendilerine has yerel kapların yanı sıra Kıbrıs tipi kaplarında üretildiği bilinmektedir⁴⁰⁷.

3.2.3 Mersin-Yumuktepe

Yumuktepe, Mersin kent merkezinde yer alır.(Harita 5) Bulunduğu bölgenin kuzey kısmında Toroslar ve İç Anadolu Ovası, güney bölümünde ise Suriye vardır. Höyükte ilk arkeolojik çalışmalar 1937 yılında John Garstang tarafından başlatılmıştır. Garstang Yumuktepe'yi "*Kilikia'nın batısına açılan bir kapı görevi görürken, Suriye ve Anadolu arasındaki kültürel, ekonomik ve benzeri trafiği de kontrol etmektedir*" diye tanımlar⁴⁰⁸.

Erken dönemlerden itibaren Yumuktepe sakinleri hem kendi üretimi olan mallar hem de farklı kültürlerden gelen eşyalar kullanmışlardır. Höyüğün bulunduğu alandan geçen yolların ticari ve kültürel ilişkileri kolaylaştırdığı bilinen bir gerçektir. Bu da Yumuktepe'yi çok erken dönemlerden itibaren kültürlerin bir araya geldiği bir nokta konumuna getirmiştir. Başlangıçta Doğu Akdeniz ve Mezopotamya etkisine daha açık olan yerleşke, Bronz Çağı ile birlikte batı da Troia kentine kadar ilişkiler kurmuştur. II. binin ikinci yarısında Hitit etkisinde kalan yerleşke Demir Çağı ile

⁴⁰⁴ Christine Eslick, Charles Gates, Marie Henriette Gates, Gunnar Lehmann, "*Cilician Chronology Group a Comparative Stratigraphy of Cilicia*", Results of the first three Cilician Chronology Workshops, *Alt orientalishe Forschungen*, 44(2), ss. 150-186, 2017, s. 179

⁴⁰⁵ Nurettin Arslan, a.g.e, s. 19

⁴⁰⁶ [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=9385&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=9385&html=ages_detail_t.html&layout=web) (20.04.2021)

⁴⁰⁷ Nurettin Arslan, a.g.e. , s. 20

⁴⁰⁸ Garstang'dan aktaran Isabella Caneva ve Gülgün Köroğlu, a.g.e, s. 9-10

beraber Kıbrıs, Fenike ve Yunan Yarımadası'na kadar ilişkiler kurmayı başarmıştır⁴⁰⁹.

Kıbrıs Adası Geometrik ve Arkaik dönemler süresince Yunanistan ve doğu arasında kültürel ve ticari anlamda bir köprü görevi görmüştür. Bu nedenden dolayı da Kilikia'nın diğer merkezlerinde olduğu gibi Yumuktepe'de de bol miktarda Kıbrıs tipi seramik ele geçirilmiştir⁴¹⁰.

Yumuktepe'de ele geçen seramik grubu olan kırmızı üzerine siyah bant bezemeli kapların yerel üretim olduğu düşünülse de kökeni kesin olarak bilinmemesinden dolayı üzerinde çalışma yapan bilim insanları tarafından Kıbrıs malı oldukları savını ortaya atmalarına sebep olmuştur. Ayrıca alanda bu bezeme türüne sahip kapların olmaması Kıbrıs'tan ithalat yoluyla Yumuktepe'ye geldikleri savını doğrular niteliktedir. Yumuktepe yerleşkesinde ayrıca Kıbrıs Orta Demir Çağı'na ait Cypro-Geometrik III dönemine ait Beyaz Boyalı seramik (çanak-çömlek) kalıntıları ele geçirilmiştir. Bu kapların bezemesinde birbirine paralel ince çizgiler ve konsantrik daireler kullanılmıştır.(Resim 6) Bu tip kaplar Kilikia bölgesinde yer alan diğer Demir Çağı yerleşkelerinde de ele geçmiştir⁴¹¹.

Yerleşkede ele geçen Kıbrıs seramiği tip olarak iki gruba ayrılmıştır. İlk gruptaki seramiklerin hamur rengi turuncu, az miktarda kum ve kireçtaşı karışımı, sarıya çalan bej bir astara sahip ve yüzeyleri pürüzlüdür. Süsleme için kullanılan bezemeler siyaha dönük mat koyu kahverengi ile açık renk bir astar üzerine yapılmışken(Resim 7), ikinci grup seramiklerin hamur rengi grimtrak ve yeşilimtrak, astarları parlak ve hamurun kendi renginde yapılmıştır. Süsleme için kullanılan bezemeler ise oldukça özenlidir⁴¹².(Resim 8)

⁴⁰⁹Isabella Caneva ve Gülgün Köroğlu, a.g.e, s. 66

⁴¹⁰Isabella Caneva ve Gülgün Köroğlu, a.g.e, s. 78

⁴¹¹ Tülay Özaydın, "Yumuktepe Demir Çağı Çanak Çömleği", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, 1999, İstanbul, s. 50

⁴¹² Tülay Özaydın, a.g.e, s. 50

3.2.4 Tarsus-Gözlükule

Gözlükule, Çukurova'nın batısında, günümüzdeki Tarsus İlçesi'nin güney yönünde konumlanmış bir yerleşkedir⁴¹³. (Harita 6) Gözlükule'de yapılan ilk kazı çalışmaları II. Dünya Savaşı öncesi 1934-1936/37 yılları arasında yapılırken, savaşın sona ermesiyle H. Goldman başkanlığında 1947-1949 yılları arasında kazı çalışmalarına tekrardan başlanmıştır⁴¹⁴. Yapılan çalışmalar sonucu ele geçen Demir Çağı seramik buluntuları 1963 yılında yayınlanmıştır⁴¹⁵.

Gözlükule'de Neolitik Çağ'dan başlayan ve İslami dönemlere kadar devam eden tabakalar keşfedilmiştir⁴¹⁶. Buna rağmen Arkaik ve Hellenistik dönem arasındaki tabakalarda yerleşimin oldukça az olduğu yapılan araştırmalar sonucu açığa çıkarılmıştır⁴¹⁷.

Gözlükule, Kilikia Bölgesi'nin en erken dönemlerden beri yerleşim gören bir höyüğüdür. Demir Çağı'nda da önemini koruyan höyükte yapılan kazı çalışmaları sonucunda birden fazla Kıbrıs tipi Kilikia seramiği pişiren fırın saptanmıştır⁴¹⁸. Elde edilen verilere göre fırınların Kıbrıs-Geometrik II'de üretime başladığı ve en fazla üretimi de Kıbrıs-Geometrik III'te gerçekleştirdikleri ortaya çıkmıştır⁴¹⁹. Bu da Kıbrıs ile Kilikia arasındaki yoğun ilişkileri göstermesi açısından önem teşkil etmektedir⁴²⁰. Anadolu Demir Çağı kronolojisinin oluşturulmasında höyükte ele geçen Kıbrıs ve Filistin buluntularından yararlanılmıştır. Bu nedenle Erken Demir Çağı Tarsus-Gözlükule'de, Kıbrıs Geometrik I ve II buluntuları doğrultusunda M.Ö. 1100-850 yılları arasına tarihlenmiştir⁴²¹.

Tarsus-Gözlükule kazıları A ve B olmak üzere iki bölümde yapılmıştır. Höyük'te Erken Demir Çağı'nın başlangıç tarihi olarak kabul edilen M.Ö. 1100

⁴¹³ Aslı Özyar, Elif Ünlü, Türkan Pilavcı, Çiğdem Külekçioğlu, Serdar Yalçın, Steve Karacic, Ali Güldüren, Wesley Bennett, "Tarsus-Gözlükule 2012 yılı Kazısı", 35. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Yayın No:163-2, 27-31 Mayıs 2013, Muğla, s. 171 (Yayına Hazırlayan: Dr. Haydar Dönmez)

⁴¹⁴ [http://www.tayproject.org/TAYages_fm\\$Retrieve?CagNo=1123&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages_fm$Retrieve?CagNo=1123&html=ages_detail_t.html&layout=web) (21.04.2021)

⁴¹⁵ Nurettin Arslan, a.g.e, s. 22

⁴¹⁶ Aslı Özyar, Elif Ünlü, Türkan Pilavcı, Çiğdem Külekçioğlu, Serdar Yalçın, Steve Karacic, Ali Güldüren, Wesley Bennett, "Tarsus-Gözlükule 2012 yılı Kazısı", s. 171-174. Nurettin Arslan, a.g.e, s. 22

⁴¹⁷ Nurettin Arslan, a.g.e, s. 22

⁴¹⁸ Isabella Caneva ve Gülgün Köroğlu, a.g.e, s. 78

⁴¹⁹ Nihal Hanım Erhan, a.g.e, s.30

⁴²⁰ Isabella Caneva ve Gülgün Köroğlu, a.g.e, s. 78

⁴²¹ Nurettin Arslan, a.g.e, s. 15

yılına ait yeni bir kavmin yerleşime geldiğiyle ilgili herhangi bir seramik buluntusuna ya da tahribata rastlanmamıştır. Yapılan kazılarda Geç Myken seramik buluntularının hemen üzerinde Kıbrıs seramikleri bulunmuştur. M.Ö. 800 yılından öncesine tarihlenen Erken Grek seramik buluntuları ise Kıbrıs Geometrik III seramikleri ile aynı döneme aittir⁴²². Gözlükule’de ele geçen seramik buluntuları yoğunlukla Kıbrıs tesirli mal gruplarından meydana gelmektedir. Bu buluntularda yerel üretim ve bezeme stili kullanılmış olmasına rağmen mal özellikleri açısından aynıdır. Yapılan çalışmalar sonucu ele geçen buluntu grubunun yüzde yirmilik bir kısmının Kıbrıs ithali geriye kalan yüzde seksenlik kısmının ise yerel üretim olduğu gözlemlenmiştir⁴²³.

Gözlükule’deki Demir Çağı evlerinde yapılan kazı çalışmalarında çok fazla terracotta figürin ile karşılaşmıştır. Bu figürinler genelde Kıbrıs tipi atlı figürinlerden oluşmaktadır. Figürinler 2009 yılında C7 17 ve B7 97 açmalarında ele geçirilmiştir. Ayrıca Gözlükule, Demir Çağı Kıbrıs kontekslerinden gelen düğme gözlü, başında başlığı bulunan, yalın bir biçimde üretilmiş insan figürinleride ele geçen buluntular arasındadır⁴²⁴. Bu buluntu grupları Kıbrıs ve Anadolu arasındaki kültürel ve ticari faaliyetleri göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Gözlükule’de ele geçen bir diğer buluntu grubu ise ok uçlarıdır⁴²⁵. Erken Bronz Çağı II döneminde bir kralın yönetimi altında olan yerleşimin Kıbrıs’la yoğun ilişkiler içerisinde olduğu bilinmektedir. Oluşan bu yoğun iletişimin bir sonucu olarak Kıbrıs ve Gözlükule metal buluntuları arasındaki stilistik özelliklerin birbirinden etkilenmiş olduğundan bahsetmek mümkündür. Fakat iki merkezin alayım teknikleri birbirinden tamamen farklıdır⁴²⁶. Alanda ele geçen 82 adet bakır ve bakır alayımı ok ucu tipolojilerine ve dönemlerine göre sınıflandırılmıştır. Ancak bazı malzemeler korozyona uğradığı için bunlar sınıflandırmaya tabi tutulamamıştır. Geç Bronz Çağı II’de düz sapmalı (%42) ve dayamaklı (%42) ok uçları kullanılırken

⁴²² Nurettin Arslan, a.g.e, s. 22

⁴²³ [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=5059&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=5059&html=ages_detail_t.html&layout=web) (4.07.2021)

⁴²⁴ [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=5059&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=5059&html=ages_detail_t.html&layout=web) (4.07.2021)

⁴²⁵ Ok ucu, bir okun sivri ve saplanma özelliğine sahip delici kısmına denir. Ok uçları çakmaktaşı, obsidyen, bakır ve bakır alayimleri, demir gibi birçok farklı malzemeden yapılabilir. Gonca Dardeniz, “ MÖ. II. ve I. Bin Ok Uçlarında Arkeometrik Bulgular” , Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçileri Restoratörler Ortak Platformu E-Dergisi, 8(10), (2014) Nisan 2017, s. 9

⁴²⁶ Gonca Dardeniz, a.g.e, s. 8

Demir Çağı'nda düz sapmalı (%10) ve dayamaklı (%6) ok uçlarının kullanımı azalır fakat tamamen yok olmaz. Bu dönemde en çok tercih edilen ok uçları ise %83 gibi bir orana sahip kovanlı⁴²⁷ ok uçlarıdır⁴²⁸. Kovanlı ok uçlarının üretiminde iki teknik kullanılmaktadır. Erken tip kovanlı ok uçlarının sapa bakan bölümü çekiçle levha biçimine sokulup sonra bu levha bükülerek bir kovan meydana getirilirdi. Geç döneme ait kovanlı ok uçlarının üretiminde ise döküm tekniği kullanılmıştır. Kilden oluşan iki parçalı kalıpların arasındaki boşluğa madenin dökülerek yapıldığı bu üretim, diğerine göre daha gelişmiş bir beceri istemekteydi⁴²⁹. İki parçalı kalıpların yanı sıra M.Ö. 1. Binin ilk yarısında bronzdan üretilen ok uçlarında üç parçalı kalıpların kullanıldığı da saptanmıştır⁴³⁰.

Ok uçlarının yapımında kullanılan madenler dönemlere göre de farklılık göstermekteydi. Geç Bronz Çağı II dönemine tarihlenen ok uçlarının büyük bir kısmının sadece bakırdan üretildiği, fakat bakır-arsenik ve bakır-kalay alaşımlarından oluşan bronzun da üretimde kullanıldığı tespit edilmiştir. Demir Çağı'nda Gözlükule'de ele geçen ok uçlarının maden içeriği Geç Bronz Çağı II dönemi ile aynıdır. Demir Çağı'nda en fazla bakır, sonrasında da bakır-arsenik alaşımı ve bronz madenleri ok ucu yapımında tercih edilen madenlerdir. Ancak Demir Çağı'nda, Geç Bronz Çağı II'den farklı olarak bakır-arsenik-kalay üçlü alaşımın kullanıldığı örnekler ele geçmiştir⁴³¹.

⁴²⁷ Ok uçları namlu, dayamak ve saplama bölümlerinden meydana gelir. Ok ucunun sap kısmına bağlanmasına göre düz, dayamaklı ve kovan türü bağlama stilleri vardır. Düz saplamalı ok uçları ince ve düz bir saplamaya, dayamaklılar namlu ile saplama arasında geniş bir boğuma sahiptirler ve hem saplamalı hem de dayamaklı ok uçları ahşap malzemeden oluşan sap kısmına çakılarak suretiyle sabitlenirler. Kovanlı ok uçlarının ise sap kısmı kovana geçirilerek sabitlenir. Bazı örneklerde kovanın kenarında küçük bir çengel mevcuttur. Gonca Dardeniz, a.g.e, s. 9

⁴²⁸ Gonca Dardeniz, a.g.e, s.11

⁴²⁹ Gonca Dardeniz, a.g.e, s.12

⁴³⁰ Derya Yalçıklı, "Demir Çağı'nda Batı Anadolu'dan Tunç Ok Uçları: Üretim Tekniklerindeki Değişim", Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçileri Restoratörler Ortak Platformu E-Dergisi, 9(12), (2015) Nisan 2017, s. 9

⁴³¹ Gonca Dardeniz, a.g.e, s.12-13

3.2.5 Sirkeli Höyük

Adana İli'nin 40 km doğusunda, Ceyhan İlçesi'ne tabi Sirkeli Köyü'nde, doğu-batı ve kuzey-güney yönlerinde uzanan Antik Çağ ticaret yolları üzerinde konumlanmıştır⁴³². (Harita 7) Höyük Kilikia Bölgesi'nde yer alan en büyük Bronz ve Demir Çağı yerleşimlerinden biridir⁴³³.

Höyük'teki ilk çalışmalar 1936 yılında J. Garstang tarafından gerçekleştirilmiştir⁴³⁴. Bu çalışmalarda höyüğün Kuzeyindeki yamaçlarında dört (A, B, C, D), güney yamacında ise bir (E) sondaj uygulaması yapılmıştır. Uygulamaya göre A (600-MS. 100), B (600-425), C ve D (700-475) ve E sondajı Geç Hitit dönemine tarihlenmiştir. Ele geçen buluntulardan sadece E sondajındaki Hitit seramiği yayınlanmıştır. 1937 yılında höyük çevresinde yapılan survey'den elde edilen seramiklerin ise bir bölümü yayınlanmıştır⁴³⁵.

1951 yılında M. V. Seton-Williams tarafından gerçekleştirilen survey çalışması sonucu höyükte Kalkolitik Çağ'dan, Roma İmparatorluk Dönemine kadar seramik parçaları ele geçmiştir. 1992 yılında B. Hrouda ve Ahmet Ünal tarafından Münih Üniversitesi Önsya Arkeolojisi Enstitüsü'nün ⁴³⁶ yürüttüğü kazı çalışmalarında Orta Çağ, Roma, Hellenistik ve Demir Çağı yanı sıra II. ve III. bine ait iskan yerleri tespit edilmiştir⁴³⁷. İskan yerleri tespit edilirken özellikle M.Ö. II binyılda alanın hangi boyutlarda iskan edildiği ve Kadeş Savaşı sonrası Hitit kralı II. Muwatalli'nin⁴³⁸ II. Ramses'e karşı kazandığı zafer sonucu höyüğe yaptırdığı kaya kabartmasını incelemek amacıyla sistemli kazı çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmayı yapan ekip 1996 yılında da araştırmalarını sürdürmüştür. 1997 yılında kazı el değiştirilerek çalışmalara Horst Ehringhaus başkanlığında Innsbruck Üniversitesi Prohistrya ve Eski Çağ Enstitüsü'nün projesi haline gelmiştir. 2006 yılında ise

⁴³² [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=2658&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=2658&html=ages_detail_t.html&layout=web) (22.04.2021)

⁴³³ Ekin Kozal ve MirkoNovak, " *Sirkeli Höyük*", Aktüel Arkeoloji, Haziran 2013/33, s. 102

⁴³⁴ [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=2658&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=2658&html=ages_detail_t.html&layout=web) (22.04.2021)

⁴³⁵ Nurettin Arslan, a.g.e, s. 24

⁴³⁶ Nihal Hanım Erhan, a.g.e, s. 38

⁴³⁷ Nurettin Arslan, a.g.e, s. 24

⁴³⁸ Anadolu'nun en eski kral kabartması olan II. Muwatalli kabartmasının Sirkeli Höyük'te bulunması höyüğün bulunduğu alanın önemini gözler önüne sermektedir. Ekin Kozal ve MirkoNovak, " *Sirkeli Höyük*", Aktüel Arkeoloji, Haziran 2013/33, s. 104

höyükteki kazı çalışmalarına tekrar başlanmış⁴³⁹ 2007, 2008 ve 2009 yıllarında da Eberhard Karls Tübingen ve Çanakkale Üniversiteleri tarafından Alman ve Türk üyeler ile sürdürülmüştür⁴⁴⁰. Höyük'te çeşitli metotlardan faydalanarak yapılan topografya çalışmaları sonucunda (survey, jeofizik, jeo-elektrik ölçümler, uydu resimleri) yerleşim alanının tepe, plato, kuzeybatı aşağı şehir, güneydoğu aşağı şehir ve nekropol alanlarından meydana geldiği görülmüştür⁴⁴¹.

Sirkeli Höyük, Kıbrıs ile erken dönemden itibaren ticari ilişkilerde bulunmuştur. Alanda Geç Bronz Çağı'nın başından itibaren Kıbrıs kökenli seramik (çanak-çömlek) görülmektedir. Seramik dışında Kıbrıs'tan bakır ithal edildiğinde düşünülmektedir. Hitit İmparatorluğu'nun son bulmasına rağmen Demir Çağı'nda Sirkeli Höyük'ün diğer kültürler ile arasındaki ilişkiler kesintiye uğramamış, devam etmiştir. Bunun en güzel göstergesi ise Doğu Akdeniz'in farklı bölgelerinde yapılan araştırmalar sonucu ortaya çıkarılan Geç Hitit, Kıbrıs, Assur, Fenike ve Miken buluntularıdır⁴⁴².

Höyükte 2006-2007 yılları arasında yapılan kazı çalışmalarında Demir Çağı'na ait seramik buluntularının Kıbrıs seramiği ile benzerlik gösterdiği gözlemlenmiştir. Alanda *Bichrome, Red on Black, White Painted* tekniği ile üretilmiş seramik gruplarına bolca rastlanmıştır. Kıbrıs seramiği ile emsal olan bu seramik türlerinin, Kıbrıs mallarını taklit ettiği ya da Kıbrıs'tan ithalat yoluyla Sirkeli'ye getirildiği düşünülmektedir⁴⁴³. (Resim 9)

2006 yılından beri kuzeybatı terası A alanında yürütülen çalışmalar ile yamaç açmasının kuzeydeki taş yapıyla alakalı açmalarda iki metre derinliğe kadar inilmiştir. Çok miktarda kerpiç tahribatı ve yanmış ahşap parçaları ile karşılaşılan bu seviyede Geç Bronz Çağı'na ve yoğun olarak Orta Demir Çağı'na ait seramik

⁴³⁹ Nihal Hanım Erhan, a.g.e, s. 38

⁴⁴⁰ [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=2658&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=2658&html=ages_detail_t.html&layout=web) (22.04.2021)

⁴⁴¹ Ekin Kozal ve MirkoNovak, "Sirkeli Höyük", s. 104

⁴⁴² Ekin Kozal ve MirkoNovak, "Sirkeli Höyük", s.106-107

⁴⁴³ MirkoNovak, Ekin Kozal, ChristophKummel, Alexander Ahrens, IngridLaube, "2006-2007 Yıllarında Sirkeli Höyük'te (Adana-Ceyhan) Yapılan Türk-Alman Kazıları", 30. Kazı Sonuçları Toplantısı 3. Cilt, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 26-30 Mayıs 2008, Ankara, (Yayına Hazırlayan: Haydar Dönmez, Adil Özme) , s. 301

buluntularına ulaşılmıştır. Alanda ele geçirilen Kıbrıs Orta Demir Çağı⁴⁴⁴ seramiklerinin yoğunluğu dikkat çekici bir durumdur⁴⁴⁵. Çağa ait buluntular arasındaki bu Kıbrıs seramikleri genellikle, Black on Red Ware, White Painted, Bichrome mal gruplarından oluşmakta, Kıbrıs kökenli veyahut Kıbrıs etkili seramiklerdir⁴⁴⁶.

Höyükte 2013 yılında yapılan kazı çalışmaları A (plato), D (höyüğün en yüksek tepesi) ve F(güneydoğu aşağı şehir) alanlarında yapılmıştır⁴⁴⁷.(Harita 8) D alanında yapılan çalışmalar sonucu alanın en üst tabakasında Hellenistik Çağ'a ait duvarlara rastlandı. Hellenistik tabakanın hemen altında Demir Çağı'nda kullanıldığı anlaşılan büyük formlu bir yapıya ait olduğu düşünülen birbirine paralel iki duvar ve koridoru andıran bir oda gün yüzüne çıkarıldı. Bu oda içerisinde Geç Bronz Çağı'nı ve Demir Çağı'nı temsil eden iki tabana ulaşıldı.(Resim 10) Demir Çağı'na ait taban üzerinde yaklaşık M.Ö. 850'li yıllara tarihlenen Kıbrıs etkisinin açıkça görüldüğü boyalı ve sade yapıda Orta Demir Çağı'na ait seramik buluntuları ele geçirildi. 8. yy'ın ikinci yarısında ise Kıbrıs etkili seramik buluntuları yerini Geç Assur etkili seramiklere bırakmıştır⁴⁴⁸.

F alanında yapılan çalışmalar sonucu Orta Demir Çağı'na ait iki yüzey bulunmuştur. Bulunan yüzey üzerinde neredeyse tüme yakın olacak şekilde Black on Red tekniğiyle boyanmış testi, White Painted tekniği ile boyanmış derin kase, pişirme kabı ve kırmızı astara sahip sığ bir kase üçüncü evreye dâhil olan yüzey üzerinde beraber ele geçirilmiştir. Ele geçirilen bu buluntular M.Ö. 9. ve 8. yy'a tarihlenmiştir. Kıbrıs tarzı üretime tabi olan bu seramikler Kıbrıs ile Sirkeli arasındaki kültürel iletişimi göstermesi açısından önem arz etmektedir⁴⁴⁹.(Resim 11)

⁴⁴⁴ Orta Demir Çağı'nda Kilikia Bölgesi seramik tarzı yoğun olarak Kıbrıs seramik grupları ile paralellik göstermektedir. Bu dönemde Kıbrıs ve Kilikia arasında kültürel bir beraberlikten bahsetmek mümkündür. Ekin Kozal ve Mirko Novak, “*Sirkeli Höyük*”, s. 102.

⁴⁴⁵ Mirko Novak, Ekin Kozal, “*Sirkeli Höyük 2009 Yılı Çalışmaları*”, 32. Kazı Sonuçları Toplantısı 4. Cilt, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 24-28 Mayıs 2010, İstanbul, (Yayına Hazırlayanlar: Naci Toy, Haydar Dönmez, Ömer Ötgün), s. 43

⁴⁴⁶ Mirko Novak ve Ekin Kozal, “*Sirkeli Höyük 2009 Yılı Çalışmaları*”, s.44

⁴⁴⁷ Ekin Kozal ve Mirko Novak, “*Sirkeli Höyük 2013 Yılı Çalışmaları*”, 36. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 02-06 Haziran 2014, Gaziantep, (Yayına Hazırlayan: Haydar Dönmez), s.1

⁴⁴⁸ Ekin Kozal ve Mirko Novak, “*Sirkeli Höyük 2013 Yılı Çalışmaları*”, s. 3-4

⁴⁴⁹ Ekin Kozal ve Mirko Novak, “*Sirkeli Höyük 2013 Yılı Çalışmaları*”, s. 4-5

3.2.6 Tatarlı Höyük

Tatarlı Höyük Adana İli'nin doğusunda, Toprakkalemevki'nin 9 km kuzeyinde, Tatarlı Köyü'nde konumlanmıştır. 35 m. yüksekliğinde 100x75 m. boyutlarında oldukça büyük bir höyük olan Tatarlı, bazalt yapıları bir yükseltilerin üzerine kurulmuştur⁴⁵⁰.(Harita 9)

Alandaki Demir Çağı tabakalarının büyük çoğunluğu Hellenistik yerleşimin oluşturduğu yıkıma maruz kalmıştır. Üzerinde Hellenistik Döneme ait mimari unsurların olmadığı ve tahribata uğramamış çok az bir bölüm vardır. Yapılan çalışmalarda ele geçen veriler neticesinde IIIb 1 tabakasının Orta Demir Çağı'na (Geç Hitit) (M.Ö. 850-609) ait bir tabaka olduğu anlaşılmıştır⁴⁵¹.

Tatarlı Höyük 2013 yılı çalışmaları, höyükteki Sitadelin doğusuna konumlanmış Aşağı Şehir'e inen "Kutsal Tören Yolu" ve etrafında gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucu kutsal yolun güney yönünde Orta Demir Çağı'na ait bir mekân zemini ve zemin üzerindeki in situ⁴⁵² buluntular ile beraber gün yüzüne çıkarılmıştır. 12 m²'lik alana sahip mekânın içinde, krem renk astar ile astarlanmış, boya bezemeli dört kulplu bir krater, Black on Red seramikler, sepet kulplu, emzikli bir testiciğe ait parça, üç ayaklı taş kap, kırmızı astarlı bir çanak ele geçmiştir.(Resim 12-13) Tatarlı Höyük'te ele geçen Black on Red (BoR) minyatür testiler, kaseler, derin kaseler, çömlekler, fincanlar, dipler ve gövde parçaları üzerinde yapılan analizler sonucunda, ele geçen minyatür testilerin Gjerstad'ın yaptığı ayrıma göre, yoğunlukla Kıbrıs Black on Red I-II ile uyum gösterdiği, Gözlükule ve Karatepe'deki örnekler ile benzeştiği gözlemlenmiştir.(Resim 13) Ayrıca Tatarlı Höyük'te ele geçen derin kâse grubunun da Kıbrıs Black on RedII'ye benzerlik gösterdiğini ancak Tatarlı'daki atölyelerde de üretilmiş olabileceği savını öne süren

⁴⁵⁰ [http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=2516&html=masterdetail.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=2516&html=masterdetail.html&layout=web) (25.04.2021)

⁴⁵¹K. Serdar Girginer ve Özlem Oyman Girginer, "Tatarlı Höyüğün Stratigrafisi Üzerine Ön Sonuçlar", Mors Immatura Amanosların Gölgesinde Hayriye Akıl Anı Kitabı, Kizzuwatna Araştırmaları Projesi Yayınları No: 1, Ege Yayınları, 2020, İstanbul, s. 219 (Edt: K. S. Girginer, Gonca Dardeniz, Ayça Gerçek, Fatih Erhan, Elif Genç, İrfan Tuğcu, Özlem Oyman Girginer, M. Cem Fırat, Hakan Gerçek, M. Furkan Tufan)

⁴⁵² İn Situ yerinde sabit olan anlamına gelir ve eski konumunda ele geçen buluntular (payeler, postamentler vb.) için kullanılan bir terimdir. Secda Saltuk, a.g.e, s. 84

Gjerstad, seramikler üzerinde yapılan XRD analizleri sonucunda Black on Red grubu bu seramiklerin, Kilikia üretimi olabileceğine dair verilere ulaşmıştır⁴⁵³.

Black on Red ithal ve yerli olmak üzere kendi içlerinde üretim farklılıklarına sahiptir. Yerli üretim BoR seramikleri daha ince astarlı ve kalitesiz bir boyama tekniğine sahiptir ayrıca bezeme olarak konsantrik daireler yoğun olarak tercih edilmiştir. Kıbrıs üretimi malların ise Kilikia mallarından ton farkı mevcuttur. Bazıları turuncu iken bazıları daha açık bir kırmızı tonuna sahiptir. Kilikia'dakiler ise daha koyu bir kırmızı tonuna sahiptir. İthal mallardaki siyah boya ile yapılan bezemeler daha koyu tonlu iken, Kilikia'dakiler daha soluk bir tona sahiptir. Yoğun Kırmızı boyalı astar parçaları ve kaplar yerel üretimi gösterirken ince hatlı siyah bezemeli seramik parçaları Kıbrıs üretimi malları göstermektedir. İthal BoR seramik grubu içerisinde bihassa testicikler ve minyatür şişeler oldukça iyi perdahlanmıştır. Yerel üretim mallarda ise perdahlama işlemi özensiz bir biçimde yapılmıştır. Ayrıca yerel ve ithal formlar arasında kil rengi olarakta farklılıklar vardır. İthal ürünlerin kil rengi kırmızı iken yerli ürünlerin yapıldığı kilin içerisinde gri özler bulunmaktadır. Ancak Gjerstad ve Hanfmann kil özelliklerinin kesin bir sonuç vermeyeceğini göz önünde bulundurulması gereken bir durum olduğunu belirtmektedir⁴⁵⁴. (Resim 14)

Tatarlı Höyük 2015 yılı çalışmaları höyüğün doğusunda yer alan ve A yapısı olarak adlandırılan yapı kompleksinin batısındaki, daha önceki senelerde doğu duvarı açığa çıkartılan anıtsal (monümental) yapıda başlamıştır. Yapının iç mekânlarının ve planının keşfini gerçekleştirebilmek için AY, AZ, BA 186 açmalarında Hellenistik, Demir Çağı ve Geç Bronz Çağı katmanlarında araştırmalar yapılmıştır⁴⁵⁵.

Tatarlı Höyük'te III. Tabaka Demir Çağı tabakasıdır. AY 186 nolu açmada gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde Orta Demir Çağı'na ait olduğu düşünülen bir yapının batı ve güney duvarları ve yapının taban kısmı gün yüzüne çıkarılmıştır. Açmanın diğer kısımlarında ise mimari bütünlüğe sahip olmayan duvar ve taban parçalarına ulaşılmıştır. Alanda ele geçen seramik buluntuları arasında Orta Demir

⁴⁵³K. Serdar Girginer ve Özlem Oyman Girginer, "Tatarlı Höyüğün Stratigrafisi Üzerine Ön Sonuçlar", s. 219

⁴⁵⁴Mehmet Furkan Tufan, "Tatarlı Höyük Black On Red Grubu Seramikleri ve Mikromorfolojik Özellikleri", Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Arkeometri Anabilim Dalı, 2019, Adana, s. 23-24

⁴⁵⁵K. Serdar Girginer, Özlem Oyman-Girginer, Hayriye Akıl, M. Furkan Tufan, "2015 Yılı Tatarlı Höyük Kazısı Sonuçları", 38. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 23-27 Mayıs 2016, Edirne, s. 444, (Yayına Hazırlayan: Adil Özme)

Çağı'na tarihlenen Kıbrıs ile bağlantılı Black on Red kaplar, Bichrome boyalı testi ve kap parçaları, geometrik desenli krem renkli astarlı, değişik formda kaplara ve bir hayvan figürininde rastlanmıştır⁴⁵⁶.(Resim 15)

AY 186 no'lu açmanın güneyinde konumlanan AZ 186 no'lu açmada 2014 yılında yapılmaya başlanan kazı çalışmaları sonucu Orta Demir Çağı'nın sonlarına tarihlenen bir mekân ortaya çıkarılmıştır. Mekânda, Kıbrıs bağlantılı Black on Red tek kulplu iki testicik ve bunun dışında ağırşak ve ağırlık ele geçen buluntuları oluşturmaktadır⁴⁵⁷.

3.2.7 Tepebağ Höyük

Tepebağ Höyük, Adana İl merkezindedir. Doğusunda Seyhan Nehri'nin oluşturduğu doğal bir sınırı vardır. Kuzey-güney yönünde 360 m doğu-batı yönünde 620 m uzunluğundadır. Yüksekliği ise ova seviyesinden 15 m yüksektedir. Denizden yüksekliği ise 40 m'dir. Höyük gerek kara, deniz ve nehirlerin sağladığı ulaşım ağı, gerekse yumuşak iklim koşulları ve zengin su kaynakları sayesinde çağlar boyu yerleşim görmüştür. Ayrıca Çukurova'nın merkezinde olması ve Anadolu ile Mezopotamya arasında köprü görevi görmesi açısından da önem arz etmektedir⁴⁵⁸.(Harita 10)

Höyükte gerçekleştirilen ilk çalışma sondaj çalışmasıdır ve Adana Arkeoloji Müzesi Müdürü A. R. Yalgın tarafından gerçekleştirilmiştir. 1942 yılında R. O. Arık tarafından incelenen alanda, sonraki dönemlerde Adana Arkeoloji Müzesi tekrardan sondaj kazıları gerçekleştirmiş fakat sınırlı bir derinliğe kadar yapılan çalışmalar ayrıntılı bir bilgi vermekten uzak kalmıştır⁴⁵⁹.

Tepebağ Höyük kazı çalışmaları, başkanlığını Adana Arkeoloji Müze Müdürlüğü'nün yaptığı ve Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji

⁴⁵⁶ K. Serdar Girginer, Özlem Oyman-Girginer, Hayriye Akıl, M. Furkan Tufan, "2015 Yılı Tatarlı Höyük Kazısı Sonuçları", s. 445

⁴⁵⁷ K. Serdar Girginer ve Özlem Oyman Girginer, "Tatarlı Höyüğün Stratigrafisi Üzerine Ön Sonuçlar", s. 220

⁴⁵⁸ Fatma Şahin, "A New Excavation in theMediterranean: Adana'sTepebağ Höyük", (ed:)Tarkan Kahya. Anmed new Bulletin on Archaeology from Mediterranean Anatolia, Koç University Suna &İnan Kiraç Research Center For Mediterranean Civilizations, 2017, s. 1

⁴⁵⁹ Fatma Şahin, "A New Excavation in theMediterranean: Adana'sTepebağ Höyük", s.1

Bölümü öğretim üyesi Fatma Şahin'in danışman olarak katıldığı 2016-2017 yıllarında yapılmıştır⁴⁶⁰.

Kazılar sonucu alandan Demir Çağı'na ait mimari ve seramik buluntuları ele geçmiştir⁴⁶¹. Alandan M.Ö. 1550-1190 yılları arasına tarihlenen Kıbrıs malı White Slip II "milkbowl/süt kapları" ele geçen buluntular arasındadır⁴⁶² ve bu kap formları Kıbrıs-Anadolu arasındaki ilişkiyi gösterir.

3.2.8 Nagidos

Orta Dağlık Kilikia'da, Mersin İli'nin, Bozyazı İlçesindeki Anamur'un 10 km. doğusunda yüksek bir alan olan Paşabeleni Tepesi üzerine konumlanmıştır. Hemen yanından bir nehir geçen kentin denize kıyısı bulunmaktadır ve hinterlandı⁴⁶³ oldukça geniştir. (Harita 11-12) Bu özellikleri açısından Nagidos askeri, ticari ve tarımsal ihtiyaçlara hizmet edebilecek bir antik kenttir⁴⁶⁴. Bu nedenden dolayı Arkaik Dönem'den yerleşkenin terk edilmesine kadar ki zaman diliminde Nagidos'un ticaretle iç içe durumda olduğu görülür. Ticari ilişkileri gösteren en önemli kanıtlar ise, Samos, Kıbrıs, Mısır (Ptolemaioslar dönemi), İonia, Attika eserlerinin kendilerinin veyahut taklitlerinin kentte bilinip üretiliyor olmasını gösterebiliriz⁴⁶⁵.

Elde edilen verilere göre Nagidos kenti M.Ö. 7. yy' da Samos koloni kenti olarak ya da Samos emporio'su (pazar) olarak kurularak ticaret yapılan bir liman kenti özelliği kazanmıştır. Kent her ne kadar Samos ile ilişkili olsada yapılan araştırmalar sonucu alanda bulunan terracota (pişmiş toprak) heykelcikler ve erken dönem seramiklerinin Kıbrıs ithal eserleri ile benzerlik gösterdiği gözlemlenmiştir⁴⁶⁶.

⁴⁶⁰Fatma Şahin, "A New Excavation in the Mediterranean: Adana's Tepebağ Höyük", s. 3

⁴⁶¹Fatma Şahin, "A New Excavation in the Mediterranean: Adana's Tepebağ Höyük", s. 7

⁴⁶²Fatma Şahin, "A New Excavation in the Mediterranean: Adana's Tepebağ Höyük", s. 9

⁴⁶³Hinterland: Bir limanın ard kısmında kalan bölgedir. Bir limana işlek yollar açıyorsa ve bu işlek yolların geçtiği yerlerde ekonomik etkinlikler yoğunsa hinterlandı genişir ve o liman gelişir. <https://www.odevbitti.com/hinterland-nedir-36618/> (23.04.2021) Hinterland bir limanın çevresiyle olan ulaşım bağlantısına denir. <https://www.cografya.gen.tr/sozluk/hinterland.htm> (23.04.2021)

⁴⁶⁴<http://www.mersin.edu.tr/haberler/327428/nagidos-antik-kenti-kazilari> (23.04.2021)

⁴⁶⁵ Serra Durugönül, "Coğrafi-Topografik Özellikler ve Tarihi Gelişim", (ed:) Serra Durugönül. Dağlık Kilikia'da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları Nagidos. Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Adalya Ekyayın Dizisi: 6, s. 3-4

⁴⁶⁶ Serra Durugönül, "Coğrafi-Topografik Özellikler ve Tarihi Gelişim", Dağlık Kilikia'da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları Nagidos, s. 5

Nagidos Antik Kenti'nin ele geçen en erken buluntuları M.Ö. 7. yy'ın ikinci yarısına tarihlenmektedir⁴⁶⁷. Yapılan çalışmalar ile ilgili yayınlanan rapor sonucu ele geçen erken dönem seramiklerinin kentin akropolünün güney yönündeki buluntular olduğu ve bu buluntuların yoğun olarak Kıbrıs etkisi gösterdiği anlaşılmıştır. Ayrıca alandaki diğer buluntuların yanında ele geçen Tanrıça Aphrodite⁴⁶⁸ figürini, kentin ilk kuruluşundan itibaren Nagidos üzerindeki kuvvetli Kıbrıs etkisini göstermesi açısından oldukça önemlidir⁴⁶⁹.

Nagidos'ta ele geçen bu Arkaik Dönem seramik formlarına yoğunlukla Kıbrıs ve Kilikia'da rastlanmaktadır. Bu durum seramiklerin Kıbrıs ithalimi yoksa Kilikia'nın yerli üretim malı olup olmadığıyla ilgili sorularıda beraberinde getirmektedir. Ancak Kilikia Bölgesi'deki kazılarda ele geçen seramik buluntular üzerinde yapılan kil analizleri sonucu, Kilikia yerli mallarının hamur yapısının mineral, kum, kalker gibi yoğun katkı malzemesi ihtiva etmesi nedeniyle pürüzlü bir yüzeye sahip oldukları, ayrıca kalker katkılı seramiklerdeki kalker parçacıklarının fırınlama sırasında patlamaları sonucu seramik yüzeylerinde nadirde olsa küçük çukurların meydana geldiği gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra Kıbrıs kilinin genel itibariyle daha kaliteli ve saf(katkısız) bir yapısı vardır. Bu nedenle seramik yüzeyleri daha pürüzsüzdür. Ancak bütün Kıbrıs seramikleri aynı kalitede yapılmamıştır. Bazı örneklerde kilin içerisine karıştırılan kum katkısından dolayı seramik yüzeyleri pürüzlü bir yapıya sahiptir. Kil özellikleri ve ele geçen seramik buluntularının yoğunluğu dagöz önünde bulundurularak Nagidos'un Arkaik Dönem'den itibaren seramik üretimi yapılan bir merkez olduğu anlaşılmıştır. Ancak form olarak Kıbrıs

⁴⁶⁷ Hatice Körsulu, "Nagidos Kazısında Ele Geçen Klasik ve Hellenistik Dönem Kandilleri: Attika ve Yerel Üretimler", (ed:) Serra Durugönül, Murat Durukan, Gunnar Brands, Deniz Kaplan. OLBA XXIII, Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi, Kaam Yayınları, 2015, Mersin, s. 200

⁴⁶⁸ Tanrıça Aphrodite'nin doğumu Hesiodos ve Homeros'a ait iki mit vardır. Hesiodos'un Thegonia adlı eserine göre, Uronos Gaia'dan doğan çocuklarını doğdukları an toprağın bağrına sokuyordu. Buna son vermek isteyen Gaia, son oğlu Kronos'a bir tırpan verir ve Kronos bu tırpan ile babasının üreme organını keser ve denize atar. Bunun sonucunda da Kıbrıs'ta Aphrodite doğar. Meral Hakman, "Niğde Arkeolojisi Müzesi'nden İki Heykelcik: Aphrodite Anadyomene ve Çıplaklık", Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 24(1), ss. 81-98, 2020, s. 82
"Dalgalı denize atar atmaz onları, gittiler engine doğru uzun zaman, ak köpükler çıkıyordu tanrısız uzuvdan: Bir kız türeyiverdi, bu ak köpükten, önce kutsal Kythera'ya uğradı bu kız, oradan da denizlerle çevrili Kıbrıs'a gitti, orada karaya çıktı güzeller güzeli tanrıça, yürüdükçe yeşil çimenler fışkırdı, narin ayaklarının bastığı yerden, Aphrodite dediler ona tanrılar ve insanlar bu köpükten doğmuş olduğu için." Azra Erhat, "Mitoloji Sözlüğü", 16. Basım, Remzi Kitabevi, 2008, s. 42

⁴⁶⁹ Simge Küçük, "Demir Çağında Kilikia Bölgesinde Grek Kolonizasyonu", s. 41

ve Kilikia seramik formları kullanılmıştır. Arkaik Dönem Nagidos seramikleri özellikle Kıbrıs IV. tip seramikleri ile paralellik göstermektedir⁴⁷⁰.

Nagidos kentine ait en erken seramik buluntularına akropolün güney yamacında yapılan kazılar sonucu ulaşılmıştır. Ele geçen seramikler arasında Kıbrıs ve Kilikia Bölgesi'ne has basit bant grupları veya konsantrik dairelerden oluşan bezemelerin kullanıldığı buluntulara yoğun olarak rastlanmıştır⁴⁷¹. Nagidos'un en erken tabaka seviyelerinde bulunan seramik grubu Kıbrıs'ta yoğun biçimde karşılaşılan Kıbrıs Tipi Boyalı Kaplar'dır. Nagidos'ta ele geçen seramikler bu grupla hem form hemde bezeme açısından aynıdır. Kıbrıs Tipi Boyalı kaplara Kilikia Bölgesi'ndeki diğer kentlerde de rastlanmaktadır. Bu sebepten ötürü Kilikia Bölgesi'nin Demir Çağı seramiğinin Kıbrıs tesiri altındamı kaldığı yoksa Kıbrıs'ın mı Kilikia'daki seramik üretiminin tesirinde kaldığını söylemek oldukça zordur. Ancak M.Ö. 3. binyıla kadar köklü bir seramik kültürü olan Kıbrıs'ın kendisine çok yakın bir noktada bulunan ve Arkaik Dönem'de kurulmuş olan Nagidos'un seramik gelişimini etkilemesi oldukça normal bir durumdur⁴⁷².

Seramik stili olarak Nagidos'ta en erken seviyelerde ele geçen malzemelerden bir kısmı Bichrome seramiklerdir. Siyah ve kırmızı ile bezemeleri yapılan seramiklerin bir bölümünün Kıbrıs'tan ithal edilirken bir bölümünün Kilikia Bölgesi'nin farklı merkezlerinde ve hatta Nagidos kentinde üretilmiş olduğu düşünülmektedir. Nagidos kentinde yoğun bir biçimde ele geçen Bichrome seramiklerinin kronolojik açıdan önemi büyüktür. Çünkü bu bezeme tarzı Kıbrıs'ta M.Ö. 8. yy'ın sonunda ve 7. yy'da sık kullanılan bir tarzdır⁴⁷³.

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere Nagidos'ta ele geçen erken buluntuları önemli kılan bir diğer özellik konsantrik dairelerden oluşan ve yoğun bir biçimde kullanılan bezemelerdir. Çünkü bu bezeme tarzı Kıbrıs'ta Cypro-Geometrik III döneminin başında görülmeye başlanmış fakat adada bu tarzın hâkim olması Cypro-

⁴⁷⁰ Murat Durukan, "Arkaik Dönem Seramikleri", (ed:) Serra Durugönül. Dağlık Kilikia'da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları Nagidos, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Adalya Ekyayın Dizisi: 6, s. 44-45-46

⁴⁷¹ Murat Durukan, "Arkaik Dönem Seramikleri", Dağlık Kilikia'da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları Nagidos, s. 46

⁴⁷² Murat Durukan, "Arkaik Dönem Seramikleri", Dağlık Kilikia'da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları Nagidos, s. 47

⁴⁷³ Murat Durukan, "Arkaik Dönem Seramikleri", Dağlık Kilikia'da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları Nagidos, s. 48

Arkaik I (M.Ö. 700/600) döneminde olmuştur. Bu tarzın yanı sıra Anadolu'nun değişik merkezlerinde ele geçen yatay formlu konsantrik dairelerinde Kıbrıs tesirinin bir göstergesi olarak değerlendirildiği bilinmektedir. Nagidos Arkaik Dönem seramiklerinin hem form hem de bezeme açısından Kıbrıs'ı yakın bir biçimde izlediği ve Kilikia'da üretilen seramiklerinde bezeme açısından bir fark göstermedikleri söylenebilir⁴⁷⁴. Nagidos'un en erken seviyelerinde bulunan seramiklerde yatay bant grupları, konsantrik daire ve spiral bezemeliler vardır. Bunların haricinde kalanlar ise az sayıda sayıdadır ve Nagidos'a özgü seramik süslemelerini yansıtmazlar. Yoğun olarak görülen motiflerin Demir Çağı'nın erken evresinden itibaren Kıbrıs ve Kilikia seramiklerinde kullanıldığı görülmüştür. Ancak aynı seviyede ele geçen diğer buluntular sonucu Nagidos'a ait olduğu tespit edilen ürünlerin Demir Çağı'nın geç evresinden daha önceki bir döneme ait olamayacağını göstermiştir. Bu tip seramiklerin Kilikia Bölgesi'nde Tarsus, Kinet Höyük ve Kelendis'te üretildiği ve bu yerleşimlerin dışında Suriye'de de üretildiği düşünülmektedir. Fakat bu konuyla ilgili analiz çalışmaları tam anlamıyla yapılmamıştır. O nedenle ürünlerin Kıbrıs'a mı yoksa Kilikia'ya mı ait olduğuyla ilgili kesin bir yargıya varılamamaktadır. Ancak bu tip seramiklerle hem Kilikia'da hem de Kıbrıs'ta karşılaşılması sonucu bu iki coğrafyanın ortak bir seramik geleneğine sahip olduğunu söylemek mümkündür ve buna "Cypro-Kilikia Kültürü" denmektedir⁴⁷⁵.

Nagidos'ta ele geçen Kıbrıs'la paralellik gösteren seramik formları ise şu şekildedir; Nagidos yerleşkesinde birden çok amphora formu ele geçmiştir. Birinci tip olarak adlandırılan amphora grubuna ait parçalar Kıbrıs'ta yoğun bir biçimde ele geçirilmiş amphora formunun benzerleridir. İlk iki buluntu boyun ve ağız parçasıdır. Bu parçalar beyaz bir astara ve siyah ile yapılmış yatay bant grupları şeklinde bezemeye sahiptirler. Her ne kadar form ve bezeme tekniği Kıbrıs seramiklerini yansıtsalar da kil özelliklerine bakıldığında yerel üretim malı olabileceği de düşünülebilmektedir⁴⁷⁶. Bu tip seramik form ve bezemelerine Kıbrıs'ta Bichrome III

⁴⁷⁴ Murat Durukan, "Arkaik Dönem Seramikleri", Dağlık Kilikia'da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları Nagidos, s. 49

⁴⁷⁵ Murat Durukan, "Arkaik Dönem Seramikleri", Dağlık Kilikia'da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları Nagidos, s. 50

⁴⁷⁶ Murat Durukan, "Arkaik Dönem Seramikleri", Dağlık Kilikia'da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları Nagidos, s. 50

ve IV grup seramiklerinde yoğun olarak rastlanmaktadır. Ayrıca Nagidos seramiklerinde görülen yatay bant grupları Kıbrıs amphoralarının olmazsa olmaz bezeme ögesidir. Alanda ele geçen boyun parçasından form tayin etmek zordur. Fakat amphoralarla benzerlik gösterdiği söylenebilir. Aynı seviyeden çıkan diğer kap formları ise Kıbrıs White Painted IV Ware skyphoslar'dır⁴⁷⁷.

Nagidos'ta ele geçen ikinci tip amphoralar ise Kıbrıs'ta yoğun olarak kullanım gören amphoralarla benzerlik gösterir. Bu amphoralar Kıbrıs IV ve V. Tip seramiklerinde yaygındır. Kıbrıs seramikleri arasında Bichrome IV Ware, Bichrome V Ware, Bichrome Red I (IV) Ware ve Bichrome Red II (V) Ware grubunda yer alırlar⁴⁷⁸. Alanda ele geçen amphora buluntusu Kıbrıs ve Anadolu arasındaki zeytinyağı ve şarap ticaretini göstermesi açısından önemlidir⁴⁷⁹.

Ayrıca Nagidos'taki Atatürk Parkı, Gürvelik, Çubukkoyağı Nekropol alanlarında yapılan kazılarda ele geçen mezar buluntularının içerisinde Arkaik Dönem'in geç evresine tarihlenen Kıbrıs ithali olduğu düşünülen malzemeler çıkarılmıştır. Arkaik Dönem mezarları ve ele geçen veriler üzerinde yapılan çalışmalarda Kıbrıs ve Kilikia Bölgesi'nde yoğun olarak karşılaşılan bölgesel özellikler görülmektedir. Bu nedenle Nagidos kentinin dönem içerisinde Kilikia Bölgesi'nde yer alan diğer kentlerle ve Kıbrıs Adası ile kültürel, ticari ve ekonomik ilişkiler içerisinde olduğunu söylemek mümkündür⁴⁸⁰.

3.2.9 Al Mina

Al Mina Hatay İli'nin Asi Deltası ve Samandağ Körfezi yakınlarında bulunan sahil şeridinde konumlanmış bir kenttir.(Harita 13) M.Ö. 8. yy'da yoğun bir şekilde kullanıldığı tahmin edilen Al Mina Limanı'nın 1936 ve 1937 yılları arasında yapılan araştırmalar sonucu Geç Bronz Çağı'nda dahi ticaret yapılan bir liman olduğunu göstermiştir. Ele geçen buluntular arasında lüks tüketim malları ve çeşitli

⁴⁷⁷ Murat Durukan, "Arkaik Dönem Seramikleri", Dağlık Kilikia'da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları Nagidos, s. 51

⁴⁷⁸ Murat Durukan, "Arkaik Dönem Seramikleri", Dağlık Kilikia'da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları Nagidos, s. 51

⁴⁷⁹ Ahmet Kaan Şenol, Ercan Aşkın, "Amphoralar Işığında Kentin Ticari İlişkileri", (ed:) Serra Durugöl. Dağlık Kilikia'da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları Nagidos, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Adalya, Ekyayın Dizisi:6, s. 272

⁴⁸⁰ Murat Durukan, "Arkaik Dönem Seramikleri", Dağlık Kilikia'da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları Nagidos, s.41

ithal eşyaların olması büyük ticaret ağına sahip bir merkez olabileceğini desteklemiştir⁴⁸¹. Alanda Kıbrıs seramik buluntularına yoğun biçimde rastlanmıştır. Ancak yapılan yayınlar buluntuların miktarını bize tam olarak göstermemektedir. Onaylanmış kap formları ise, içki, servis ve depolama kaplarını içermektedir. Bunlar White Painted Ware, Bichrome, Black on Red Ware teknikleri kullanılarak boyanmıştır. Al Mina'da yapılan kazılarda 9. seviye'de M.Ö. 8 yy' a ait Kıbrıs seramikleri çıkmaya başlamış, 6. ve 5. seviyelerdeki M.Ö. 7. yy'ın 2. yarısında Kıbrıs seramiklerinin düşüşe geçtiği görülmüştür⁴⁸². M.Ö. 7. yy başlarında ithal Kıbrıs seramiklerinin taklitlerinin yerel üretimle yapıldığı görülmüştür⁴⁸³. Ele geçen Kıbrıs tipi skyphos'ların dış yüzeyleri dalga motiflidir. İyi şekilde fırınlanmış seramikler yerel üretim seramik formundan farklıdır. İç yüzeyleri Kıbrıs etkisi gösteren seramikler firnisli yerel üretimlerin aksine bantlı bir bezemeye sahiptir⁴⁸⁴. Ayrıca alanda Kıbrıs terracota figürinlere de rastlanmıştır. Ancak bunların ticari bir mal mı yoksa Kıbrıslı tüccarlara ait kişisel eşyalar mı oldukları henüz belirlenememiştir⁴⁸⁵.

3.2.10 Misis Höyük

Misis Höyük, Adana İli'nin doğusunda Yakapınar (Misis) Bucağı'nın içinde, Ceyhan Nehri'nin yanında konumlanmıştır.(Harita 14) Höyüğün tarih öncesine ait tabakaları kalın dolgulara sahiptir. Alandaki ilk araştırmalar 1951 yılında M. V. Seton-Williams başkanlığında yapılan survey çalışmasıdır. Yapılan survey ile höyüğün konumlandığı alan detaylı bir biçimde taranmış ve elde edilen seramik buluntular ışığında höyükte Kalkolitik Çağlar'dan, İslami Dönem'e kadar yerleşimin sürdüğü gözlemlenmiştir⁴⁸⁶.

⁴⁸¹ Nurgül Yıldırım, "Eski Doğu Akdeniz'de Bir Krali Liman Al Mina", Archivum Anatolicum (ArAn), 13(2), ss.185-201, 2019, s. 185

⁴⁸² Karen Radner ve Alexander Vacek, "The Site of Al-Mina, the Port Of Ahta and Mediterranean Trade In the Age of the Assyrian Empire", Der Alte Orient und die Entstehung der Athenischen Demokratie, Herausgegeben von Claudia Horst, 2020, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, s. 144

⁴⁸³ Eda Aloğlu ve Ceren Eren, "Antik Dönemde Al Mina ve Kıbrıs Hakkında Anekdotalar", Ege Üniversitesi, 2020, s. 6

⁴⁸⁴ Eda Aloğlu ve Ceren Eren, a.g.e. , s. 7

⁴⁸⁵ Karen Radner ve Alexander Vacek, a.g. e, s 144

⁴⁸⁶ [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=9008&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=9008&html=ages_detail_t.html&layout=web)

Alanda yapılan çalışmalarda 14 seviye halinde incelenen höyükte Demir Çağı'na ait olduğu belirlenen 13. seviye Demir Çağı IIA (M.Ö. 950-850?) ve 12. seviye Demir Çağı IIB'den (M.Ö. 850-760/750) seramik buluntuları ele geçmiştir. 13. seviyedeki buluntular (Urban occupation, silosforstorage; industrialstructures) yerleşim yerleri, depolama siloları; endüstriyel yapılardan, Demir Çağı II'ye ait Cypro-Cilician seramikler, el yapımı kavanozlar ve Kıbrıs ithali mallar ele geçmiştir. Kıbrıs ithali mallar Cypro-Geometrik II-III'e tarihlenir⁴⁸⁷.

12. seviyedeki buluntular, (urban occupation, installation for decating liquids) sıvıların boşaltılması için Demir Çağı II'ye tarihlenen Cypro-Cilician ve Kıbrıs ithali seramikler mevcuttur. Kıbrıs ithali olan seramik buluntuları Cypro-Geometrik III'e tarihlenir⁴⁸⁸.

3.2.11 Soloi-Pompeipolis

Soloi, Akdeniz kıyısında, Mersin İli'nin 11km güneybatısında, günümüz Viranşehir kentinin içinde konumlanmıştır. Höyüğün yüksekliği 22 m. çapı ise 300 m.'dir.(Harita 15) V. Seton-Williams ve J. Mellaart tarafından yürütülen çalışmalar sonucu höyükte, İlk Bronz Çağı'na tarihlenen metalik eser dışında, Demir Çağı, Hellenistik Çağ ve Roma-Bizans dönemlerine ait seramik (çanak-çömlek parçaları) buluntularına rastlanmıştır⁴⁸⁹.

Soloi yerleşkesindeki ilk bilimsel çalışmalar 1999 yılında Prof. Dr. Remzi Yağcı başkanlığında yapılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucu yerleşkede Neolitik Dönem'den itibaren sırayla Kalkolitik, Bronz Çağı, Hitit ve Erken Demir Çağı'nda kesintiye uğramadan yerleşim olduğunu göstermiştir⁴⁹⁰. Ayrıca Soloi Pompeopolis Liman'ında ele geçen verilere göre, bu limanın kullanımının M.Ö. II. bin kadar

⁴⁸⁷Anna Lucia D'Agata, "Cilician Chronology Group A Comparative Stratigraphy of Cilicia", Results of the first three Cilician Chronology Workshops, *Alt orientalische Forschungen*, 44(2), ss. 150-186, 2017, s. 168-169

⁴⁸⁸Anna Lucia D'Agata, "Cilician Chronology Group A Comparative Stratigraphy of Cilicia", s. 168-169

⁴⁸⁹[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=9155&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=9155&html=ages_detail_t.html&layout=web) (25.04.2021)

⁴⁹⁰Şahin Yıldırım, "Yeni Araştırmaların Işığında Soloi-Pompeopolis Liman Caddesi", *Bartın Üniversitesi Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, 4(1), ss. 71-95, 2017, Bartın, s. 72

öncesine gittiği ve o dönemden itibaren etkin bir ticari liman olarak kullanıldığını göstermektedir⁴⁹¹.

Kentin adının kurucusu olduğu düşünülen Solon’dan (M.Ö. 640-560) geldiği ya da kentteki ekonomik faaliyetlerle bağlantı kurularak madeni külçe anlamına gelen “solos”dan türetilmiş olabileceği görüşler arasında yer almaktadır. Hititler Dönemi’ndeki adının Ellipra ve yahut Ura olabileceğine dair görüşlerde mevcuttur. Bryce’ın Soloi olabileceğini düşündüğü Ura halkı, Ugarit kayıtlarına göre Hitit kralının güvencesi altındaydılar ve kralın tüccarları adıyla anılırlardı⁴⁹².

Strabon’a göre ise Soloi kenti Rhodos-Lindoslular tarafından M.Ö. 7. yy’da kurulmuştur. Dönem içerisinde bilhassa Doğu Grek Dünyası ile yakın ilişkiler kuran kentin arkeolojik verilere göre bir ticari üs ve bir liman yerleşkesi olarak “community colony-enoikismos” tipte kolonistlerin doğu sınır bölgesi olduğu ortaya sürülebilecek tezler arasında yer almaktadır⁴⁹³.

Soloi kentinin Doğu yamacında yapılan kazı çalışmaları sonucu Arkaik ve Demir Çağı malzemelerinin ağırlıkta olduğu açık alanların iç ve dip bölümlerinden (D8, D9) ele geçen Kıbrıs White Slip II (Kıbrıs Beyaz Astarlı) tipine ait üç seramik kap parçası, Kilikia Bölgesi’nde nadir bulunan tipte seramiklerden olduğundan dolayı Geç Bronz Çağı’ndan itibaren Kıbrıs-Anadolu ticari ilişkilerini ve ticaret rotalarını göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu seramik türleri Kıbrıs adasında Geç Kıbrıs IB (M.Ö. 1450) tarihinden Geç Kıbrıs IIB’nin sonuna kadar (M.Ö. 1290) dinsel ve yahut dindışı sebeplerle üretilmiş seramik gruplarıdır. Bütün olarak ele geçen ve tahribata uğramamış seramiklerin çoğu prestij eşyası yahut ölü hediyesi olarak mezar gömülerinden elde edilmiştir. White Slip seramiklerin Kıbrıs’ta ve Doğu Akdeniz ticaret ağında köklü bir üretim geleneği olduğunu söylemek mümkündür. Bu kap türleri Kıbrıs’a ait özgün Geç Bronz Çağı kaplarıdır.

⁴⁹¹ Remzi Yağcı, “Mersin’in Antik Dönem Ticaret Tarihinde Soli Pompeipolis Limanı”, Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, s. 56

⁴⁹² Remzi Yağcı, a.g. e, s. 56

⁴⁹³ Remzi Yağcı, a.g. e, s. 57

White Slip'e ait parçalar Levant, Ege ve Doğu Akdeniz'e ait Geç Bronz Çağı yerleşkelerinde yoğun olarak ele geçmiştir.⁴⁹⁴.

Soloi Höyük'te 2002 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmaları 2001 yılının kış aylarında zarar gören doğu yamacı açmalarında yapılmıştır. F8, F9; E8, E9 açmalarında yoğunlaşan çalışmalar sonucu en üst tabakadan itibaren daldırma firnisli ve batı yamacı tipinde Hellenistik Dönem ve alt tabakasından siyah sırlı ve kırmızı figürlü Klasik Dönem ile dalga motifli konsantrik daire bezemeli Arkaik Dönem kapları, M.Ö. 7. yy'ın sonuna ait Doğu Grek yaban keçisi stili, kuşlu, Ionia kâsesine ait gövde buluntuları ve bunun yanı sıra Kıbrıs Bichrome beyaz astarlı ithal ürünlere ait kalıntılar ele geçmiştir. Ayrıca bu alandan M.Ö. 7. yy'da ilk örneklerinin ortaya çıktığı Fenike-Kıbrıs tipi kandil parçaları ele geçen buluntular arasındadır⁴⁹⁵.

Soloi Höyük'te ele geçirilen seramik ve diğer buluntular kentte M.Ö. 7. yy'dan itibaren koloni hareketlerinin arttığını göstermektedir. Özellikle buluntular arasındaki terracota mimari levha parçaları oldukça önemlidir. Ayrıca Kilikia Bölgesi'nde sadece Soloi'de bulunan ve ünik bir örnek olan Arkaik Dönem sima, çörten ve çatı kiremidi parçaları bu kentin koloni kenti olabileceği tezini desteklemesi açısından önem arz etmektedir. Soloi'de M.Ö. 7. yy'ın 2. çeyreğinde Geç Arkaik Dönem'e kadar sürekli bir yerleşim vardır. 2011 yılı kazılarında ortaya çıkan teras yerleşimi Soloi kolonizasyon çağına tarihlenmektedir. Teras, Soloi'nin dönem içerisinde Doğu Grek ve Kıbrıs ile olan koloni-apoikia veyahut ticaret ilişkilerini göstermesi açısından oldukça önemlidir⁴⁹⁶.

Soloi Höyük'te yapılan 2005 yılı kazılarında G7,G8,H8, E6 ve E7 açmalarında çalışmalar yapılmıştır⁴⁹⁷. Yapılan çalışmalar neticesinde G7 ve H8 açmalarından M.Ö. 8.- 7. yy'a ait olduğu belirlenen Kıbrıs tipi beyaz astar üzerine mor renkte boya ile yapılmış kafes bezemesinin bulunduğu bir gövde parçası ele

⁴⁹⁴ Remzi Yağcı, "Beyaz Astarlı (White Slip) II Kapları ve İ. Ö. II. Binde Kıbrıs Soli İlişkileri", Adalya Suna & İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yıllığı, http://www.akmedadalya.com/ozet_tr.php?categoryID=6&articleID=14 (25.04.2021)

⁴⁹⁵ Remzi Yağcı, "Soli-Pompeiopolis 2002", Anmed Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri, 2003-1 <https://www.yumuktepe.com/soli-pompeiopolis-2002-kazilari-remzi-yagci/> (25.04.2021)

⁴⁹⁶ Şahin Yıldırım, a.g.e, s. 72

⁴⁹⁷ Remzi Yağcı, "Soli/Pompeiopolis 2005 Yılı Kazıları", 28. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 29 Mayıs-2 Haziran 2006, Çanakkale, Kültür ve Turizm Bakanlığı Döşim Basımevi, Ankara-2007, s. 176, (Yayına Hazırlayanlar: Binnur Koral, Haydar Dönmez, Mahmut Akpınar)

geçmiştir⁴⁹⁸. E7 açmasında yapılan çalışmalarda M.Ö. 7.-6. yy Kıbrıs beyaz astar üzerine siyah gamalı haç ve şevron bezemeleri ile süslenmiş “White Painted IV” seramik grubuna ait kapalı kap gövde parçalarına rastlanmıştır.(Resim 16) G7ve H8 açmalarında, Orta (M.Ö. 850-700) ve Geç Demir Çağı’na (M.Ö. 700-600) ait konsantrik daire bezemeli ve yatay şeritlerin olduğu gövde parçaları ele geçmiştir. Buluntular Soloi’nin M. Ö. 7. ve 6. yy’da Kıbrıs ile sağlam ticari ve kültürel bağlarını göstermesi açısından önem arz etmektedir⁴⁹⁹.

3.2.12 Sabuniye Höyük

Sabuniye, Antakya İl merkezine 20 km mesafede, Sem’an Dağı’nın (Saman Dağı) batı bölümündeki uzantıda yer alan Hisarlıtepe olarak adlandırılan tepenin üzerinde konumlanmıştır. Akdeniz kıyı şeridine mesafesi 6 km olan höyük bir diğer Demir Çağı liman yerleşkesi olan Al Mina’nın 5 km kuzeydoğusundadır⁵⁰⁰.(Harita 16-17)

Höyük ilk olarak 1999-2000 yılları arasında Chicago Üniversitesi OrientalInstitute tarafından sürdürülen Amik Vadisi Bölgesi Projesi dâhilinde, 2002 itibariyle Asi Deltası Arkeoloji Projesi ile Samandağ’da yapılan surveyde OS 12 olarak kayıtlara geçirilmiştir. Sabuniye Höyük ilk olarak 1936’da İngiliz arkeolog Sir Leonard Wolley tarafından keşfedilmiş ve kazı çalışmalarına başlanmıştır. Fakat bu dönem kazılarına ait elimize geçen herhangi bir rapor bulunmamaktadır. 1999-2000 yılları arasında survey çalışmalarına ağırlık verilen höyükte, 2004 yılında güneydoğu ve güneybatı kesitlerinde çizim ve temizlik gibi çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışma sonucu höyüğün Geç Bronz II, Demir Çağı I-II, Akhamenid Dönemi ve Hellenistik Döneme ait değişik tabakaları belirlenmiş, yerleşkenin bir tepenin yamacına teraslar halinde kum taşından bir ana kayaç üzerine kurulduğu anlaşılmıştır⁵⁰¹. Höyüğün

⁴⁹⁸ Remzi Yağcı, “Soli/Pompeiopolis 2005 Yılı Kazıları”, 28. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt, s. 177

⁴⁹⁹ Remzi Yağcı, “Soli/Pompeiopolis 2005 Yılı Kazıları”, 28. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt, s. 178

⁵⁰⁰ [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=11668&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=11668&html=ages_detail_t.html&layout=web) (25.04.2021)

⁵⁰¹ Hatice Pamir ve Shin’ichi Nishiyama, “2008-2009 Yılı Sabuniye Höyüğü Kazıları”, 32. Kazı Sonuçları Toplantısı, 4. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 24-28 Mayıs 2010, İstanbul, s. 300 (Yayına Hazırlayanlar: A. Naci Toy, Haydar Dönmez, Ömer Öğüt)

kazısı 2008'den itibaren Mustafa Kemal Üniversitesi Hatice Pamir ve University Cyber'den Shin'ichi Nishiyama tarafından sürdürülmüştür⁵⁰².

Sabuniye Höyüğü'nde kazı çalışmaları lokus sistemine dayalı bir kayıt tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Mühim olduğu düşünülen lokuslarda elek kullanılarak açmalardan elde edilen tüm buluntular toplanmış ve yıkanarak temizlenmiştir. Daha sonra bu parçaların envanter çalışmaları gerçekleştirilmiştir⁵⁰³. Sabuniye'de kazılar 2008 yılında A ve B açmalarında, 2009 yılında da C, D, E, F açmalarında yapılmıştır. Kıbrıs buluntusu ele geçen B açmasındaki çalışma, höyüğün güneydoğu yönünde, dar bir terasta ve batı kesitinin güney ucunda yapılmıştır⁵⁰⁴. Alanda ele geçen seramik buluntular Geç Bronz II ve Demir Çağı I ve II'ye tarihlenmektedir. Demir Çağı'na ait buluntuların arasındaki ithal mallar Cypro-Geometrik Black on Red (kırmızı üzerine siyah) ve White Painted (beyaz boyalı) kaplardan oluşmaktadır⁵⁰⁵.

Kazı çalışmasının yapıldığı bir diğer açma olan E açması tepenin güneydoğu yönündeki yamaçtaki ilk teras üzerine açılmıştır. Lokus 1'in kuzey bölümünde tarım toprağından oluşan Tabaka 2'nin kaldırılması ile kum olan Tabaka 3'te kaldırılmıştır. 3. tabakada birden fazla çöp çukuru ve bu çukurlara bağlanan, belli bir forma sahip olmayan kanalvari yapılar belirlenmiştir. Belirlenen bu çukur ve kanalların bir kısmında perdahlı ve kırmızı astarlı Demir Çağı II seramik (çanak-çömlek) parçaları, boyalı ve boyasız yerel üretim kaplar ve Kıbrıs ithali Bichrome ve kırmızı boyalı kap parçaları bulunmuştur⁵⁰⁶.

Höyüğün bir diğer açması olan F açması, höyüğün tepe bölümünde konumlanan merkez noktasının kuzeydoğu-güneybatı bölümünde 4x10 m. ölçülerinde, yerleşkenin üst bölümünden batı yönüne uzanan bir basamak açması şeklindedir. Batı yamaca 3x6 m. uzatılmış biçimde açılmıştır. Bu alanda bulunan Lokus 9 açması, açmanın doğusunda ve güneybatı köşesindedir. Bu alandan hayvan kemikleri (4 adet kafatası) ve bol miktarda seramik parçaları ele geçmiştir. Ele geçen

⁵⁰² [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=11668&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=11668&html=ages_detail_t.html&layout=web) (25.04.2021)

⁵⁰³ Hatice Pamir, "Sabuniye Höyük Kazısı", (ed:) Aynur Özfirat, Çilem Uygun. Hatay Arkeolojik Kazıları ve Araştırmaları, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayın No: 50, Antakya, 2014 s. 140-141

⁵⁰⁴ Hatice Pamir, "Sabuniye Höyük Kazısı", s. 141

⁵⁰⁵ Hatice Pamir ve Shin'ichi Nishiyama, "2008-2009 Yılı Sabuniye Höyüğü Kazıları", s. 301

⁵⁰⁶ Hatice Pamir ve Shin'ichi Nishiyama, "2008-2009 Yılı Sabuniye Höyüğü Kazıları", s. 305

seramik buluntuları arasında Demir Çağı II (M.Ö. 9-8. yy) dönemine tarihlenen pişirme kabı, krater formlu kaplar, yerel üretim seramikler ve az sayıda Kıbrıs ithali parçalara rastlanmıştır. Bilinçli bir şekilde çukura yerleştirilen kafatasları bu alanın ritüel amaçlı kullanıldığını göstermektedir⁵⁰⁷.

Kilikia Bölgesi haricinde de Anadolu'nun değişik noktalarında Kıbrıs ile ilişkileri yansıtan önemli yerleşim noktaları bulunmaktadır. Buluntular arasında Kıbrıs tipi mallara rastlanılan yerleşkeler ise şöyledir;

3.2.13 Perge

Perge, Antalya'nın 18 km doğusunda Düden ve Aksu nehirleri arasında konumlanmıştır.(Harita 18-19) Yerleşkede kazı çalışmaları ilk kez 1946 yılında A. M. Mansel tarafından yapılmış sonrasında da J. İnönü tarafından sürdürülen çalışmalara H. Abbasoğlu'nun kazı başkanlığı ile 2011 yılına kadar sürdürülmüştür. 2012 yılı itibari ile alandaki çalışmaları Antalya Müze Müdürlüğü sürdürmektedir⁵⁰⁸.

Pamphylia Bölgesi Perge kentinde yapılan çalışmalar sonucu yerleşkenin kuruluş tarihi M.Ö. 4225 yılına kadar gitmiştir. Perge Akropolisi'nin konumlandığı noktada Kalkolitik Çağ, Tunç Çağı ve Demir Çağı'na ait yerleşim yerlerinin varlığı ortaya çıkarılmıştır⁵⁰⁹.

Perge Akropolisi'nde yapılan kazı çalışmaları sonucu ele geçen Demir Çağı (M.Ö. 11-10. yy) buluntuları arasında yerel üretim malların dışında Cypro-Geometrik I ve III'e (M.Ö. 1050-750) ait Kıbrıs malı seramikler bulunmuştur. Kıbrıs ithali bu malların çoğunluğunu Cypro-Geometrik III grubu seramikler oluşturmaktadır.

Alanda M.Ö. 7. yy itibari ile Arkaik Dönem seramikleri ele geçirilmiştir. Bunların içerisinde Kıbrıs'tan ithal edilen Black on Red, White Painted ve Bichrome

⁵⁰⁷ Hatice Pamir ve Shin'ichi Nishiyama, "2008-2009 Yılı Sabuniye Höyüğü Kazıları", s. 306-307

⁵⁰⁸ [http://www.tayprojesi.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=9042&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayprojesi.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=9042&html=ages_detail_t.html&layout=web) (24.04.2021)

⁵⁰⁹ <https://www.istanbul.edu.tr/tr/haber/heykeltraslarin-kenti-perge-780076006700690076003000330043007000410059003100> (7.05.2021)

V parçaları ele geçmiştir⁵¹⁰. Pamphylia Bölgesi, Perge yerleşkesinde ele geçen buluntular bölgenin Doğu Akdeniz'deki stratejik konumu sebebiyle, erken çağlardan itibaren Kıta Yunanistan, Ege adaları, Kıbrıs, Syria, Phoinike ve Mısır arasındaki deniz ulaşımının ve ticari faaliyetlerin olmazsa olmaz uğrak ve durak noktalarından biri olmuştur⁵¹¹. O nedenle Perge'de ele geçen buluntular dönem içerisinde Anadolu ve Kıbrıs arasındaki ticari ilişkileri göstermesi açısından önemlidir.

3.2.14 Patara

Akdeniz Bölgesi'nde günümüzde Antalya körfezleri ve Fethiye arasındaki Teke Yarımadası'ndaki Gelemiş Köyü'nde konumlanmıştır⁵¹². Lykia'nın en önemli liman kenti olan yerleşke Xanthos Vadisi'nin ağız kısmında konumlanmasından dolayı, bölgenin dış dünyayla ilişkisini sağlayan önemli bir nokta konumundadır⁵¹³. Bu özelliklerinin yanı sıra Patara'nın Lykia birliğinde üç oy hakkına sahip bölgenin büyük kentlerinden biri olduğunu söylemek mümkündür.⁵¹⁴.(Harita 20)

Patara'ya ilk olarak 1836 senesinde araştırmacı Ch. Texier gelmiş ve Patara'daki bazı mimari yapıları resmetmiştir. Ancak alandaki ilk kazı çalışmaları 1989 yılında Akdeniz Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Fahri Işık başkanlığında başlamıştır. 1989 ve 2008 yılları arasında F. Işık ve ekibi tarafından sürdürülen kazı çalışmalarını 2009 yılından itibaren H. İşkan Işık devam ettirmektedir⁵¹⁵.

2014 yılında Patara Tepecik Akropolü'nün üst düzlüğünde başlayan çalışmalar, ilk olarak akropolün doğu yönünde yer alan, sur duvarının iç bölümünde gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmalar neticesinde M-16 açmasından Kıbrıs üretimi seramikler ile benzerlik gösteren çeşitli tekniklerde boyanmış(bichrome) ve Kıbrıs

⁵¹⁰ Aşkın Özdzibay, "Pamphylia-Perge Tarihi ve Roma İmparatorluk Dönemi Öncesi Perge'nin Gelişimi: Güncel Araştırmalar Işığında Genel Bir Değerlendirme" (Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı, Euergetes) II. Cilt, Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, (Yayına Hazırlayanlar: İnci Delemen, Sedef Çokay-Kepçe, Aşkın Özdzibay, Özgür Turak), 2008, Antalya, s: 843

⁵¹¹ Ebru Akdoğan Arca, Nuray Gökalp, Nihal Tüner Önen, "Pamphylia Bölgesi'nin Mısır ve Kıbrıs ile Olan İlişkileri", (ed:) Serra Durugönül, Murat Durukan, Gunnar Brands. Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları-XIX, Mersin 2011, s. 288

⁵¹² Ertuğ Öner, Hüsnü Akbulut, "Paleocoğrafik-Jeoarkeolojik Bulgular Işığında Patara Apollon Tapınağı'nın Yerinin Tartışılması: Patara Apollon Tapınağı Kısık Boğazı'nda Mıydı?", Ege Coğrafya Dergisi, 24(2), ss. 69-106, 2015, İzmir, s. 70

⁵¹³ Hüseyin Sabri Alanyalı, "Patara Tiyatrosu 2004 Çalışmaları", Anadolu 29, ss. 1-12, 2005, s. 2 <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/14/719/9095.pdf> adresinden 04.07.2021 tarihinde alınmıştır.

⁵¹⁴ Ertuğ Öner, Hüsnü Akbulut, "Paleocoğrafik-Jeoarkeolojik Bulgular Işığında Patara Apollon Tapınağı'nın Yerinin Tartışılması: Patara Apollon Tapınağı Kısık Boğazı'nda Mıydı?", ss. 69-106, İzmir, s. 70

⁵¹⁵ [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=10027&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=10027&html=ages_detail_t.html&layout=web) (4.07.2021)

malları ile benzer form yapısına sahip seramik buluntuları ele geçirilmiştir. Kıbrıs'a atfedilen bu buluntu grupları M. Ö. 7. yy' a tarihlenmektedir⁵¹⁶.(Resim 17)

3.2.15 Şeref Höyük/Komama

Akdeniz Bölgesi'nde, Burdur İli'nin, Bucak İlçesi'nin⁵¹⁷, Ürkütlü Köyü'nün 2 km güneydoğusunda yer alan Şerefönü Çeşmesi mevkiinde konumlanmıştır⁵¹⁸.(Harita 21) Antik Dönemde Pisidia' nın en büyük höyüğü Komama'dır⁵¹⁹.

Yerleşke ile ilgili ilk çalışmalar 1910 yılında A. M. Woodward ve H. A. Ormerod tarafından yapılmış ve yerleşke İlk Bronz Çağı yerleşim yeri olarak belgelenmiştir. Daha sonra K. Bittel, W. M. Ramsey tarafından Şerif/Şerif Höyük adı ile antik Komama olarak belirlenmiştir. 1959'da J. Mellaart, 1993-1994'de M. Özsait tarafından incelenen alanda ele geçen bütün yüzey buluntuları incelenmiş, alanda Son Kalkolitik Çağ, İlk Bronz Çağ 2. evresinden bir çanak çömlek parçası ve İlk Bronz Çağ I. evreden kahverengiye çalan gri perdahlanmış bir ürünün parçaları ele geçmiştir. Bunların yanı sıra alandan Orta Bronz Çağı, Demir Çağı ve Klasik Dönem'e ait kalıntılarda ele geçirilmiştir⁵²⁰. Konumlandığı bölgede, Geç Kalkolitik Çağ'dan, Roma Dönemi'nin sonuna dek yerleşim görülen höyük bölge kronolojisini ve yerleşim tarihçesine neredeyse tam anlamıyla bize gösterebilecek tek höyük olma özelliği taşımaktadır⁵²¹. Höyük'te 2014'ten sonra, Yrd. Doç. Dr. R. Becks yönetimi ve interdisipliner bir ekip tarafında survey çalışmaları başlamıştır⁵²².

⁵¹⁶ Şevket Aktaş, Erkan Dündar, Serap Erkoç, Mustafa Koçak, "Patara 2014 Yılı Çalışmaları", Anmed, Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri, 2015-13, Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri, Araştırma Enstitüsü, ss.91-98 s. 91-92

⁵¹⁷ [http://tayproject.org/TAYmaster.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=2477&html=masterdetail.html&layout=web](http://tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=2477&html=masterdetail.html&layout=web) (27.04.2021)

⁵¹⁸ Mehmet Özsait ve Nesrin Özsait, "Şeref Höyük: Komama", DergiPark, Anadolu Araştırmaları, (14), ss. 361-389, 1996, s. 361

⁵¹⁹ Bilge Ayça Polat Becks, "Komama'nı Kuzey Territoriumunda Yeni Keşfedilen Bir Yerleşme: Pancarlı Tepe", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(11), ss. 227-239, 2014, s.228 bkz: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/181853> (7.05.2021)

⁵²⁰ [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=2766&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=2766&html=ages_detail_t.html&layout=web) (7.05.2021)

⁵²¹ Bilge Ayça Polat Becks, "Komama'nı Kuzey Territoriumunda Yeni Keşfedilen Bir Yerleşme: Pancarlı Tepe", s.229 bkz: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/181853> 03.09-7.05.2021

⁵²² Ralf Becks, B. Ayça Polat Becks, Hüseyin Metin, "Güneybatı Pisidia'da Yeni Bir araştırma: Şeref Höyük/Komama ve Çevresi Yüzey araştırması 2014", Anmed, Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri, (Ayrıbasım),Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü ss. 185-192, 2015 s. 185

Köyden Hacıbekar'a gidilen hatta Esköy tepesinin üzerindeki Höyükte yapılan kaçak kazılar sonucu yüzeyde yoğun miktarda el yapımı, kaliteli, açık (perdahlı) seramik buluntusu ele geçmiştir. Bu seramiklerin yanında Hacılar I seramikleride bulunmaktadır. Açık renkte astar üzerine kırmızı ve kahverengi bezemelerin yapıldığı seramikler oldukça iyi kalitededir.(Resim 18) Yüzeyde ele geçen buluntular Arkaik, Hellenistik ve Roma dönemlerine aittir. Arkaik Döneme ait buluntular içerisinde Kıbrıs ithal seramikler mevcuttur. Bunlar, açık tonda astar üzerine Bichrome, kırmızı astar üzerine kızıl kahve ve konsantrik bezemeleri barındıran seramiklerdir⁵²³.

3.2.16 Miletos

Miletos, Ege Bölgesi'nde yer alan Aydın il merkezinin batısında, Menderes Nehri'nin Ege Denizine bağlandığı noktada, günümüzdeki Balat Köyü yakınlarında konumlanmıştır. Ulaşımı oldukça kolay olan kent antik çağda da fazlasıyla önemlidir. Kentin İlk Bronz Çağı yerleşiminin körfezin kıyısındaki bir burun üzerinde olduğu bilinmektedir⁵²⁴.(Harita 22-23)

Miletos'daki ilk kazı çalışmaları O. Rayet tarafından 1873 yılında başlatılmıştır⁵²⁵. O. Rayet ve A. Thomas yaptıkları çalışma neticesinde alandan çıkarttıkları bazı heykelleri Paris Louvre Müzesi'ne götürmüşlerdir ve bu eserler hala müzede sergilenmektedir. Miletos'taki sistemli ilk kazılar ise 1899 yılında Theodor Wiegand başkanlığında Berlin Müzeleri'nin mali desteği ile yapılmıştır⁵²⁶. Wiegand, ilk çalışmalarına Milethos'un Arkaik Dönem yerleşkesi olan Athena Tapınağı'nda başlamıştır. 1904-1909 yılları arasında da Arkaik Miletos'u temsil eden Kalabaktepe Mevkii'nde çalışmalar sürdürülmüştür. Daha sonraki çalışmalar ise 1950-1970 yılları arasında G. Kleiner tarafından yapılmış ve kazılar sonucu Arkaik Çağ verilerinin Hellenistik ve Roma Dönemleri'ndeki yapılaşma faaliyetleri nedeniyle zarar gördüğü

⁵²³RalfBecks ve B. Ayça Polat Becks, "2016 Survey at Şeref Höyük/Komama and Environs", (ed:) Tarkan Kahya. Anmed new Bulletin on Archaeology from Mediterranean Anatolia, Koç University Suna & İnan Kiraç Research Center For Mediterranean Civilizations, 2017, s. 256

⁵²⁴ [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=9006&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=9006&html=ages_detail_t.html&layout=web) (6.05.2021)

⁵²⁵ [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=9006&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=9006&html=ages_detail_t.html&layout=web) (6.05.2021)

⁵²⁶ Christof Berns, "Milet Araştırmaları: Geçmişe Bir Bakış ve Yeni Perspektifler", (ed:) Ünsal Yalçın, Hans-Dieter Bienert. Kùltürlerin Köprüsü Anadolu, Türk-Alman Eskiçağ Bilimlerinde Güncel Bilimsel Araştırmalar ve Yeni Bakış Açıları, ss. 311-324, Bonn 2015, s. 311

anlaşılmıştır. 1980'li yıllarla beraber, Kalabaktepe ve Zeytintepe gibi noktalarda geniş çaplı kazı çalışmalarına başlanmıştır. Kabalaktepe'de kazı çalışmaları 1985-1994 yılları arasında, W. Müller-Wiener, V. von Grave ve R. Senff yönetiminde gerçekleştirilmiştir. Zeytintepe Aphrodite Oikous Kutsal Alanı'ndaki çalışmalar ise tapınağın keşfinden sonra 1990-1991 yıllarında yapılmıştır. 1994 yılı sonrası alandaki kazılar W. D. Niemer başkanlığında devam etmiş, kazılar sonucu alandan çıkarılan Minos kültürüne ait birçok ögenin ele geçmesi ve analizinin gerçekleştirilmesi sonucu yerleşkenin önemli bir Minos kenti olduğu neticesine varılmıştır. 2012 yılına kadar kazıları V. von Grave yönetmiş, 2013-2016 yılları arasında P. Niewöhner tarafından gerçekleştirilen çalışmalar 2017 yılından itibaren C. Berns yönetiminde devam ettirilmektedir⁵²⁷.

Miletos'ta M.Ö. 700-490 yılları arasına tarihlenen kalıntı buluntuları arasında en önemli olanlar Kalabaktepe yerleşkesindeki yerleşim alanı ve savunma duvarı, Tiyatro Limanı civarındaki Athena Tapınağı ve Zeytintepe'de keşfedilen Aphrodite Kutsal alanıdır⁵²⁸.(Harita 24)

Alanda 1990 yılından sonra yapılan çalışmalar neticesinde ilk keşfi gerçekleşen Kalabaktepe'nin kuzeybatısında konumlanan Zeytintepe yerleşkesinde yapılan kazılar sonrası ana kaya üzerinde bulunan izlerin büyük bir yapıya işaret ettiğini gözlemlenmiştir. Ancak o dönemde tam olarak nasıl bir yapı türüne ait olduğu anlaşılamayan kalıntıların tepenin izlemsel pozisyonu göz önünde bulundurularak, Arkaik Çağ'a ait bir kutsal alan olabileceği düşünülmüştür. Ayrıca yapılan çalışmalar sonucu alanda ele geçen küçük boyutlu bir yazıtta "Aphrodite" yazdığı gözlemlenmiştir⁵²⁹.

Aphrodite kutsal alanında, Arkaik Dönem tapınım etkinlikleri ile alakalı birçok önemli buluntu ele geçmiştir. Bu buluntular genellikle sunu objesi olarak kullanım görmüşlerdir. Objeler arasında, yerel ve ithal çanak çömlek parçaları, çeşitli takılar, pişmiş toprak figürinler (genellikle kadın figürinleri) , kandiller, tabaklar,

⁵²⁷ [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=9006&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=9006&html=ages_detail_t.html&layout=web) (6. 05. 2021)

⁵²⁸ Akın Temür, "Anadolu Antik Kentleri", Ondokuz Mayıs Üniversitesi, (Sunum), s. 82

⁵²⁹ Volkmar von Grave, "1990 Yılı Milet Çalışmaları", XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı II, T. C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Çanakkale 27-31 Mayıs 1991, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1992, s. 10

karaterler, omphaloslu kâseler, aryballoslar, alabastronlar ve amphoralar ele geçmiştir. Ele geçen bu buluntular genellikle M.Ö. 7. ve 6. yy'lar arasına tarihlenmektedir⁵³⁰.(Harita 24)

Kutsal alanda Fenike, Rodos, Mısır, Kıbrıs, Lakonia, Etrüsk, Korinthos, Attika, Phrygia ⁵³¹ kökenli olduğu bilinen birçok buluntu ele geçmiştir. Bu buluntuların arasında M.Ö. 7. yy'ın ikinci yarısı ve 6. yy'ın ilk yarısına tarihlendikleri bilinen sunu objelerinin neredeyse yarısı Kıbrıs ve Mısır menşeli mallardır⁵³².

Zeytintepe Aphrodite Kutsal Alanı'ndaki eserlerin çoğu alandaki bothrostan elde edilmiştir⁵³³. Bu bothrostan Milet ve İonia sanatı için oldukça önemli eserler ele geçmiştir. Bothrosta ele geçen bir diğer buluntu grubu ise Kıbrıs'a aittir ve bu grubu pişmiş toprak figürinler oluşmaktadır⁵³⁴. Pişmiş toprak bu figürinlerin çoğu M.Ö. 7. yy Dedalik Stil⁵³⁵ kadın figürinleridir. Alanda ele geçen diğer Kıbrıs buluntuları ise kireçtaşın'dan oturur pozisyonda koçbaşı bir tanrı figürü ile yine kireçtaşından yapılmış, koç taşıyan bir erkek figürüdür⁵³⁶.

⁵³⁰ Kenan Eren, "Arkaik Dönem Miletos Kutsal Alanlarında Bulunmuş Sunu Nesneleri Üzerine Değerlendirmeler", Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (19), ss. 72-84, 2019, s. 77

⁵³¹ Alanda ele geçen eserlerin kültürel çeşitliliği ve denizasını yolculuklar sonucu Miletos'a getirilmiş olması egzotik objelerin sunumunun M. Ö. 7. yy'da daha yaygın olarak kullanıldığını bize göstermesi açısından önemlidir. Kenan Eren, a.g.e, s. 81

⁵³² Kenan Eren, a.g.e, s. 77-78

⁵³³ Philipp Niewöhner, "Milet 2013 Yılı Çalışmaları", 36. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 02-06 Haziran 2014, Gaziantep, s. 617 (Yayına H: Haydar Dönmez)

⁵³⁴ Volkmar von Graeve, "2007-2008 Milet Çalışmaları", 31. Kazı Sonuçları Toplantısı 4. Cilt, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 25-29 Mayıs 2009, Denizli, s. 139 (Yayına H: Haydar Dönmez, Candaş Keskin)

⁵³⁵ Dedalik Stil'de yapılan eserlerin neredeyse hepsi cepheden görülecek biçimde verilmiş ve kübik bir yapıya sahiptir. Stilin idealist bir yapısı vardır. Eserlerin saç yapıları boncuk boncuk iki yana oturtulup şapka misali başa oturtulmuştur. Gözler badem biçiminde, burun olması gerekenden daha iri bir yapıda verilmiştir. Yüzün şekli üçgen biçiminde ve yüz geniş ve düz bir alın yapısına sahiptir. Bu eserlerde heykeltraşıhtan daha ziyade resim zanaatı hakimiyetini gösterir. Bundan dolayı uzuvlar detaylı olmaktan çok uzaktır. <https://docplayer.biz.tr/195555390-Kla-106-arkaik-donem-heykeltirasligi-dedalik-donem-prof-dr-erhan-oztepe.html> (6.05.2021)

⁵³⁶ Volkmar von Graeve, "2007-2008 Milet Çalışmaları", s. 137

3.2.17 Pedasa

Pedasa, Muğla İli, Bodrum (Halikarnassos) İlçesi'nin kuzeyindeki Gökçeler Köyü'nde konumlanmış antik yerleşimlerden biridir⁵³⁷. Pedasa yerleşkesinin bulunduğu bölge günümüzdeki Konacık'ın kuzeyinden başlayarak kıyıda Torba Limanı'na bakan Yarımada'nın kuzey hudutlarına kadar ulaşmaktadır⁵³⁸. (Harita 25)

Leleg-Kar yerleşimi olan Pedasa'da⁵³⁹ yapılan araştırmalar sonucu birçok Leleg yapı kalıntısına rastlanmıştır⁵⁴⁰. Pedasa'daki çalışmalar bulunduğu coğrafyanın bilhassa az bilinen tarihi geçmişini aydınlatmaya yönelik olarak⁵⁴¹, A.Diler tarafından 1999 yılında başlayan ve aralıksız altı sene süren survey çalışmalarının sonrasında⁵⁴², 2007 yılında kazı çalışmalarına başlanmıştır⁵⁴³.

Alanda yapılan çalışmalar sonucu elde edilen buluntular Ege ve Doğu Akdeniz kültürleri arasındaki ilişkileri kavrayabilmek açısından oldukça önemli sonuçlar vermiştir⁵⁴⁴. Ele geçen buluntuların önemli bir kısmıkentin giriş kısmındaki, akropolisi gören bir tepenin güney eteklerine konumlanan Pedasa Athena Kutsal Alanı'nda ortaya çıkarılmıştır⁵⁴⁵. Alanda ele geçen buluntular arasında mortarlar ve az sayıda da olsa kireçtaşı, terrakotta figürinler ve seramik parçaları bulunmaktadır. Kutsal alanlarda bulunan ritüel adak eşyaları haricinde, son senelerde buluntuları ile tanıtılan Kekova adası, Gökova Kepçe Burnu ve Çaycağz Koyu batığı önemli veriler sunmaktadır. Bu batıklardan Kekova Adası ve Gökova Kepçe Burnu'nda sepet kulplu Kıbrıs amphoraları, Marmaris Çaycağz'dan da amphoraların yanı sıra

⁵³⁷ [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=11126&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=11126&html=ages_detail_t.html&layout=web) (7.05.2021)

⁵³⁸ Adnan Diler ve Serap Topaloğlu, “ *Pedasa Açık Hava Kutsal Alanı* ”, (ed.): Aydın Erön-Emre Erdan. Doğudan Batıya 70. Yaşında Serap Yaylı'ya Sunulan Yazılar, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, ss. 1-15, 2019, s. 2

⁵³⁹ Hülya Bulut, “*Pedasa Athena Kutsal Alanı: Fenike Kökenli Kemik Oymaları ve Yakın Doğu Bağlantıları Üzerine Bazı Görüşler*”, (ed:) Phaselis Research Project. Phaselis Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi, (V), ss.101-124, (2019), s. 102

⁵⁴⁰ [http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=11126&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=11126&html=ages_detail_t.html&layout=web) (7.05.2021)

⁵⁴¹ Adnan Diler, Bekir Özer, Mazlum Çur, Asil Yaman, “*Pedasa 2013*”, (ed:) Haydar Dönmez. 36. Kazı Sonuçları Toplantısı 3. Cilt, 02-06 Haziran 2014 Gaziantep, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, İsmail Aygöl Ofset Matbaacılık, Ankara ss. 339-360, 2015, s. 360

⁵⁴² Adnan Diler, “*Pedasa Kazısı*”, (ed:) Fahriya Bayram. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nun 30. Yılı Anısına, Türkiye Arkeolojisi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, ss. 202-203, 2008, s. 202

⁵⁴³ Adnan Diler, Bekir Özer, Mazlum Çur, Asil Yaman, a.g.e, s. 360

⁵⁴⁴ Bekir Özer, “*Pedasa Athena Kutsal Alanı Arkaik Dönem Kıbrıs Mortarları ve Bölgeler Arası Ticari İlişkilerdeki Rolü*”, Adalya 20, 2017, s. 41

⁵⁴⁵ Hülya Bulut, “*Pedasa Athena Kutsal Alanı Arkaik Dönem Fayans Adak Sunuları*”, TÜBA-AR 22/2018 ss.119-143, s. 121

mortartlar ile karşılaşılmıştır ve bu mortartların Arkaik Dönem’de gemi kargolarının yüklerinin içerisinde bulunduğu belgeler ile ispatlanmıřtır⁵⁴⁶.

Pedasa’da ele geçen Kıbrıs kökenli mortartlar Athena Kutsal Alanı’nı güney yönünü sınırlandıran doğu batı doğrultusunda uzanan büyük çaplı teras duvarının arka tarafına atılan dolgu malzemeleri arasında ele geçirilmiştir.(Resim 19-20) Bu alandaki çalışmalar 2009 ve 2013 yıllarında yapılan sondaj çalışmaları neticesinde duvarın M. . 4. yy’ın ikinci yarısında inşa edildiği anlaşılmıştır ve buradan elde edilen bulgular Arkaik Dönem’e tarihlenen diğer buluntular içerisine dâhil edilmiştir. 2009 yılında terasta yapılan çalışmalar neticesinde M. . 6. yy’ın ortalarından öncesine tarihlenen Pedasa’da bulunan seramikler ise şöyledir; Ionia orientalizan seramiği, Korinth seramikleri, Karia k seleriIonia tipi kylixler, band süslemeli olpeler ve farklı boyutta tabaklar, tamamına yakını Miletos’a ait olan amphoralar’dır. Ele geçen seramiklerin çoğunun M. . 630-550 yılları arasına tarihlenmesi ve M. . 7. yy’ın sonu, M. . 6. yy’ın ilk 3 onluğuna ilişkin olması kutsal alanın kullanımda olduğu süreç içerisinde biriken ve atılan malzemenin bothrostan alınıp devşirme malzeme olarak M. . 4. yy’da inşa edilen duvarın dolgu malzemesi olarak kullanıldığı düşünülebilir. Hem 2009 sondajı hem de Pedasa’nın farklı kazı alanlarında bulunan Arkaik Dönem konutlarının yer aldığı Gökçeler Mevkii kazıları mortartların Pedasa’da ele geçen buluntu grubu arasında önemli bir yere sahip olduğunu bize g stermektedir⁵⁴⁷.

Athena Kutsal Alanı’nın teras duvarının arka kısmından çıkan mortartların büyük bir bölümünün yapılan arkeometrik ve arkeolojik çalışmalar neticesinde Kıbrıs/kuzeydoğu Akdeniz bölgesi üretimi olduğu kabul görmüş mallarla benzer özelliklere sahip oldukları anlaşılmıştır. 1-9 no.lu mortartlar Kıbrıs mortartlarına hem kil hem form olarak benzemektedir. Bu grup kil yapısı olarak iki gruba sınıflandırılmıştır. Bu mortartlar düz dipli, diagonal kenarlı, konik gövdeye sahip kalın ağız kenarları olan forma sahiptirler. Ağız çapları ise 33-38 cm arasında değişim göstermektedir. 1 ve 2 no.lu mortartlarda açık gri ve soluk sarı kum boyutundaki küçük parçacıkların eşit olmadığı bir dağılım vardır. 3 ve 5 no.lu

⁵⁴⁶ Bekir  zer, “Pedasa Athena Kutsal Alanı arkaik Dönem Kıbrıs Mortartları ve Bölgeler Arası Ticari İlişkilerdeki Rolü”, s.43

⁵⁴⁷ Bekir  zer, “Pedasa Athena Kutsal Alanı arkaik Dönem Kıbrıs Mortartları ve Bölgeler Arası Ticari İlişkilerdeki Rolü”, s. 42

buluntularda açık gri parçacıklar eşit bir dağılım gösterirken soluk sarı parçacıklar daha azdır. Bu buluntuların astarı iç ve dış yüzeyinde kaygandır, günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır. Çok fazla kullanılmadıkları düşünülen bu mortarların ağız kısımları iyi bir biçimde korunmuştur. 6-7 no.lu buluntular ise soluk kırmızı ve açık kırmızıya çalan kahve bir ana hamur yapısına ve eşit bir biçimde dağılmış gri ve nadiren görülen soluk sarı parçacıklara ve soluk kahverengi astar yapıları ile 3-5 no.lu mortarlarla benzerlik göstermektedirler. Ele geçen mortarlardan 8 no.lu ve 9 no.lu örneklerin Kıbrıs malları ile astar ve kil yapısı olarak tam örtüştüğü belirtilmiştir. 8 no.lu buluntu kendinden astarlı, soluk sarı kaliteli bir kil(açık sarı devetüyü) yapısına sahiptir. Mortarın ağız kısmı aşağıya doğru sarkar biçimde verilmiştir. Bu nedenle daha derin bir oyuk oluşmaktadır. 9 no.lu dip parçası ise soluk kahverengi kaliteli bir kil yapısına ve soluk kahverengi tonunda bir astar yapısına sahiptir.(Resim 19) Bu iki örnek Kıbrıs mortarlarına benzemektedirler. Kıbrıs, Akdeniz, Miletos, Didyma, Burgaz gibi güneydoğu Ege yerleşimleri ve batıklar sonucu ulaşılan kronolojik doneler sonucu konik gövdeli, düz veya iç bükey dipli, kalın dörtgen, üçgen veya oval ağız yapısına sahip mortarların M.Ö. 7. ve 6. yy'da hayli çok olduğunu göstermektedir. Pedasa mortarlarının kullanım süreleri için M.Ö. 7. yy'ın sonlarından M.Ö. 6. yy'ın ikinci çeyreğine kadar süren bir süreçten bahsedilebilir⁵⁴⁸. Kıbrıs/doğu Akdeniz ve Ege arasında Bronz Çağı ve Demir Çağı'nın erken evresindeki kültürel ve ticari ilişkilerin devamlılığını gösteren birçok buluntu ele geçmiştir. Bu nedenle de mortarların, iki coğrafya arasında kurulan kültürel ve ticari ilişkilerden bir süre sonra, ticari değere sahip mallara dönüştükleri düşünülmektedir⁵⁴⁹.

Pedasa'da ele geçen Kıbrıs ilişkili bir diğer buluntu grubu ise fibulalar'dır. E. Caner, 19. yy'ın sonlarında Paton tarafından Asarlık'ta yaptığı mezar kazılarında ortaya çıkarılan Tip II a ve d grupları içerisinde analiz ettiği fibula örneklerini Karia üretimi mallar olarak tanımlamıştır. Son dönemde bölgede yapılan çalışmalarla bu tür içerisine yeni örneklerde dahil edilmiştir. Mezar 1 ve 13'te ele geçen fibulaların yay kısmını sınırlandıran iki adet boğumu olması, yuvarlak kesitli oluşları, çift

⁵⁴⁸ Bekir Özer, "Pedasa Athena Kutsal Alanı arkaik Dönem Kıbrıs Mortarları ve Bölgeler Arası Ticari İlişkilerdeki Rolü", s. 43-44

⁵⁴⁹ Bekir Özer, "Pedasa Athena Kutsal Alanı arkaik Dönem Kıbrıs Mortarları ve Bölgeler Arası Ticari İlişkilerdeki Rolü", s. 50

halkadan oluşan spiralin boğumunun hemen kenar kısmından başlaması, iğne yuvasına uzanan bölümün dörtgen kesite sahip olması benzer özelliklerini oluşturmaktadır.(Resim 21-22) Ancak Mezar 1 de ele geçen fibula daha yuvarlak ve dışa taşan boğumlara sahiptir ve boğumlarının üstünde kazıma çizgilerle yay kısmının ortaya doğru daha bariz bir biçimde şişkinleşmesinden ötürü, yatay, üstü kazımasız boğumları ve yay bölümünün Mezar 1 örneğine göre daha az şişkinleştiği Mezar 13 örneğinden farklı özellikler ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra iki mezarda ele geçen buluntular arasında boyut farkı da söz konusudur. Mezar 13 buluntusu daha küçük boyuttadır ancak form özellikleri açısından Caner Tip II d grubu içerisine dahil olmaktadır. Bu tipe benzer form özellikleri gösteren simetrik olmayan fibulaların Akdeniz ve Ege'nin geniş bir bölümünde yayılım gösterdiğini gözlemlemekteyiz. Pedasa ve Asarlık fibulaları ile alakalı örneklerle ise; Vergina, Voulokalyva (Halos), Lefkandi, Attika, Skyros ve Kamerios'ta rastlanılmaktadır. Özellikle Kıbrıs'ta benzer formda fibula örnekleriyle çokça karşılaşılmaktadır. Ancak Leleg Yarımadası ve Kıbrıs fibulaları yay ve iğne arası genişliği açısından farklılıklar gösterir. Çünkü Kıbrıs fibulalarının yay ve iğne arası genişliği Leleg Yarımadası'ndakilere göre daha fazladır⁵⁵⁰.

Günümüzdeki arkeolejik verilerin ışığında simetrik olmayan fibula grubunun en geç M.Ö. 12. yy'ın sonlarından beri Kıta Yunanistan'da kullanım gördüğü bilinmektedir. Pedasa'da ele geçen örnekler ile bağlantılı Sub Myken Dönem'e (M.Ö. 1200-1050) tarihlenen Kerameikos Mezar 42 ve Mezar 108'de ele geçen fibulalar, E. Caner'in daha önce bahsettiği gibi form olarak Pedasa fibulaları ile alakası olan fibula grundan daha erken örnekler oldukları düşünülmektedir. Ele geçen ilk verilerde fibulanın üzerindeki boğumlar tam şeklini almamış ve iğne yuvasına doğru uzanan ön kol bölümü boğumdan itibaren genişleyen bir şekle bürünmemiştir. Bu ilk buluntular ve Pedasa buluntuları arasındaki benzerlik ise simetrik olmamaları ve fibulanın spiral kısmının boğumun hemen kenarından başlıyor olması olduğu söylenebilir. Pedasa ile ilişkisi olan boğumlu ve simetrik olmayan fibula tipinin ise Akdeniz'de M.Ö. 11 ve 9. yy'lar arasında kullanım gördükleri düşünülmektedir. Pedasa fibulaları, Lefkandi Skoubris Mezar 43,

⁵⁵⁰ Bekir Özer, "Pedasa'dan Erken demir Çağ Başlarına Ait Mezar Platformları ve Urne Pithoslar", TÜBA-AR 22/2018, s. 44-45

Kerameikos Mezar 42, Mezar 108’de ele geçen fibulalara nazaran iğne yuvasına doğru genişleme gösteren ön kol bölümü ve belirgin boğumları ile daha gelişkin bir form özelliği göstermektedirler. Tip bakımından benzerlik gösteren diğer fibulalar ise Protogeometrik Dönem’e (1050-900) tarihlenen mezarların bağlamında tespit edilmişlerdir. Lefkandi’de ele geçen simetrik olmayan yaya sahip fibulalar, Kıbrıs’ta geliştirilip ve Ege Bölgesi’ne iletilen bir form olarak tabir edilmiştir. İki boğumlu simetrik olmayan yay fibula grubu Karia Bölgesi’nin Erken Demir Çağı Başları olan M.Ö. 9. yy’a kadar oldukça sık karşılaşılan bir türdür⁵⁵¹.

Yukarıda bahsettiğimiz Kekova adası, Gökova Kepçe Burnu ve Çaycağız Koyu batıklarından özellikle Kekova Adası ve Gökova Kepçe Burnu’nda Sepet Kulplu Kıbrıs Amphoraları⁵⁵² ele geçmiştir. Bu amphoralardan günümüzde Marmaris Müzesi’nde de ⁵⁵³ sergilenmektedir. Marmaris Müzesi’nde sergilenen bu eserler Sepet Formlu Amphora tipine dâhildir. Form yapısı olarak ters iki adet koninin ağız kısımlarından birleştirilmesi sonucu meydana gelen geniş gövdeli örnekler ve Marmaris Müzesi örneğinde de vakıf olunduğu üzere, daha dar ve uzunca bir gövde biçimine sahiptir.(Resim 23) Bu amphoralar ilk örnekteki amphoralara göre daha az kapasiteye sahiptir ve iki alt grupları vardır. Amphoralar sağlam yapılıdır. Seramik cidarları kalın bu kaplar kara taşımacılığı için uygundur. Diğer grubu oluşturan daha büyük hacimli amphoralar ise taşımanın dışında malzeme depolamak için kullanılmış olabilir. Bu amphoraların bir betimlemesine Salamis’te M. Ö. 6. yy tarihlenen terracotta grubunda rastlanmıştır. Bu terracotta grubunda, Sepet Kulplu emsal formlu Kıbrıs-Fenike amphoraları iki kişi tarafından taşınmaktadır⁵⁵⁴.

Kelenderis kazısı mezar buluntusu olan bu amphora türü M.Ö. 7. yy’dan M.Ö. 4. yy’a kadar kullanım görmüştür. Yapı olarak ağız kısmının uç kısımları yuvarlatılmış ve yuvarlak kesitli form yapısına sahip dikey kulplardan aşağıda kalmaktadır. Şişkin bir gövdeye sahip olan amphoranın kaide kısmı kalın ve sivri bir

⁵⁵¹ Bekir Özer, “Pedasa’dan Erken demir Çağ Başlarına Ait Mezar Platformları ve Urne Pithoslar”, s.45

⁵⁵² Kıbrıs’ta amphora üretimi M. Ö. 8. yy’ın sonlarına doğru başlamıştır. Erkan Dündar, “Patara Kazılarında Ele Geçen (1989-2010 Yılları) Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem Ticari Amphoralar ve Amphora Mühürleri”, Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Antalya 2012, s. 87

⁵⁵³ Marmaris Müzesi, Marmaris Limanı’nın arka kısmında denize egemen bir yarımada inşa edilen tarihi Marmaris Kalesi’nde hizmet vermektedir. <https://mugla.ktb.gov.tr/TR-273357/marmaris-muzesi.html> (8.05.2021)

⁵⁵⁴ Ahmet Kaan Şenol, “Marmaris Müzesi Ticari Amphoraları”, 1. Baskı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM Basımevi, 2003, s. 2

yapıya sahiptir. Köken bilgisi tam olarak netlik kazanmayan bu formun Kıbrıs malı bir amphora olduğu düşünülmektedir.(Resim 23) Kıbrıs'ta bu tipin en erken örneklerine M.Ö. 6. yy'da rastlanmaktadır. Ancak Rodos adasında bu formun ilk örnekleri olduğu düşünülen amphoralar M.Ö. 7. yy'a tarihlenmiş ve sepet kulplu amphora grubunun üretim yeri oldukları düşünülmüştür. Fakat Salamis çevresinde yapılan kazı çalışmaları sonucu M.Ö. 7. yy'ın ortası ve 4. yy'ın ilk yarısına ait katmanlarda bol miktarda ele geçmesi bu formun üretim yerinin Kıbrıs olabileceği ihtimalini tekrardan güçlendirmiştir. Bu formun örnekleri İçel ve Bodrum müzelerinde sergilenmektedir. Doğu Akdeniz'de yoğun buluntular arasında olan bu forma Batı Akdeniz'deki merkezlerde nadir rastlanmaktadır. Bu amphoralar ile zeytinyağı⁵⁵⁵ ve şarap⁵⁵⁶ taşımacılığı yapıldığı düşünülmektedir⁵⁵⁷.

Yine sepet kulplu amphoralara Mersin İli'nin Silifke İlçesi'nde Anamur karayolu üzerinde yer alan Silifke müzesi'nde de rastlanır.(Resim 24-25) Müzede Arkeolojik Eserler Salonu'nda Bronz Çağı, Demir Çağı, Hellenistik ve Roma, Doğu Roma Çağı'na ait buluntular sergilenmektedir. Kilisetepe Höyüğü'nde yapılan kazı çalışmalar sonucu ele geçen Hitit Hieroglif Damga mühürleri, Miken kapları, Kıbrıs emsalleri ile karşılaştırmaları yapılabilecek seramik buluntuları bulunmaktadır⁵⁵⁸. M.Ö. 8. yy'ın sonlarından Geç Antikçağ'a değin hiç ara vermeden amphora üretimi yapıldığı yapılan çeşitli çalışmalar sonucunda saptanmıştır. Bu üretimin yapıldığı alanlar ise Kıbrıs, Pamphylia, Kilikia, Antiokheia, Suriye, Fenike, Filistin ve Mısır'ı içerisine alan Doğu Akdeniz coğrafyasıdır.(Harita 27) Bu bölgedeki amphora

⁵⁵⁵ Kıbrıs Adası'nda Neolitik Çağ'dan itibaren zeytin üretimi vardır ve adaya ait önemli ihraç ürünlerindendir. Arkaik Dönem itibari ile adada zeytinyağı ihracatı iyice artmış ve ada tarım ürünlerine dayalı ticari faaliyetlerin hacmi artmıştır. Kıbrıs'ın zeytinyağı ihracatı M. Ö. 7. yy'da Akdeniz ticari faaliyetlerinin öneminin artması ile beraber Güney İonia'daki (Miletos ve Samos) rakiplerinin içerisinde kendine yer bulmayı başarmıştır. A. Kaan Şenol, "Kıbrıs'ta Amphora Üretimi", İdol Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Dergisi, 6(23), 2004, s. 10

Bunun sonucu olarakta öncelikle Anadolu'nun güney kesimindeki yerleşkeler, Levant, Mısır ve Doğu Akdeniz'deki birçok yere zeytinyağını ulaştırmayı başarmıştır. Tarımsal ürün ihracatının artması ile de M. Ö. 6. yy'ın ilk çeyreğinden itibaren Kıbrıs ve Suriye kıyı şeridinde ağırlığı dolayısıyla iki kişinin taşıyabileceği, oldukça büyük boyutlara sahip, hantal yapılı dikey sepetkulplu amphoralar kullanılmaya başlanmıştır. Bu amphoraların Kıbrıs'tan ihraç edilen zeytinyağının taşınmasında tercih edilen bir kap formu olduğu savunulabilir., Beste Şenoğlu, "Antik Dönemde Kıbrıs'ta Zeytinyağı-Şarap Üretimi ve Ticareti", Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, 2013, İzmir, s. 91-92

⁵⁵⁶ Zeytinyağı haricinde Kıbrıs'ın mühim ihraç malzemelerinden biri de şaraptır. Hatta bu durum bazı antik yazarlar tarafından methiyeler ile söz edilmiştir. Adada zeytinyağı üretimi kadar şarap üretimi de amphoraların gelişimine katkıda bulunmuştur. A. Kaan Şenol, "Kıbrıs'ta Amphora Üretimi", s. 11

⁵⁵⁷ Ahmet Kaan Şenol, "Marmaris Müzesi Ticari Amphoraları", s. 3

⁵⁵⁸ <https://www.webcitation.org/6NgaJBdlQ> (7.05.2021)

üretiminin ana sebebi ise bölgede yapılan zeytincilik, bağcılık gibi faaliyetler ve deniz ticaretinin yapıldığı önemli bir bölge olmasıdır⁵⁵⁹.

Silifke Müzesi eserleri arasında 7 tip⁵⁶⁰ amphora grubu tespit edilmiştir. Bunların arasında sepet kulplu amphoraların Kıbrıs üretimi olduğu düşünülmektedir. Sepet kulplu amphoralar, Doğu Akdeniz’de üretimi yapılan en erken grubu oluşturur. Ancak üretim yeri ile ilgili fırın ve atık kalıntılarının hala bulunamamış olması Suriye-Fenike ve Kıbrıs gibi alanlarda yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Bunun sebebi ise Kıbrıs’ta ele geçen bir sepet kulplu amphora’nın üzerindeki⁵⁶¹ Kıbrıs hece alfabesi (syllibik)⁵⁶² ile yazılmış yazıtın saptanmasıdır. Bu buluntu sepet kulplu amphora tipinin Kıbrıs’ta üretilmiş olma ihtimalini ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra Kıbrıs-Salamis’teki M.Ö. 7. yy’ın ortası ve 6. yy’ın ilk yarısına tarihlenen katmanlarda bol miktarda ele geçmiş ve üretim yeri olabileceği düşüncesi kuvvetlenmiştir. Ancak Beyrut’ta ele geçen aynı form amphoralar da üç farklı kil numunesi tespit edilmiş bu da amphoraların Kıbrıs haricinde Levant Bölgesi’nde de üretiminin yapılmış olabileceği varsayımını ortaya çıkarmıştır⁵⁶³. Silifke Müzesi’nde bu forma ait iki amphora belirlenmiştir. Ağız kenarları tamamiyle kırılmış olan ilk örneğin dikey kesitli yuvarlak kulpları vardır ve bu kulpların yüksekliği ağız kenarlarından yüksektir. Amphoranın gövde kısmı kalın ve ovaldir. Omuz kısmından gövdeye geçiş erken dönem amphoralarının yaygın özelliği olan keskin bir biçimde verilmiştir. Gövde düz, kaide bölümüne doğru daralıp sivrilmiştir⁵⁶⁴. Bu formun erken örnekleri 65-70 cm yüksekliğe ve gövde bölümleride bu yüksekliğe orantılı bir genişliğe sahiptir⁵⁶⁵. Bu amphoranın benzerleri Taşucu, Bodrum ve Marmaris müzelerinde ve Kelenderis, Tell Keisan kazılarında ele geçmiştir. Amphoralar M.Ö. 7. yy’a tarihlenmişlerdir. Kil yapılarından dolayı Kıbrıs üretimi oldukları

⁵⁵⁹ Erkan Alkaç, “*Silifke Müzesi’nden Doğu Akdeniz Üretimi Amphoralar*”, Cedrus I, ss. 107-124, 2013, s. 108

⁵⁶⁰ Sepet Kulplu Amphora, Suriye-Filistin Grubu Amphorası, Kıbrıs-Kuzey Suriye Tipi Tek Kulplu Amphora (M. Ö. 5. ve 3. yy), M 239 Amphorası, Late Roman 1 Amphorası B ve C formları, Late Roman 4 Amphorası (Gaza Bölgesi), Mısır Amphorası/Amphores Egyptiennes (AE) 5-6 , Erkan Alkaç, “*Silifke Müzesi’nden Doğu Akdeniz Üretimi Amphoralar*”, s. 109

⁵⁶¹ Erkan Alkaç, a.g.e, s. 109

⁵⁶² Kıbrıs’ta ele geçen sepet kulplu amphoranın içerisinde zeytinyağı taşındığı yapılan analizler sonucu anlaşılmıştır. Beste Şenoğlu, “*Antik Dönemde Kıbrıs’ta Zeytinyağı-Şarap Üretimi ve Ticareti*”, s. 93

⁵⁶³ Erkan Alkaç, a.g.e, s. 109

⁵⁶⁴ Erkan Alkaç, a.g.e, s. 110-111

⁵⁶⁵ Erdoğan Aslan, “*Kekova Adası 2012-2013 Yılı Sualtı Araştırmalarında Bulunan Amphoraların Tipolojik Değerlendirmesi*”, OLBA XXIII, Mersin Üniversitesi Kilikia arkeolojisini Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları- XXIII, Mersin , ss. 321-369 , 2015, s. 324

düşünülmektedir.(Resim 24) Müzedeki ikinci grup amphoraların ağız kısmı dışa doğru yuvarlatılmış ve boyun kısmı kısadır. Kulpları omuzun üzerinden başlar ve oval kesitli dikey kulplardır. Kulplar ağızın kenar kısımlarını aşarlar. Gövde kısmı silindirik ve en çok genişlediği noktada ince yivler bulunmaktadır. Amphora gövdeden kaideye doğru sivri bir form almaktadır. Amphoranın dış yüzeyi astarlıdır. Ancak bu grup M.Ö. 5. yy'a tarihlenmiştir. Katkı maddeleri ve kil yapılarından dolayı Kıbrıs üretimi oldukları düşünülmektedir⁵⁶⁶.(Resim 25)

Silifke Müzesinde sergilenen ve Kıbrıs Anadolu ilişkilerini sonraki dönemlerde de ortaya koyan bazı buluntu grupları ele geçirilmiştir. Bunlardan ilki Kıbrıs-Kuzey Suriye Tipi Tek Kulplu Amphoralar(Torpedo-Pers Tip). Üretim yeri tam olarak belirlenemeyen bu amphora grubu M.Ö. V. ve III. yy arasına tarihlenmiştir. Yaygın olarak Kıbrıs, Filistin ve Suriye'de ele geçen amphoralar, Kilikia, Mısır, Lübnan, Mezopotamya ve İran'ın iç bölümlerinde de saptanmıştır⁵⁶⁷.

İlişkiler açısından diğer önemli gruplar ise; Roma Dönemine tarihlenen Kelenderis Zemer 41 (Pinched Handle) ve Late Roman 1 Amphora buluntularıdır. Zemer 41 amphoralara Kilikia Bölgesi'nde çokça rastlanmıştır. Bu amphora türünü Doğu Akdeniz'de ilk olarak üreten yer Kıbrıs'tır. Ancak Kelenderis'te ele geçen bu amphoralar yoğunlukla Kilikia yerel üretimi mallardır⁵⁶⁸. Late Roman 1 amphora buluntusu ise Kilikia'nın ve Kıbrıs'ın kıyı şeritlerinin açıklarındaki batıklarda ele geçmiştir. LR1 olarak adlandırılan bu amphora tipi Kilikia, Seleukeia Pieria, Kıbrıs ve Rodos'ta yapılan kazı ve survey çalışmaları sonucu saptanmıştır⁵⁶⁹.

3.2.18 Phrygia

Phrygler'in M.Ö. 13. yy'ın sonlarından itibaren Anadolu'da yaşadıkları bilinmektedir. Ancak M. Ö. 8. yy'da yaşadıkları bölgede önemli bir güç haline gelen Phrygler, dönemin önemli devletlerinden olan Hitit, Mittani ve III. Babil'in M. Ö. 2.

⁵⁶⁶ Erkan Alkaç, a.g.e, s. 110-111

⁵⁶⁷ Erkan Alkaç, a.g.e, s. 112

⁵⁶⁸ Mehmet Tekocak, K. Levent Zoroğlu, "Kelenderis'te Bulunan Bir Grup Roma Dönemi Ticari Amphorası ve Düşündürdükleri", Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisi Araştırma Merkezi, Olba XXI, Kaam Yayınları, 2013 ,s. 113

⁵⁶⁹ Erkan Alkaç, a.g.e, s. 114

Binyılda Ege göçleri sonucunda yıkılması ile Anadolu'da oluşan siyasi boşluğu dolduran bir devlet olmuştur⁵⁷⁰.

Phrygler'in Anadolu'ya tam olarak hangi tarihte geldikleri tartışmalı bir konu olmasına rağmen, M.Ö. 9. yy'da başkentleri Gordion olmak üzere, Anadolu'nun orta bölgesinde, Ankara, Sinop, Alacahöyük, Pazarlı, Boğazköy, Konya'nın bir kısmı; Doğu Anadolu Bölgesi'nde Malatya, Batı yönünde Afyon ve Manisa'yı içerisine alan sınırlara sahip oldukları bilinmektedir. Esasen Konya İli'nin kuzey bölümü Phrygia topraklarının içerisinde yer almaktadır. Ancak önceki dönemlerde Konya'nın tümü Phrygia topraklarına dahil idi, bu durumu M. Ö. 401 yılında Konya topraklarından geçen Xenophon'dan öğrenmekteyiz. Xenophon, Konya'yı Phrygia'nın son kenti olarak vasıflandırmaktadır⁵⁷¹.(Harita 26)

Phrygia coğrafyası yapılan çalışmalar sonucu üç bölümde incelenmektedir. Bunlar; Doğu Phrygia, Merkez Phrygia ve Batı Phrygia'dır⁵⁷².

Doğu Phrygia sınırlarını kapsayan alan içerisine günümüzde Orta Kızılırmak Bölümü'nde yer alan Çorum, Kayseri, Kırşehir, Kırıkkale, Nevşehir ve Yozgat illeri bulunmaktadır⁵⁷³. Doğu Phrygia'da yer alan önemli yerleşmelerden olan Maşat Höyük, Akalan, Kerkenes, Alishar, Pazarlı, Alacahöyük, Boğazköy, Kaman Kalehöyük, Çalapverdi ve Hacibektaş'tır. Tokat İli'nde bulunan Maşat Höyük'te 1943 senesinde yüzeyde bir Hitit tableti bulunmuştur. Bu tabletin bulunmasının üzerine 1945 senesinde Ekrem Akurgal tarafından çalışmalara başlanmış ve bu çalışmalara Tahsin Özgüç, Nimet Özgüç ve Yusuf Boysal refakat etmişlerdir. 1973-1980 yılları arasında alanda T. Özgüç kazı çalışmalarını sürdürmüştür. Samsun'da konumlanan Akalan yerleşkesinde ise 1906 yılında Th. Macridy Bey tarafından ikazı çalışmaları yapılmış ve ardından H. H. von der Osten, Umut Bahadır Alkım, Mehmet Özsait ve Şevket Dönmez tarafından survey çalışmaları yapılmıştır. Alanda son olarak Önder Bilgi, Yusuf Sümer Atasoy ve Ş. Dönmez'den tarafından 2001senesinde survey çalışması yapılmıştır. Yozgat İli, Sorgu İlçesi, Kerkenes

⁵⁷⁰ Cemil Bülbül, "Eski Anadolu Tarihinde Frigler", Afyon Kocatepe Üniversitesi Tarih Bölümü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (27), ss. 79-94, Yıl: 2009/2, s. 79

⁵⁷¹ Cemil Bülbül, a.g.e, s. 81

⁵⁷² Emre Erdan, "Demir Çağ ve Sonrası Batı Anadolu'da Frig Kültür Etkileri", Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, 2015, Aydın, s. 6

⁵⁷³ Emre Erdan, a.g.e, s. 7

Dağı'ndaki çalışmalar yerleşkenin 19. yy sonlarında J. G. Anderson tarafından ortaya çıkarılması sonucu başlamıştır. 1927 senesinde H. H. von der Osten ve H. F. Blackburn kentteki savunma sistemlerinin haritalandırılmasını üzerinde çalışmışlardır. 1928 senesinde E. F. Schmidt, yerleşkenin 14 yerinde kazı çalışmaları yapmış ve bu alanın Demir Çağı'na ait bir yer olduğunu belirlemiştir⁵⁷⁴. 1933 yılında başlayan çalışmalara G. Summers tarafından ve ekibi tarafından devam edilmektedir. Yozgat İli, Sorgun İlçesi'nde konumlanan Alişar'da ise Chicago Üniversitesi, doğu Bilimleri Enstitüsü namına H. H. von der Osten başkanlığında ve E. F. Schmidt eşliğinde 1927-1932 yılları arasında kazılar gerçekleştirilmiştir. 1992-1999 yılları arasında Ronald L. Gorny başkanlığında aralıklarla sürdürülmüştür. Çorum Pazarlı yerleşkesindeki çalışmalara ise bölgede yaşayan yerel halkın bulduğu buluntular neticesinde 1937-1938 yılları aralığında Türk Tarih Kurumu namına Hanit Zübeyir Koşay başkanlığında kazı çalışması yapılmıştır. Çorum'da yer alan bir diğer önemli Phryg yerleşkesi olan Alacahöyük 1835 senesinde W. G. Hamilton tarafından bulunmuştur. 1907 senesinde T. Makridi Bey tarafından küçük çaplı bir kazı çalışması gerçekleştirilen alanda, 1935 senesinde Remzi Oğuz Arık, 1936 senesinde sonra Hamit Zübeyir Koşay ve Mahmut Akok başkanlığında kazı çalışmaları 1983 senesine kadar sürdürülmüştür. 1997 senesinde Aykut Çınaroğlu tarafından çalışmalar tekrar başlatılmıştır. Çorum'un Boğazkale İlçesi'ne konumlanan Boğazköy'ün keşfi 1834 senesinde Ernest Chantre tarafından yapılmıştır. Ancak alandaki ilk çalışmalar 1906 senesinde Hugo Winkler tarafından başlatılmış, 1907 senesinde Otto Puchstein⁵⁷⁵, 1911-1912 senelerinde H. Winckler ve Th. Makridy Bey tarafından sürdürülmüştür. 1931 senesinden sonra Kurt Bittel tarafından kazısı yapılan alanda son senelerde Peter Neve ve Jürgen Seeher çalışmalar yapmış, 2006 yılından sonrada Alman Arkeoloji Enstitüsü namına Andreas Schachner tarafından sürdürülmüştür. Kırşehir İli Kaman-Kalehöyük yerleşkesindeki çalışmalar ise 1986 senesinden beri Sachihito Omura kazı başkanlığında, Japonya Orta Doğu Kültür Merkezi ve Japon Anadolu Arkeoloji Enstitüsü namına çalışmalar gerçekleştirilmektedir⁵⁷⁶.

⁵⁷⁴ Emre Erdan, a.g.e, s. 18

⁵⁷⁵ Emre Erdan, a.g.e, s. 19

⁵⁷⁶ Emre Erdan, a.g.e, s. 20

Merkez Phrygia, Sakarya ili ve Kızılırmak nehri arasında kalan ve başkent Gordion'u da sınırlarına dâhil eden geniş bir bölgede yer almaktadır. Bölge içerisinde yer alan önemli Phryg merkezleri, Gordion⁵⁷⁷, Gavurkale, Ankara, Hacıtuğrul'dur⁵⁷⁸. Merkez Phrygia'da ilk kazı çalışmaları Gordion'da Alfred Körte tarafından başlanmış, 1949 yılında Roundney Young tarafından sürdürülmüştür. Yerleşim alanında yapılan kazı çalışmaları 1988'den beri Gilbert Kenneth Sams tarafından sürdürülmekte ve günümüzde de hala devam etmektedir. Hacıtuğrul yerleşkesindeki kazılar ise 1972-1979 yılları arasında Anadolu Medeniyetler Müzesi tarafından Burhan Tezcan başkanlığında yapılmıştır. Merkez Phrygia'nın bir diğer önemli noktası olan Ankara'da ise tümülüslerden ve alandan çıkarılan eserler sonucu bu yerleşkeninde önemli bir nokta olduğu anlaşılmış Phryg heykel sanatının en önemli dökümanlarını oluşturan ve değişik noktalarda ele geçen buluntular üzerinde Sevim Buluç analizler yapmış ve Ankara Kabartmaları adlı çalışmasında bu buluntulardan bahsetmiştir⁵⁷⁹.

Batı Phrygia ise Afyonkarahisar, Balıkesir'in kuzeyi, Bilecik, Eskişehir ve Isparta illerini sınırları içerisine almaktadır. Bu bölgenin merkez noktasını Dağlık Phrygia, Küçük Phrygia ve ya Phryg Vadisi olarak adlandırılan bölge oluşturmaktaydı⁵⁸⁰. Batı Phrygia'nın önemli yerleşkelerinden olan Pessinus, Dorylaion, Midas Kenti, Akronios ve Daskyleion'dur. Pessinus yerleşkesinde 1967-1973 yılları arasında Pieter Lambrechts ve 1987-2000 yılları arasında John Devreker tarafından kazı çalışmaları yapılmıştır. Dorylaion yerleşkesindeki çalışmalar 1989'de Muhibbe Darga başkanlığında başlamış ve 2005-2012 yılları arasında da Taciser Sivas tarafından devam ettirilmiştir. Midas Kenti kazıları İstanbul Arkeoloji Enstitüsü müdürü Albert Gabriel tarafından başlatılmış ve 1939'a kadar devam eden çalışmalara Atina Fransız Arkeoloji Enstitüsü'nden C. H. Emilie Haspels de dahil

⁵⁷⁷ Phrygler'in Orta Anadolu'ya yerleşerek M. Ö. 8. yy'ın ortalarından itibaren bir devlet haline gelmeleri ile beraber Gordion bu bölgenin ve Phrygler'in ticari merkezi konumuna gelmiştir. Bu nedenle Phryglerin ticari faaliyetleri ve ekonomik sistemleri ile alakalı verilere Gordion kazılarında ulaşılabilmektedir. Erken Demir Çağı'nda yaşanan coğrafik karışıklıklar nedeniyle gerileyen kara- deniz ticaret faaliyetleri ve önemini yitiren ticaret yolları Phrygler ile birlikte tekrar önemli hale gelmiştir. Gordion'u ticaret merkezi olarak önemli hale getiren sebeplerden biride, Gordion üretimi dokuma ve maden eserlerin dönem içerisinde çok tutulmuş olması ve bu beğenin sonucunda geniş bir bölgeye ihraç edilmiş olmalarıdır. Sedat Akyol, "*Phrygia Bölgesinde Ticaret*", Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Klasik arkeoloji Bölümü, 2006, Denizli, s. 24-25

⁵⁷⁸ Emre Erdan, a.g.e, s. 10

⁵⁷⁹ Emre Erdan, a.g.e, s. 20

⁵⁸⁰ Emre Erdan, a.g.e, s. 12

olmuş ve kazı çalışmaları boyunca arazi başkanı olarak görevlendirilmiştir. Bölgenin bir diğer önemli yerleşkesi olan Daskyleion 1952 yılında Kurt Bittel tarafından keşfedilmiştir. 1952 senesinde Ekrem Akurgal ve Nezih Fıratlı tarafından ziyaret edilen yerleşkenin ilk kazı çalışmaları 1954 senesinde Akurgal ve Fıratlı tarafından başlatılmıştır. 1988 yılında ise Ege Üniversitesi'nden Tomris Bakır başkanlığında 35 yıl aranın ardından alanda tekrar kazı çalışmalarına başlanmıştır. Günümüzdeki kazı çalışmalarını ise Kaan İren sürdürmektedir⁵⁸¹.

Phrygia, Antik Çağ'daki önemli ticaret yolları üzerinde yer alması ve yerleşimlerinin genellikle kavşak noktalarında konumlanmış olması nedeniyle Anadolu ticaretinde aktif bir rol oynamıştır. Fakat bölgede yapılan kazı çalışmalarının azlığı sebebiyle dönemin ticari faaliyetleri ile ilgili bilgiler tam olarak aydınlatılamamıştır. Phrygia ekonomisinin en mühim kaynaklarından biri olan ana karayolu bağlantıları özellikle doğu ve batı liman kentlerine ulaşımı mümkün kılması açısından önem arz etmektedir. Yolların güzargahını ise Hermos (Gediz), Kaystros (Küçük Menderes) ve Mainandros (Büyük Menderes) nehirlerinin batıdan doğuya doğru oluşturduğu vadiler üzerindeki yollar oluşturmaktadır. Phrygia'dan geçerek liman kentlerine ulaşımı sağlayan dört karayolu olduğu bilinmektedir. İki doğudan batıya doğru uzanan Kral Yolu ve Güney Karayolu'dur ve bu güzargahlar erken dönemlerden itibaren kullanılmaktadır. Diğer ikisi ise Hellenistik Dönem'de gelişmeye başlayıp ve Roma Dönemi'nde yoğun olarak kullanıldığı düşünülen Karadeniz Ticaret Yolu ve Akdeniz Ticaret Yolu⁵⁸²'dur⁵⁸³.

Phryg sanatının gelişimine baktığımızda içerisinde barındırdığı çeşitliliği görmek mümkündür. Çünkü Phrygler gri ve siyah renkli seramikleri Anadolu'dan, kale mimarisini Hititler'den, bronz işlemeciliğini ve süsleme zanaatını Urartular'dan, seramiklerin üzerindeki dekoratif bezeme stillerini Kıbrıs-Kilikia'dan ve kaya

⁵⁸¹ Emre Erdan, a.g.e, s. 20-21

⁵⁸² Akdeniz Ticaret Yolu, iki kola ayrılır. Birinci kolu Attaleia'dan başlayarak kuzeye doğru ilerleyip, Burdur Gölü'nü geçerek kuzeydoğuya, kuzeybatıya döndükten sonra Apameia'ya ulaşmaktadır. Bu yol hattının bilhassa Dokimeion mermerinin Pamphylia'daki işçilik atölyelerine aktarımında kullanıldığı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra bu yolla Attaleia limanından Mısır, Suriye ve Kuzey Afrika gibi yerleşimlere başta mermer olmak üzere, Phrygia mallarının götürüldüğü düşünülmektedir. Akdeniz Ticaret Yolu'nun Kibyra'dan geçerek Laodikeia'ya ulaşan ikinci kolunun ise Lykos Vadisi'nde üretilen dokumaların pazarlanmasında bir miktar pay elde etmiş olabileceği düşünülmektedir. Sedat Akyol, a.g.e, s.18

⁵⁸³ Sedat Akyol, a.g.e, s. 15

mezarlarındaki cephe bezemelerini ise Assur'dan almışlardır. Hatta Assurlar'dan dekoratif metal işçiliğini öğrenmiş ve kendi sanat eserlerine uygulamışlardır⁵⁸⁴.

Yapılan çalışmalarda ele geçen Phryg eserlerinin hiçbiri M.Ö. 8. yy öncesine işaret etmez. Mesela, Alishar, Alacahöyük, Boğazköy, Gordion ve Kültepe gibi Phryglerin önemli merkezindeki buluntular bile M.Ö. 750 sonrasına ait eserlerdir. Bu kentlerde Phryg ürünleri ile ele geçen Yakın Doğu mallarının hiçbiride bu tarihten öncesine gitmemektedir. Verilerden de anlaşıldığı üzereya Phryg topluluklarının nüfüsü oldukça azdı ya da göçebe bir yaşam tarzını benimsemişlerdi⁵⁸⁵.

Phrygia'da iki tip seramik türü görülmektedir. Bunlardan ilki Alishar, Pazarlı, Boğazköy, Kültepe, Karahöyük ve Güllüdağ gibi yerleşkelerden ele geçen, üzerinde Geyik ve konsantrik daire bezemelerinin yer aldığı çok renkli seramikler iken, ikincisi Midas kenti, Gordion ve Ankara yöresinde ele geçen gri veya kırmızı gibi tek renklerden oluşan seramik grubudur. Bu grubun bezemeleri çoğunlukla geometriktir. Ancak insan, hayvan ve kuş gibi figürlere ait betimlemelerin yer aldığı sahneler de bu seramiklerin bezemesinde kullanılmıştır⁵⁸⁶.

E. Akurgal, konsantrik daire, ışın, üçgen ve zigzag motiflerinin Grek ve Phryg seramiklerinde yoğun bir biçimde kullanıldığını ve Phryglerin bu bezeme türleri açısından Grekler'den etkilendiğini savunmaktadır. Ancak geometrik boyama tekniğinin olduğu her yer ve her dönemde, hem erken hem geç dönemde kullanılan zigzag ve üçgen bezemelerinin ilişkileri belirlemede çokta bir etkisi bulunmamaktadır. Fakat pergel ile çizilen konsantrik daire bezemeleri için aynı durum söz konusu değildir. Çünkü bu bezeme türü Demir Çağı'nın bir yeniliği niteliğindedir ve Grek geometriğinde çok nadir gözlemlenen bir durum olarak karşımıza çıkar. Bu bezeme türünün yatay olarak hazırlanmış alanlarda kullanımına Kıbrıs, nadiren Grek seramiklerinde rastlarken asıl olarak Güneybatı Anadolu ve Kilikia Bölgesi seramikleri ile benzer oldukları söylenebilir. Güneybatı Anadolu'da bu bezeme türünün kullanımı için Mellaart, Kilikia Bölgesi'ni referans

⁵⁸⁴ Fatih Mehmet Berk, "Antik Kaynaklara Göre İç Batı Anadolu'nun (Phrygia) Jeopolitiği", Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, 2011, Konya, s. 77

⁵⁸⁵ Hakan Pekyaman, "Frig Uygarlığı Seramik Sanatı ve Kişisel Yorumlar", Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Seramik Anasanat Dalı, 2008, Afyonkarahisar, s. 13

⁵⁸⁶ Secda Saltuk, "Arkeoloji Sözlüğü", s. 234

göstermektedir⁵⁸⁷ ve konsantrik daire bezemeleri Grek ve Kıbrıs menşeli bir bezeme türü değildir⁵⁸⁸.

Erken Demir Çağı Phryg seramiğinde etkisi olduğu düşünülen diğer bir yer ise Kıbrıs'tır. Bittel, Phryg ve Kıbrıs seramiklerinde kullanılan gölge görüntülü betimleme tekniğini; Schefold, konsantrik dairelerin, bitkisel motiflerin ve çeşitli geometrik bezmelerin kullanımında benzerlikler olduğunu dile getirmiştir. Akurgal ise bu tezlerin dışında benzerliklerin olduğunu fakat bunların doğrudan Kıbrıs'a atfedilemeyeceğini ve Doğu Grek'in bu aktarımı sağladığını dile getirirken Kıbrıs ile Phrygler arasında bazı kültürel ilişkilerin olabileceğine değinmektedir. Kıbrıs Demir Çağı seramikleri temelde Anadolu-Phryg geleneği kaplarına benzerler, fakat bezemelerinde kullanılan kuşaklar, sık ve kalın bantlar ve tamamen boyanan alt gövdeleri ile Grek Geometrik seramikleri ile daha çok benzerlik taşırlar. Kap formlarında da farklılıklar olmasına rağmen Kıbrıs malları arasında bulunan zoomorfik vazolar ve emzikli testi gibi bazı formlar arasında benzerlikler olduğunu söylemek mümkündür. Bu benzerliklere rağmen yine de Kıbrıs ve Phrygia arasında seramik geleneği açısından elle tutulur bir bağlantı kurulamamaktadır. M. Ö. 8. yy'da Kıbrıs ve Anadolu arasındaki kültürel bağlantıları tam anlamıyla aydınlatacak bir veriye rastlanmamıştır⁵⁸⁹.

Phryglerin ticari ilişkilerinde kullandıkları bir diğer ticari mal grubu ise fibulalardır⁵⁹⁰. (Resim 26) Ancak fibulaları sadece giyimde kullanmamışlar, dini inanç, statü sembolü, ölü armağanı ve tapınaklara konan adak malzemeleri olarak da değerlendirmişlerdir. M. Ö. 2. Binden beri kullanım gören fibulalar en çok Demir Çağı'nda rağbet görmüştür. Phryg halkı Anadolu'da fibula kullanımının öncülerindendir ve bu ürünü Ege'deki Yunanlar ile kurdukları iletişim sonucu öğrenmişlerdir⁵⁹¹. Ancak Ege Adaları, Kuzey Suriye, Luristan ve Kıbrıs'a kadar geniş bir alanda görülen fibulaların ilk defa hangi uygarlık tarafından kullanıldığı ve

⁵⁸⁷ Vecihi Özkaya, "İ. Ö. Erken Birinci Binde Frig Boyalı Seramiği", Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 181, 1995, Erzurum, s. 154

⁵⁸⁸ Deniz Tamer, "Orta Anadolu Orta Demir Çağı Boyalı Çanak Çömleğindeki Figüratif Bezemeler", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Arkeoloji Bilim Dalı, 2010, Ankara, s. 24

⁵⁸⁹ Vecihi Özkaya, a.g.e, s. 169

⁵⁹⁰ Fibula: Bronz Çağı'ndan, Romalıların son zamanlarına değin kullanım gören çengelli iğnelere veya broşlara verilen addır. Bu iğneler, demir, bronz ve değerli madenlerden yapılmıştır. Secda Saltuk, "Arkeoloji Sözlüğü", s. 64

⁵⁹¹ Fatma Birecikli, "Ana Hatlarıyla Friglerde Din", Akademik Bakış, 4(7), 2010, s. 226

yayılımının nasıl gerçekleştiği konusunda net bir bilgi yoktur⁵⁹². Phrygia’da fibulalar konusunda en çok buluntu veren yer Gordion’dur. M. Ö. 2. Binde (Orta Miken Devri) Avrupa, Akdeniz havzasında kullanım gören bu malzeme Orta Miken Devri bitmeden Kıbrıs, Kilikia, Ortadoğu’ya kadar yayılım göstermiştir⁵⁹³. Muscarella yaptığı çalışmalar sonucu bazı Phryg fibula modellerinin çıkış noktasının Kıbrıs olduğunu savunsa da bunlara bir örnek gösterememiştir⁵⁹⁴. Phryg fibulaları Khorsabad ve İvriz kabartmalarında da gözlemlenebilmektedir.(Resim27) M.Ö. 8. yy’ın sonlarına tarihlenen Khorsabad frizi en önemli örneklerindendir ve Muscarella tarafından Phryglerin kullandığı en erken fibula türü olan Tip XII 7 grubu içerisine alınmışlardır⁵⁹⁵.

Phryglere ait ele geçen ürünlerden en çok karşılaşılan grup kâselerdir. Değişik form, kulp ve bezemelere sahip bu ürünler arasında bant bezemeli, döner kulplu kâseler ve omphaloslu kase türleri dikkatleri celbetmektedir. Bu kâse türleri arasından omphaloslu olanların bezemeli ya da bezemesiz olan türleri vardır. Omphalosların bilinen en erken örneklerine W Tümülsü’nde rastlanmıştır ve çeşitli türleri bulunmaktadır. Ancak yaygın olarak ele geçen tür açılan taç yapraklılardır. Bu tür kaplar MM Tümülsü’nde 54 tane bulunmuştur. Menşe olarak Phrygler ile ilişkilendirilen bu omphaloslu kâselere Kıbrıs, Kıta Yunanistan ve Etrüsk uygarlıklarında da karşılaşılmıştır⁵⁹⁶.

Phrygia’da ele geçen buluntular arasında, Tümüls P, kırmızı üzerine siyah bezemeli bir lekythos ve Tümüls III’te de bir kâse vardır. Bunlar Anadolu’da bilinen muhtemel Kıbrıs ürünleridir⁵⁹⁷. Ancak Tümüls P’de ele geçen buluntuda kullanılan hamur türü Mısır mavi seramik hamur yapısıyla bire birdir ve daha çok mezarlarda bulunan minik sürahi tipi kapların yapımında tercih edilmiştir. Kıbrıs’ta tercih edilen üst tonlar ise doğrudan Kıbrıs’tan gelmeyip, Suriye, Kilikia ve Filistin üstünden gelmesi olasılıklar dâhilindedir. Tümüls III’te ele geçen kâsenin ise kulp kısımlarındaki nilüfer çiçeği bezemeli tepcikler (hotoz), hem Kuzey Suriye ile hem

⁵⁹² Emre Erdan, a.g.e, s. 124

⁵⁹³ Fatma Birecikli, “*Ana Hatlarıyla Friglerde Din*”, s. 226

⁵⁹⁴ Vecihi Özkaya, a.g.e, s. 169-170

⁵⁹⁵ Emre Erdan, a.g.e, s. 124-125

⁵⁹⁶ Emre Erdan, a.g.e, s. 123

⁵⁹⁷ Vecihi Özkaya, a.g.e, s. 170

de Kıbrıs ile benzerlik göstermektedir⁵⁹⁸. Kıbrıs Adası'nda ise Akdeniz coğrafyasında yaygın olarak ele geçmiş Phryg bronz eseri iki kâse ele geçmiştir. Ancak yinede verilerin kısıtlılığı esaslı bir kültürel ilişkinin varlığından bahsetmeyi mümkün kılmamaktadır⁵⁹⁹.

3.2.19 Kıbrıs'ta Bulunan Diğer Maddi Kültür Buluntuları

Şimdiye kadar anlattığımız bölümlerde Anadolu coğrafyasında ele geçen ve etkileşimi ortaya koyan bulgulardan bahsettik. Konumuzun diğer başlığı olan Kıbrıs'ta da ele geçen ve Anadolu ile etkileşimini gösteren bulgular vardır. Yukarıda Geç Tunç Çağı'nda Kıbrıs Anadolu ilişkilerinden bahsettiğimiz için burada sadece Demir Çağı'nda Kıbrıs'ta etkileşim içinde olan yerleşimlerden bahsedeceğiz.

Demir Çağı'nda bronzun yerini alan daha doğrusu daha çok kullanılan demir madeni ile birlikte uygarlıklarda büyük değişimler görülmüştür. Demir, yapı itibari ile sert ve dayanıklı bir maden olduğu için daha çok silah yapımında tercih edilmiştir. Kıbrıslılar, demir işçiliğini sürekli kültürel ve ticari ilişkiler içerisinde olduğu Anadolu'dan öğrenmişlerdir. Demir Çağı'nın önemli Kıbrıs yerleşkeleri ise, Salamis, Soli, Idalion, Chytroi, Paphos, Kourion, Tamassos ve Ledra'dır⁶⁰⁰.

Adadaki Demir Çağı yerleşkelerinden olan Idalion, Soloi, Kourion, Tamassos ve Paphos gibi alanlarda bakır üretimine ait izlere rastlanmıştır⁶⁰¹. Bakır üretimi adadaki hem yerel tüketim ihtiyacını karşılamak, hem de ihracat ürünü olarak kullanmak amacıyla yapılmıştır. Ancak Demir Çağı içerisindeki bakır ihracatının önceki dönemlerde olduğu gibi "öküzgözü" külçeler halinde olup olmadığı henüz belirlenememiştir⁶⁰². Ayrıca Demir Çağı yazılı kaynakları bakır ve diğer metallerin ticareti ile ilgili çok fazla bilgi vermemektedir. Çağ içerisindeki yazılı kaynak eksikliğinin en büyük nedeni ise Demir Çağı'na geçişle beraber ticaret sisteminde oluşan dönüşüm ve değişim ile alakalı bir durum olması söz konusu olabilir. Çünkü

⁵⁹⁸ Fatih Mehmet Berk, a.g.e, s. 72

⁵⁹⁹ Vecihi Özkaya, a.g.e, s. 171

⁶⁰⁰ Maria Iacovou, "Cultural and Political Configurations in Iron Age Cyprus: The Sequel to a Protohistoric Epidose", *American Journal of Archeology*, Oct. , 2008, Vol. 112, No. 4, 2008, pp. 625-657, Published by: Archeological Institute of America, s. 642

⁶⁰¹ Vasiliki Kasaianidou, "The Exploitation of The Landscape: Metal Resources and The Copper Trade During The Age of The Cypriot city-kingdoms", *Bulletin of The American School of Oriental Research*, 370, pp. 49-82, 2013, s. 53

⁶⁰² Vasiliki Kasaianidou, "The Exploitation of The Landscape: Metal Resources and The Copper Trade During The Age of The Cypriot city-kingdoms", s. 69

ticari faaliyetler bu dönemde devlet eliyle yürütülen borsa düzeninden daha çok tüccarları gerçekleştirdiği bir faaliyet haline gelmiştir. Bu nedenle de kayıt ya yok ya da yok denecek kadar azdır. Assur kaynaklarında Tukulti-Ninurta II (M.Ö. 891-884) döneminde Assurlar'ın Kıbrıs'tan bakır aldığı yazmaktadır. Ayrıca Kıbrıs bakır, batıda Yunanistan anakarası, Girit ve Ege'nin diğer adalarına Geç Bronz Çağı'nda da olduğu gibi Demir Çağı'nda da ihraç edilmeye devam edilmiştir⁶⁰³.

Erken Demir Çağı'nda, M.Ö. 11 ve 10. yy'dan itibaren Kıbrıs bakır doğu bölgelerden daha çok batı bölgelere doğru gitmiştir. Bu dönemde özellikle Girit adası bu ürünün alıcısı durumundadır ve önemli metal eserler (çubuklar ve dört taraflı standlar) üretmiştir. Girit adası dışında Sardunya adası da bu dönemdeki önemli bakır alıcılarından⁶⁰⁴. Demir Çağı'nda bakır madeninin kullanımı ve ticareti bir süre daha devam etmiş hemen ortadan kalkmamıştır. Bakır ticareti ancak Cypro-Geometrik (M.Ö. 1050-750) Çağı gelindiğinde artık bitmiş durumdadır⁶⁰⁵. Bu alanda yapılmış döneme ait çalışmalar yetersizdir⁶⁰⁶.

3.2.19.1 Müze Buluntusu

Kıbrıs Anadolu ilişkilerini örnek teşkil eden buluntulardan bazıları günümüzde Kıbrıs Müzesi'nde sergilenmektedir. Müzede, 1935/a 76 no.lu, Lefkoniko Kutsal Alanı'nda ele geçen, Cypro-Archaic II periyoda (M.Ö. 600-500) tarihlenen 33 cm yüksekliğe sahip, oturan erkek figürü 8. yy Anadolu eserlerini yansıtmaktadır. Heykel, konik sivri uçlu, iki yana bakan bir başlık takar. Üzerinde sağ kolunu örtecek şekilde yukarıya doğru katlanmış bir khiton vardır. Sol kolu vücudunun yanında konumlanırken, sağ kolu kıvrık pozisyonundadır. Frontal pozisyonda duran heykelin ayakları bitişik vaziyette konumlanmıştır. Başındaki

⁶⁰³ Vasiliki Kasaianidou, "The Exploitation of The Landscape: Metal Resources and The Copper Trade During The Age of The Cypriot city-kingdoms", s. 70

⁶⁰⁴ Vasiliki Kasaianidou, "Cypriot Copper for The Iron Age World of The Eastern Mediterranean", (ed:) Jennifer M. Webb. Studies In Mediterranean Archeology, Vol. CXLIII (Structure, Measurement And Meaning Studies On Prehistoric Cyprus In Honor of David Frankel), Aströms Förlag, UPPSALA 2014, s.267,

⁶⁰⁵ Vasiliki Kasaianidou, "Cypriot Copper for The Iron Age World of The Eastern Mediterranean", s. 265

⁶⁰⁶ Vasiliki Kasaianidou, "The Exploitation of The Landscape: Metal Resources and The Copper Trade During The Age of The Cypriot city-kingdoms", s. 71

başlık türü Kuzey Suriye ve Güney Doğu Anadolu'da M.Ö. 8. yy'da görülürken Kıbrıs kireçtaşı heykel M.Ö. 7. yy'a tarihlenir⁶⁰⁷.(Resim 28)

3.2.19.2 Mezar Yapıları

Demir Çağı ile birlikte Kıbrıs'ta mezar yapılarında da bazı değişimler yaşanmıştır. Kıbrıs adasında M.Ö. 3. binyılın sonundan önce kullanımı olmayan oda mezarlar ada da Neolitik Dönemin sonundan sonra kullanılmaya başlandığı görülmüştür. Neolitik Döneme ait mezarlar genellikle yerleşim içlerinde evlerin altına ya da yakınına yapılıyordu. Bu mezar formu sığ bir yapıya sahipti. Ölen kişi hocker tipi (dizler karna çekik) gömü tarzı ve hediyeler (çeşitli süs eşyaları, aletler ve seramikler) ile gömülüyordu. Hatta bazı mezarlarda kedi gibi hayvanlar ile gömülmüş kişiler vardı.(Resim 29) Kalkolitik Çağ ile beraber mezarlar birden fazla gömünün yapıldığı karmaşık yapılar haline geldi ve mezar alanları yaşam alanlarının aynı zamanda yerleşim yerlerinin dışına taşındı. Bu dönem ilk oda mezarların ortaya çıkması açısından önemlidir. Bronz Çağı'nın erken evresinde ise çukur mezarlar hala kullanılmaya devam edilse de kayaya oyulan oda biçiminde olan mezarlar daha çok benimsenmiştir.(Resim 30) Ancak bazen farklı mezar tipleride az da olsa kullanılıyordu. Bunun en güzel örneği ise Marki'deki bir bebeğe ait depolama kabına yapılmış mezar tipiydi. Depolama kabı olan kavanoz tarzı kaplara yapılan bu mezarlar önceki dönemlerde Kıbrıs'ta yoktur. Ancak Bronz Çağı'nın erken evresinde bu tarz mezarlara sıkça rastlanır. Bu da Bronz Çağı'nın erken evresinde Anadolu'dan Kıbrıs'a bir göçün gerçekleştiğini göstermesi açısından önemlidir. Erken ve Orta Bronz Çağı'nda mezarlarda bir artış ve büyüme görüldü. Ancak Geç Bronz Çağı'nda bunun tam tersi bir durum yaşandı. Dönem içerisinde mezar mimarisinde yaşanan sadeleşmenin aksine ölü hediyelerinde ithal lüks mallar kullanılmaya başlandı⁶⁰⁸. Bu hediyeler arasında küçük boyutlu, kokulu yağların olduğu kaplar vardı. Bunlar Myken, Levant ve yerel üretim kaplardı. Bu hediyelerin haricinde fildişi merhem kapları, küçük taştan büyük ihtimalle kozmetik ürünleri yapmak için kullanılan mortar tipi ezme kapları, ayna kulpları, fildişi taraklar, diademler, küpe, yüzük,

⁶⁰⁷ "Ancient Cyprus Cultures in Dialogue Exhibition Catalogue", (ed:)DespinaPilides, Nikolas Papadimitriou. Department of Antiquities, Cyprus, Nicosia 2012, s. 262

⁶⁰⁸ Giorgos Georgiou, "Ancient Cyprus Cultures in Dialogue Exhibition Catalogue", Department of Antiquities, Cyprus, Nicosia 2012, s. 96

kolye, altın, gümüş, bronz ve egzotik gereçler bulunmuştur. Ele geçen buluntular arasındaki mücevherlerde Mısır ve Myken ortak etkisinden söz edilebilir. Ayrıca Orta Cypriot III-Geç Cypriot I’de savaşçı ve tüccar mezarları da vardır. Geç Bronz Çağı’ndan Demir Çağı’na geçişte bazı gömü gelenekleri devamlılığını sürdürmüştür. Bunlardan biri de Cypro-Geometrik Dönem mezarlarındaki önceki dönemlerde de var olan libasyon kaplarının mezarlara konmasının devam etmesidir. Ada da Cypro-Geometrik Dönemle beraber ada da daha önce örneğine rastlanmamış Myken etkili bir mezar türü olan dromoslu mezarlar ortaya çıkmıştır. Bu da ada da ki Grek tesirini bize göstermesi açısından önem arz etmektedir⁶⁰⁹.

Cypro-Geometric (M.Ö. 1050-750) ve Cypro-Achaic (M.Ö. 750-500) dönemlerde ana kayaya oyulan mezarların yanı sıra⁶¹⁰ dairesel bir forma sahip kuyu mezarların, iç kısmı çok derin olmayan, sık bir yapıda, duvarlarının yukarı kısmı dar aşağıya doğru genişleyen mezar türleri, uzun ve dar dromos’lu veya dromos’suz⁶¹¹ geleneksel oda mezarlar Kıbrıs’ta kullanılmaya devam edilmesine rağmen bu mezar türleriyle aynı dönemde adada, daha önce bir örneğine rastlanmayan, adadaki şehir krallıkları ve kraliyet aileleri gibi üst statüdeki kişiler için yapılan ve sosyal statüdeki üstünlüğü belirtmek için yapıldığı düşünülen, taştan anıtsal mezar tipi ortaya çıkmıştır. Ada da bu anıtsal mezar mimarisinin önceki dönemlerde bir öncülü olmamakla birlikte bu tipe ait mezar türlerinin bazılarının Anadolu etkili olduğu görülmektedir. Adadaki en güzel örneklerine ise Salamis’te rastlamaktayız. Kesme blok taşlardan yapılan mezarın küçük bir mezar odası ve dromos’u vardır. Mezarın dromos kısmı bol miktarda fildişi parçaları, mobilyalar, bronz kazanlar ve seramiklerin oluşturduğu abartılı ölü hediyeleri ile doldurulmuştur. Bazı mezarlarda ölen kişinin at arabası ve atıyla gömüldüğünde gözlemlenmiştir⁶¹². Bu anıtsal mezar tipi özellikle M.Ö. 1. binde önemi iyice artan Salamis kentinin dönem içerisindeki refah ve bolluk seviyesini göstermesi açısından oldukça önemlidir⁶¹³. (Resim 31)

⁶⁰⁹ Giorgos Georgiou, “Ancient Cyprus Cultures in Dialogue Exhibition Catalogue”, s. 97

⁶¹⁰ Giorgos Georgiou, “Ancient Cyprus Cultures in Dialogue Exhibition Catalogue”, s. 97-98

⁶¹¹ Hazar Kaba, “Knidos (Kıbrıs/Karpaz) Nekropol Alanı Seramik Buluntuları”, DergiPark, Anadolu/Anatolia 33, ss. 44-78, 2007, s. 44

⁶¹² Giorgos Georgiou, “Ancient Cyprus Cultures in Dialogue Exhibition Catalogue”, s. 97-98

⁶¹³ Coşkun Özgünel, “Kıbrıs Salamis Kazılarının Dünü ve Bugünü”, Anadolu/Anatolia 33, 2007, s. 2 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/779286>

SONUÇ

En erken çağlardan itibaren yerleşim gören Anadolu yarımadası, her daim farklı yönetimler tarafından hâkimiyet altında tutulmaya çalışılan bir alan olmuştur. Bu önemini oluşturan en mühim unsur bulunduğu stratejik konumdan dolayı her dönem uygarlıkların göç noktası üzerinde olması ve ticaret yollarını elinde bulundurmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum Kıbrıs adası içinde geçerlidir. Çünkü ada doğu-batı, kuzey-güney yönlü ticaret rotalarının önemli bir noktasında bulunan uğrak yeridir. Kıyı denizciliğinin yapıldığı dönemlerde dâhil olmak üzere barındırdığı maddi unsurlar, uygun iklim şartları nedeniyle ticari faaliyetler sayesinde diğer kültürlerle çokça ilişki kurmuş ve zaman zaman Mısır, Hitit, Fenike ve Assur gibi medeniyetlerin hâkimiyeti altına girmiştir.

Kıbrıs adası ile Anadolu arasındaki kültürel ve ticari ilk temasları ise Neolitik Çağ'ın erken evresine ait yerleşimlerden olan Khirokitia, Shillaurokambos ve Tatlısu-Çiftlikdüzü gibi yerleşim yerlerinde ele geçen obsidyen ve küçük buluntular göstermektedir. Khirokitia'da ele geçen keman vücutlu tanrı ve tanrıça idolleri de Anadolu'daki Tarsus ve Mersin-Yumuktepe civarında ele geçen Büyük Ana Tanrıça buluntuları ile benzerlik taşıması açısından önemlidir. Shillaurokambos'taki evlerde ise ele geçen Göllü Dağ (Kapadokya) obsidyeni ve Tatlısu-Çiftlikdüzü'nde bulunan Kömürcü-Kaletepe'ye ait obsidyenler ada da obsidyen üretimine dair bir kalıntı bulunmaması nedeni ile hem erken çağlardan itibaren oluşan kültürel etkileşimi, hem de ilk ticari faaliyetleri göstermesi açısından oldukça önem taşımaktadır.

Kalkolitik Çağ'la beraber adaya Anadolu'dan yoğun göçlerin yaşandığı bilinmektedir. Bu göçler neticesinde Kalkolitik kültürün adaya Anadolu'daki Tarsus yerleşiminden geldiğine dair izlere rastlanmıştır. Benzer forma sahip seramik buluntuları da bunu destekler durumdadır.

Bronz Çağı öncesi ada da metal teknolojisi ile ilgili herhangi bir kanıt rastlanmamıştır. Bu nedenle de bu işleme tekniğinin adanın dışından geldiğini söylemek mümkündür. Büyük olasılıkla da bu tekniğin en erken çağlardan itibaren hem kültürel hem ekonomik olarak ilişki içerisinde olduğu Anadolu'dan adaya getirildiği düşünülmektedir. Metal işlemenin öğrenilmesi ile beraber ada da

gerçekleşen ekonomik yükseliş sonucu adanın diğer kültürler ile etkileşiminin daha da arttığını, çeşitli sanat dallarının(ince cidarlı kaplar ve etkili-dayanıklı silahlar) ve toplumsal yapının da buna istinaden gelişim gösterdiğini söylemek mümkündür. Orta Bronz Çağ'ın ikinci yarısından sonra çarkın bulunması ile daha kolay bir biçimde üretilen beyaz astar üzerine kırmızı boya ile yapılmış hayvan betimlemeli seramiklerin benzerlerine Troya-Yortan'da rastlanılması Anadolu ve Kıbrıs adası arasındaki kültürel ve ticari faaliyetleri göstermesi açısından önemlidir.

Hitit İmparatorluk Çağı'nda (M.Ö. 1320) Hititler, Kıbrıs adasını hâkimiyeti altına almış ve adayı suçlular için sürgün yeri olarak kullanmış ve dönem içerisinde önemli bakır rezervlerinden faydalanmışlardır. Bronz Çağı boyunca bakır rezervleri ve diğer maddi unsurlar-zeytinyağı, sedir ağacı, şarap ve çeşitli baharatlar- sayesinde ada, Levant Bölgesi, Ege ve Mısır ile sıkı ilişkiler kurmuş ve yoğun ticari faaliyet sürdürmeyi başarmıştır. Ege göçleri neticesinde yıkılan Hitit İmparatorluğu'nun kültürel etkileri ise Anadolu'da hemen ortadan kalkmamış aksine sonrasında Orta Anadolu'nun güney kesiminde, Güneydoğu Anadolu ve Suriye'nin kuzey kesiminde kurulan Geç Hitit Beylikleri ile devamlılığını sürdürmüştür.

Demir Çağı'nda da Anadolu ve Kıbrıs arasındaki hem kültürel hem de ticari faaliyetler devamlılık göstermiş ancak Geç Bronz Çağı ile birlikte gelişen toplumsal olaylar sonucu ada ciddi bir pazar kaybı yaşamıştır. Erken Demir Çağı'nda ise bu ilişkiler bozulan düzenle birlikte azalmış olsa da yapılan çalışmalar sonucunda ele geçen maddi kültür buluntuları bu ilişkilerin sürdüğünü bize göstermiştir.

Erken Demir Çağı (Cypro-Geometrik) ile birlikte Kıbrıs adasının seramik kültüründe yoğunlukla Grek etkisi görüldüğü gözlemlenmiştir. Seramikler form ve yapı olarak Minos ve Miken geçmişine ait izler taşımaktadır. Bunun yanı sıra adadaki kayaya oyulmuş dromoslu kaya mezar mimarisi de (Curium ve Lapithor Mezarları) Mikenler'e ait bir mezar türünü temsil etmesi açısından önem taşımaktadır. Kıbrıs bu dönem içerisinde Girit adası ile de yakın ilişkiler kurmuş seramik sanatında bu adadan da etkilenmiştir. Ayrıca adanın Girit adasına yoğun bir biçimde bakır ihraç ettiği de bilinmektedir. MÖ. 9. yy'da ada üzerinde koloni kuran Fenikeliler'in özellikle bakır maden rezervlerinin kontrolünü ele geçirmesi sonucu bakırı Ege'ye(Lefkandi), Kıbrıs'a ait ihracat mallarını da 12 adaya taşıdığı

görülmektedir. Yapılan çalışmalar sonucunda özellikle Erken Demir Çağı'nda, Anadolu'ya yapılan bakır ticareti ile ilgili çalışmaların azlığından ve döneme ait herhangi yazılı kaynağa rastlanılamamasından dolayı bakır ticaretinin Bronz Çağı'nda olduğu gibi hala önemli bir ticaret malı olup olmadığı sonucuna ulaşılamamıştır. Yapılan kazı çalışmaları sonucu önemli buluntular veren merkezlerde de bakır madeninden üretilmiş ticaret malı olduğu düşünülen ya da Kıbrıs'a ait bir buluntu ele geçirilememiştir.

Erken Demir Çağı boyunca adanın Anadolu ile kültürel ve ticari etkileşimini gösteren buluntular genellikle Anadolu'nun güneydoğu, güney ve batı bölgelerinde konumlanan yerleşimlerden gelmiştir. İç Bölgelerle alakalı doğrudan bir temasa işaret eden yoğun bir veri söz konusu değildir. Bu durumu Phrygler ve Kıbrıs arasındaki ilişkiyi net biçimde aydınlatacak bir verinin Anadolu'da bulunmaması ve seramik formları açısından elle tutulur bir benzerliğin olmaması bize kanıtlamaktadır. Ancak yine de Kıbrıs adasında ele geçirilen iki adet bronz madeninden yapılma Phryg kâsesi kültürel bir ilişkinin varlığını bize göstermesi açısından oldukça önemlidir. Ayrıca Phrygia'daki MM Tümülsünde 54 adet ele geçen Phryg kâsesinin benzerlerine Kıbrıs'ta da rastlanmış ve Tümüls P'deki kırmızı üzerine siyah bezemeli bir lekythos ve Tümüls III'te ele geçen bir kâse muhtemel Kıbrıs ürünlerindendir. Ancak bu verilere rağmen Phrygia ve Kıbrıs arasında kesin bir ilişkiden söz etmek mümkün değildir. Phrygia'da ele geçen ve Kıbrıs'la ilişkilendirilen bir diğer buluntu grubu ise fibulalardır. Fibulaların çıkış noktasının Kıbrıs olduğu tezi savunulsa da bu konu ile ilgili bir sonuca varılamamıştır.

Pedasa antik kentinde yapılan çalışmalar sonucunda ele geçen fibulalar ise Kıbrıs ile ilişkilendirilmektedir. Mezarlık kazısı sonucu elde edilen Caner Tip II D grubu fibula grubunun benzer örneklerine yoğun olarak Kıbrıs'ta rastlandığı belirlenmiştir. Pedasa'nın Kıbrıs ile kültürel ve ticari ilişkisini gösteren bir diğer buluntu grubu ise Pedasa Athena Kutsal Alanı'nın güney yönünü sınırlandıran terasta dolgu malzemesi olarak kullanılan mortarlardır. Mortarlar üzerinde yapılan kil, form, renk ve bezeme analizleri sonucu Kıbrıs mortarları ile benzer oldukları sonucuna

varılmıştır. Bu mortarların iki kültür arasında erken dönemlerde ticari bir değere sahip olmadığı zamanla ticari bir mala dönüştükleri düşünülmektedir.

Kilikia Bölgesi'nin ise diğer bölgelere kıyasla en yoğun buluntunun ele geçtiği nokta olduğunu söylemek mümkündür. Bunun en büyük sebebi ise dönemin önemli ticaret yollarının birleştiği noktada yer almasıdır. Hatta Kilikia ve Kıbrıs'ta ele geçen seramik buluntularının benzerlikleri sonucu bu alanda araştırma yapan uzmanların "Cypro-Kilikia Kültürü'nden" bahsettikleri gözlemlenmiştir. Yapılan çalışmalar ticari unsur olarak kullanılan Kıbrıs ithali malların, yerel üretim seramiklerden, pürüzsüz kil yapısı, boyama ve bezeme özellikleri bakımından daha kaliteli olduğunu göstermiştir. Yerleşimlerde ele geçen buluntu gruplarının büyük bir bölümünü seramik kapların ve sepet kulplu ticaret amphoralarının oluşturduğu belirlenmiştir.

Kilikia Bölgesi'nde ele geçen Kıbrıs tipi yerel üretim mallarının Gözlükule, Kinethöyük ve Nagidos gibi kentlerdeki seramik fırınlarında da üretiminin yapıldığı bilinmektedir. Yapılan çalışmalar neticesinde Kıbrıs'tan geldiği ya da Kıbrıs taklidi yerel ürünler olduğu tespit edilen seramik gruplarının genellikle Black on Red, Monochrome Ware, White Slip Ware, Red Lustrous Wheelmade Ware, Bichrome Ware teknikleri kullanılarak astarlandığı ve bezendiği tespit edilmiştir. Form olarak ise; dört kulplu kraterler, sepet kulplu, emzikli testicikler, kâseler, pişirme kapları, skyphoslar, omphaloslu kâseler, halka dipli kaplar, kandil parçaları ele geçmiştir. Ele geçen seramiklerden bazıları prestij eşyası veya ölüm hediyesi olarak mezarlarda da kullanılmıştır. Bu buluntuların dışında Silifke, Marmaris, Bodrum ve Tarsus Müzeleri'nde sergilenen amphoralar Kıbrıs ve Anadolu arasındaki zeytinyağı ticaretini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Dönem içerisinde ada zeytinyağı üretimi ve ticareti konusunda oldukça iyi durumdadır.

Ticari ve kültürel ilişkileri göstermesi açısından Soloi ve Sabuniye Höyük kentleri oldukça önemlidir. Yapılan kazı çalışmaları neticesinde bu iki kentle Bronz Çağı'ndan itibaren kurulmuş ilişkilerin Demir Çağı'nda da devam ettiğini gösteren Kıbrıs ithali mallar ele geçirilmiştir. Bu veriler bize Ege göçlerinden önce var olan ticari faaliyetlerin göçler sonrasında da devam ettiğini ve iki kültür arasındaki bağların kopmadığını göstermektedir.

Anadolu yerleşkelerinde ele geçen Kıbrıs etkili veya Kıbrıs ithali mal gruplarının genellikle, Cypro-Geometrik I-II-III, Cypro-Arkaik I-II dönemlerine ait olduğu ve boyama tekniği olarak genellikle Bichrome, Black on Red, White Painted, White Slip ve Red Slip tekniklerinin tercih edildiği gözlemlenmiştir.(Tablo1-2)

Erken Demir Çağı seramiklerinin yanı sıra Kıbrıs ve Anadolu arasında mezar mimarisi ve terracota figürinler yönünden de bazı benzerlikler bulunmaktadır. Daha önce adada görülmemiş olan anıtsal mezar mimarisinin Anadolu etkisi ile Kıbrıs adasına aktarılmış olması bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca heykel sanatında Kıbrıs'ta ele geçen bir khitonlu erkek figürünün başındaki iki yana bakan başlık Kuzey Suriye ya da Anadolu etkisi olması bakımından önem taşımaktadır. Ancak adanın her iki kültürle de etkileşim içerisinde olması ve bu başlık türünün iki medeniyette de kullanılması nedeniyle bu kültürel etkinin tam olarak hangi uygarlıktan Kıbrıs kültürüne geçtiği netlik kazanamamıştır. Anadolu'da ele geçen terracota figürinlerin ise Kıbrıs ithali olduğu bilinen örnekler ile oldukça benzer durumda olduğu yapılan çalışma neticesinde belirlenmiştir. Bu da iki kültür arasındaki sanatsal etkileşimi göstermesi açısından oldukça önem taşımaktadır.

Erken Demir Çağı Kıbrıs-Anadolu ilişkilerini gösteren bir diğer buluntu grubu ise Gözlükule bronz ok uçlarıdır. Buluntular aslında Erken Bronz Çağ'dan itibaren süregelen bir ilişkinin göstergesi olması açısından oldukça önemlidir. İki merkezin alışım teknikleri tamamen farklı olmasına rağmen stilistik özellikleri bakımından birbirlerinden etkilendikleri gözlemlenmiştir. Bu yönüyle ok uçları kültürel bir etkileşimin kanıtı niteliği olmaları açısından önemlidirler.

Tezimiz kapsamında anlattığımız maddi kültür buluntuları Anadolu ve Kıbrıs arasındaki kültürel ve ticari ilişkileri göstermektedir. İki bölge arasında kurulan ilişkiler sonucu hem etkileşim gerçekleşmiş hem de birbiriyle sentez bir kültür gelişmiştir. Çağlar boyunca yaşanan toplumsal olaylar ve siyasi denge değişimleri olsa bile Kıbrıs ve Anadolu arasındaki kültürel ve ticari ilişki hiçbir zaman tam anlamı ile kesilmemiş, azalmasına rağmen Erken Demir Çağı'nda dahi devamlılığını sürdürmeyi başarmıştır. Yapmış olduğumuz bu çalışma ile Erken Demir Çağı'nda Kıbrıs Anadolu ilişkilerini ortaya koymak istedik. Yeni yapılacak kazı, yüzey araştırması, proje kısacası bilimsel çalışmalarla yeni bilgilerin ortaya çıkmasıyla bu

konuda yeni verilere ulaşılacağına inanıyoruz. Her iki coğrafyanında bulunduğu konum bunu mümkün kılmaktadır. Günüümüzde de Kıbrıs ile olan ilişkilerimize baktığımızda ve tarihsel süreç içersinde var olan ilişkiler düşünöldüğönde bu alanda yeni bilimsel çalışmaların yapılması gerekliliğini de dile getirmek isteriz.



KAYNAKÇA

Akdoğu Arca, E. Gökalp, N. Tüner Önen, N. (2011). *Pamphylia Bölgesi'nin Mısır ve Kıbrıs ile Olan İlişkileri*, (ed.) Serra Durugönül, Murat Durukan, Gunnar Brands, Mersin: Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları,(19), ss. 281-312.

Akkuş, A.(1996). *Jeomorfolojiye Giriş*, (1. Baskı) İstanbul: Öz Eğitim Yayınları.

Akşit, İ. (2007).*Akdeniz Uygarlıkları Lykia-Pamphylia-Kilikia*. İstanbul: Akşit Kültür ve Turizm Tic. Ltd. Şti. Yayın ve Dağıtım.

Aktaş, Ş. , DüNDAR, E. , ERKOÇ, S. , KOÇAK, M. , (2015). *Patara 2014 Yılı Çalışmaları*, Anmed, Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri, Suna-İnan Kırarç Akdeniz Medeniyetleri, Araştırma Enstitüsü, (13), ss.91-98.

Akurgal, E. (2003). *Anadolu Uygarlıkları*. (8. Baskı), İstanbul: Net Turistik Yayınlar.

Akyol, S. (2006). *Phrygia Bölgesinde Ticaret*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Klasik arkeoloji Bölümü, Denizli.

Alanyalı, H. S. , (2005). *Patara Tiyatrosu 2004 Çalışmaları*, Anadolu 29, ss. 1-12
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/14/719/9095.pdf> adresinden 4. 07. 2021 tarihinde alınmıştır.

Alkaç, E. (2013). *Silfke Müzesi'nden Doğu Akdeniz Üretimi Amphoralar*. Cedrus I ss. 107-124.

Aloğlu, E. Eren, C. (2020). Antik Dönemde Al Mina ve Kıbrıs Hakkında Anekdotlar. Dönem Ödevi.<https://www.academia.edu/43084916>. Ege Üniversitesi.

Alparslan, M. (2009). *Hititolojiye Giriş*. (1. Baskı), İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü.

Alparslan, M. (t.y.). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. Kültürel Miras ve Turizm Açık Öğretim Programı, İstanbul Üniversitesi Uzaktan Eğitim Fakültesi.

Alparslan, M. (2005). Geç Hitit Krallıkları, Hatti'nin Soyu. *Arkeo Atlas Yaşayan Geçmişin Dergisi*, (4).

Ancient Cyprus Cultures in Dialogue Exhibition Catalogue. 2012, Department of Antiquities, Cyprus, Nicosia Ed: Despina Pilides, Nikolas Papadimitriou.

Arslan, N. (1998). *Kilikya Bölgesi Demir Çağı Seramiği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı, Konya.

Aslan, E. (2015). *Kekova Adası 2012-2013 Yılı Sualtı Araştırmalarında Bulunan Amphoraların Tipolojik Değerlendirmesi*, OLBA XXIII, Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları, (XXIII), ss.321-369.

Arca Akdoğan, A. Gökalp, N. Önen Tüner, N. (2011). *Pamphylia Bölgesi'nin Mısır ve Kıbrıs İle Olan İlişkileri*. (Ed. Serra Durugöl, Murat Durukan, Gunnar Brands). Mersin: Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları-XIX, ss. 287-312.

Arslantaş, Y. (2014). *Paleolitik ve Mezolitik (Epi-paleolitik) Çağ'da Barınma*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24(2), ss. 319-344.

Arun, T. H. (2020). *Kıbrıs/Alasiya'nın M.Ö. 2. Bin Yılında Doğu Akdeniz'deki Önemi ve Hititlerle İlişkisi*. Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi, III(6-7), ss. 85-110.

Atalay, T. (2003). *Geçmişten Günümüze Kıbrıs İdari Yapılanma ve Din Eğitimi*. (1. Baskı). Konya: Mehir Vakfı Yayınları:7.

Ay, O. (2006). *M. Ö I. Binde Doğu Batı Etkileşimi Ekseninde Grek Plastik Alanında Heykelin Oluşumu ve Bu Alandaki Süreçsel Etkileşimler*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü, Aydın.

Ayyıldız, S. (2007). *Hitit Metinlerinde Alaşya Ülkesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Hititoloji Ana Bilim Dalı, Ankara.

Balkozak, Ö. (2007). *Tunç Çağ'da Doğu Akdeniz'de Ticaret ve Gemi Teknolojisi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Sualtı Arkeolojisi Bilim Dalı, Konya.

Bean, G. E. (1997). *Eskiçağ'da Lykia Bölgesi*. (1. Basım), İstanbul: ARION Yayınevi.

Becks, R. Polat Becks, B. A. Metin, H. (2015). *Güneybatı Pisidia'da Yeni Bir Araştırma: Şeref Höyük/ Komama ve Çevresi Yüzey Araştırması 2014*, Anmed, Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri (Ayrıbasım), Akmed Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, ss. 185-192.

Becks, R. Polat Becks, B. A. (2017). *2016 Survey at Şeref Höyük/Komama and Environs*. Anmed new Bulletin on Archaeology from Mediterranean Anatolia, Akmed Koç University Suna & İnan Kırac Research Center For Mediterranean Civilizations, ss. 251- 260.

- Berk, F. M. (2011). *Antik Kaynaklara Göre İç Batı Anadolu'nun (Phrygia) Jeopolitiği*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Konya.
- Berns, C. (2015). *Milet Araştırmaları: Geçmişe Bir Bakış ve Yeni Perspektifler*, (ed.) Ünsal Yalçın, Hans-Dieter Bienert, Kùltürlerin Köprüsü Anadolu, Türk-Alman Eskiçağ Bilimlerinde Güncel Bilimsel Araştırmalar ve Yeni Bakış Açıları, 7-9 Temmuz 2014, Bonn: Bochum Yayınları, ss. 311-324.
- Birecikli, F. (2010). *Ana Hatlarıyla Friglerde Din*. Gazi Akademik Bakış, 4(7), ss. 215-232.
- Bodet, C. (2018). *Neolitik Kıbrıs: Anakaranın İzole Bir Yansıması*. Tina Denizcilik Arkeolojisi Dergisi, 5(10), ss. 70-89.
- Braidwood, R. J. (2008). *Tarih Öncesi İnsanları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Brown, A. S. & Catling, H. W. (1975). *Ancient Cyprus*. Ashmolean Museum.
- Bulut, H. (2018). *Pedasa Athena Kutsal Alanı Arkaik Dönem Fayans Adak Sunuları*, TÜBA-AR (22), ss.119-143.
- Bulut, H. (2019). *Pedasa Athena Kutsal Alanı: Fenike Kökenli Kemik Oymaları ve Yakın Doğu Bağlantıları Üzerine Bazı Görüşler*. Phaselis Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi, (V),ss.101-124.
- Bülbül, C. (2009). *Eski Anadolu Tarihinde Frigler*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Tarih Bölümü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (27), ss. 79-94.
- Caneva, I.,Köroğlu, G.(2010). *Yumuktepe Dokuz Binyıllık Yolculuk*. , Ege Yayınları.

- Child, V. G. (2009). *Tarihte Neler Oldu*. (5. Baskı). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Çevik, N. (2015). *Lykia Kitabı*.Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Monografi Dizisi: 10, İstanbul: Oksijen Basım ve Matbaacılık.
- D'Agata, A. L. (2017). *Cilician Chronology Group A Comparative Stratigraphy of Cilicia*. Results of The First Three Cilician Chronology Workshops, *Alt Orientalische Forschungen*, 44(2), ss. 150-186.
- Dardeniz, G. (2017). *MÖ. II. ve I. Bin Ok Uçlarında Arkeometrik Bulgular*.Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçileri Restoratörler Ortak Platformu E-Dergisi, 8(10), ss. 7-17.
- Darga, M. (1984). *Karatepe-Azatiwattaya Kalesinin Çanak Çömlek Buluntuları*. DergiPark, Anadolu Araştırmaları Dergisi, (10), ss. 371-400.
- Despo, P. & Nikolas, P.(2012). *Ancient Cyprus-Cultures in Dialogue*. Cyprus: Department of Antiquities(ExibitionCatalogue).
- Diler, A. Topaloğlu, S. (2019). *Pedasa Açık Hava Kutsal Alanı*,(ed.) Aydın Erön-Emre Erdan, Doğudan Batıya 70. Yaşında Serap Yaylalı'ya Sunulan Yazılar, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, ss. 1-15.
- Diler, A. Özer, B. Çur, M. Yaman, A. (2015).*Pedasa 2013*, 36. Kazı Sonuçları Toplantısı 3. Cilt, Ankara: İsmail Aygül Ofset Matbaacılık, ss. 339-360.
- Diler, A. (2008). *Pedasa Kazısı*, Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nun 30. Yılı Anısına, Ankara,ss. 202-203.
- Dirican, M. (1998).*Uygarlık Tarihinde Bir Mineral: Kil*. TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi, 31(371), ss. 64-67.

Durugönül, S. (t. y.). *Coğrafi-Topografik Özellikler ve Tarihi Gelişim*.(ed.)Serra Durugöl. Dağlık Kilikia'da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları Nagıdos, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, AdalyaEk yayın Dizisi: 6, ss. 3-7.

Durukan, M. (t.y.). *Arkaik Dönem Seramikleri*. (ed.) Serra Durugöl, Dağlık Kilikia'da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları Nagıdos, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Adalya Ekyayın Dizisi: 6, ss. 43-297.

Duymuş, H. H. (2011). *Asur Kaynaklarına Göre Demir Çağı'nda Tabal Krallığı*. ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 2(3), ss. 34-46.

Dündar, E. (2012). *Patara Kazılarında Ele Geçen (1989-2010 Yılları) Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem Ticari Amphoralar ve Amphora Mühürleri*, Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Antalya.

Ekin, Ç. (2016). *Ege Göçleri Sonrası Ön Asya'nın Siyasi Durumu*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Kahramanmaraş.

Erdan, E. (2015). *Demir Çağ ve Sonrası Batı Anadolu'da Frig Kültür Etkileri*, Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Aydın.

Erdem, A. Ü. (2002). *Geç Tunç Çağ'da Doğu Akdeniz Ticaret Yolları*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir.

- Eren, K. (2019). *Arkaik Dönem Miletos Kutsal Alanlarında Bulunmuş Sunu Nesneleri Üzerine Değerlendirmeler*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (19), ss. 72-84.
- Erhat, A. (2008). *Mitoloji Sözlüğü* (16. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erzen, A. (1976). *İlkçağ Tarihinde Kıbrıs*. Belleten, 40(157), ss. 93-115.
- Eslick, C. , Gates, C. , Gates, M. H. , Lehmann, G. , (2017). *Cilician Chronology Group a Comparative Stratigraphy of Cilicia*. Results of the first three Cilician Chronology Workshops, *Alt orientalishe Forschungen*, 44(2), ss. 150-186.
- Fasnacht, W. (2006). *Kıbrıs' ta Madencilik ve Bakır Üretimi. Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti*, (ed.) Ü. Yalçın, C. Pulak, R. Slotta, Ege Yayınları, Bochum, ss. 517-527.
- Gale, N. H. (1991). *Metals and Metallurgy In The Chalcolithic Period*. Bulletin of the American Schools of Oriental Research, Published By: The University of Chicago Press. No.282/283. ss.37-61.
- Gale, N. H. & Gale, Z. A. S. (2006). *Uluburun Batığı Bakır Külçelerinin Kaynak Analizi ve Geç Tunç Çağı'nda Akdeniz'de Metal Ticareti. Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti*, Ege Yayınları Bochum, ss.119-133.
- Gale Z. A. S. & Gale H. N. (2008). *Bronze Age Metal Artefacts Found on Cyprus- Metal From Anatolia and The Western Mediterranean*. *Trabajos De Prehistoria*.
- Georgiou, G. (2012). *Burial and Society*. (ed.) Despina Pilides, Nikolas Papadimitriou. *Ancient Cyprus Cultures in Dialogue Exhibition Catalogue*, Department of Antiquities, Cyprus, Nicosia, ss. 96-99.

Girginer, K. S. Oyman-Girginer, Ö. Akıl, H. Tufan, M. F. (2016). *2015 Yılı Tatarlı Höyük Kazısı Sonuçları*, 38. Kazı Sonuçları Toplantısı, Edirne, ss. 443-454.

Girginer, K. S. Oyman-Girginer, Ö. (2020). *Tatarlı Höyüğün Stratigrafisi Üzerine Ön Sonuçlar*.(ed:) K. S. Girginer, Gonca Dardeniz, Ayça Gerçek, Fatih Erhan, Elif Genç, İrfan Tuğcu, Özlem Oyman Girginer, M. Cem Fırat, Hakan Gerçek, M. Furkan Tufan, Mors Immatura Amanosların Gölgesinde Hayriye Akıl Anı Kitabı, Ege Yayınları, İstanbul, ss. 211-250 .

Gürsoy, C. R. (2002). Kıbrıs. İ. A. C. 25, ss. 370-371.

Gürgen, İ. (2017). *MÖ. 2. Binyılda Kıbrıs*. Kıbrıs Tarihi I. İlkçağlardan 1960' a Kadar, Akdeniz Karpaz Üniversitesi, (1. Baskı), İstanbul.

Gürgen, İ. (2017). *MÖ. 2. Binyılda Kıbrıs'ın Yakındoğu Ticaretindeki Rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Bursa.

Gözlü, A. (2011). *Kıbrıs Eskiçağı ve Jeopolitiği*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Konya.

Grave, V. (1992). *1990 Yılı Milet Çalışmaları*, XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı II, Ankara, ss. 9-20.

Graeve, V. (2009). *2007-2008 Milet Çalışmaları*, 31. Kazı Sonuçları Toplantısı 4. Cilt, Denizli, s. 135-157.

Hakeri, B. H. (1993). *Başlangıcından 1878'e Dek Kıbrıs Tarihi*. (1. Baskı), Lefkoşa: KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları.

Hakman, M. (2020). *Niğde Arkeolojisi Müzesi'nden İki Heykelcik: Aphrodite Anadyomene ve Çıplaklık*, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, (1), ss. 81-98.

Hauptmann, A.(2006). *Tunç Çağı'nda Madenciliğin Boyutları*. Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti, (ed.) Ü. Yalçın, C. Pulak, R. Slotta, Ege Yayınları, Bochum,ss. 477-485.

Herodotos, (2009). *Tarih*. (5. Baskı), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Höckmann, O.(2006). *MÖ. 2. Binde Doğu Akdeniz'de Gemi Yolculuğu*. Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti, (ed.) Ü. Yalçın, C. Pulak, R. Slotta, Ege Yayınları,Bochum Yayınları, ss. 311-326.

Işık, F. (2015). *Arkeolojik Bulgular Işığında Milyas*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Dergisi, Anadolu, (41), ss. 187-237.

Iacovou, M. (2008). *Cultral and Political Configurations in Iron Age Cyprus: The Sequel to a Protohistoric Epidose*. Americal Journal of Archeology, No: 4(112), ss.625-657.

İplikçioğlu, B. (1990). *Eskiçağ Tarihinin Anahatları I*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları No: 486, Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 20.

Kaba, H. (2007). *Knidos (Kıbrıs/Karpaz) Nekropol Alanı Seramik Buluntuları*. Anadolu/Anatolia (33), ss. 44-78.

Kansu, Ş. A. (1991). *İnsanlığın Kaynakları ve İlk Medeniyetler*, 1. Cilt, 4. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları XIII. Dizi- Sa. 1^{a4} Dünya Tarihi.

Kasaianidou, V. (2013). *The Exploitation of The Lanscape: Metal Resources and The Copper Trade During The Age of The Cypriot city-kingdoms*. Bulletin of The American Scholl of Oriental Research, 370, ss. 49-82.

Kasaianidou, V. (2014). *Cypriot Copper for The Iron Age World of The Eastern Mediterranean*. Studies In Mediterranean Archeology, (CXLIII), Aströms Förlag, Uppsala, ss. 261-271.

Karageorghis, V. (1982). *Cyprus From The Stone Age ToThe Romans*. London.

Kınal, F. (1964). *İlk Çağlarda Kıbrıs*. Belleten, 28(111), ss. 383-417.

Kınal, F. (1987). *Eski Anadolu Tarihi*. (2. Baskı) Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 13(7^a).

Kıbaroğlu, M. (2017). *RedLustrous Wheel-made Ware Arkeometri Projesi 2014-16 Yılı Çalışmaları*. (ed:) Tarkan Kahya. Anmed new Bulletin on Archaeology from Mediterranean Anatolia, Koç University Suna &İnan Kiraç Research Center For Mediterranean Civilizations ss. 312-319.

KKTC Milli Eğitim Bakanlığı Kıbrıs Türk Tarihi Ortaokullar İçin Tarih Kitabı(Temel Eğitim 2. Kademe) 6. Sınıf. (2014). (6. Baskı).

Knapp, A. B. (2008). *Prehistoric and Prehistoric Cyprus-Insularityand Connectivity*. USA: Oxford University Press.

Knapp, A. B. (2015). *Prehistoric Cyprus: A Crossroad Of Interraction?* Herausgegeben von: MihranDabag, DieterHallar, Nikolas JaspertundAchimLichtenberger, BAND 6, Urheberrechtlich Geschütztes Material, Ferdinand Schöning, Paderborn, WilhelmFink/Ferdinand Schöning Multiple Mediterranean Realities, Current Approachesto Spaces, Resources and Connectivities.

Koday, Z. (2010). *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Devletinin Coğrafi Özellikleri*.

Kouka, O. (2011). *Symbolism, Ritual Feasting and Ethnicity in Early Bronze Age Cyprus and Anatolia. On Cooking Pots, Drinking Cups Loom weights and Ethnicity in Bronze Age Cyprus and Neighbouring Regions*, An International Archaeological Symposium Held in Nicosia, Published by the A.G. Leventis Foundation, ss. 43-56.

Korkut, T. Işın, G. Takaoğlu, T. Özdemir, B. (2018). *Tlos Antik Kenti ve Teritoryumu Prehistorik Yerleşimleri*. Uluslararası Mysia Olympos'u Araştırmaları Çalıştayı. 8-11 Mayıs 2014, Bursa: Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri-IV, Olympos Araştırmaları-II, ss. 110-132.

Kozal, E. (1999). *The Cypro-Anatolian Connections In The Late Bronze Age*. Yüksek Lisans Tezi, The Department Of Archeology And History Of Art, Bilkent University, Ankara.

Kozal, E. , Kibaroglu, M. , (2017). *Red Lustrous Wheel-made Ware Arkeometri Projesi 2014-16 Yılı Çalışmaları*. (Ed: Tarkan Kahya). Anmed new Bulletin on Archaeology from Mediterranean Anatolia, Koç University Suna & İnan Kırac Research Center For Mediterranean Civilizations, ss. 312-319.

Kozal, E. Novak, M. (2013). *Sirkeli Höyük*. Aktüel Arkeoloji, ss. 102-107.

Kozal, E. Novak, M. (2014). *Sirkeli Höyük 2013 Yılı Çalışmaları*, 36. Kazı Sonuçları Toplantısı, Gaziantep, ss.1-16.

Körsulu, H. (2015). *Nagidos Kazısında Ele Geçen Klasik ve Hellenistik Dönem Kandilleri: Attika ve Yerel Üretimler*. OLBA,(23), ss. 187-234.

Kurt, M. (2006). *MÖ. 1. Bin Yıl Asur-Anadolu İlişkilerinde Kilikya Bölgesi*. Belleten, 70(257), ss. 1-26.

- Kurt, M. (2009). *Sanherib Dönemi Kilikya İsyanları*. Tarih Araştırma Dergisi, 28(46), ss. 190-191.
- Kurt, M. (2008). *Que Ülkesi ve Yeni Asur Devleti'nin Anadolu Politikası Bakımından Önemi*. Sosyal Bilimler Dergisi, 10(3), ss. 117-133.
- Kurt, M. (2010). II. Sargon Devri Kaynakları Işığında Güney Anadolu ve Toros Dağları Bölgesi. Dergipark Tarih Araştırmaları Dergisi, 29(48),ss. 69-88.
- Küçük, S. (2008). *Demir Çağında Kilikia Bölgesinde Grek Kolonizasyonu*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bölümü, İzmir.
- Latacz, J. , Starke, F. , (2006). *MÖ. 2. Binyılın İkinci Yarısında Doğu Akdeniz Bölgesi'nin Politik Coğrafyası*. Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti, (ed.) Ü. Yalçın, C. Pulak, R. Slotta, Ege Yayınları, Bochum, ss.189-194.
- Memiş, E. (2009). *Eskiçağ Türkiye Tarihi (En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar)*. (8. Baskı), Çizgi Kitabevi.
- Mutlu, S. A. (2015). *Kummuh Ülkesi'nin Asur Devleti Açısından Önemi*. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 2(7), ss. 98-109.
- Mutlu, S. A. (2017). *Egeli Kavimler Göçünün Alaşia(Kıbrıs) Krallığına Sosyo-Ekonomik Etkileri*. Tarihte Kıbrıs İlkçağlardan 1960' a Kadar, Akdeniz Karpaz Üniversitesi, (1. Baskı), İstanbul.
- Niewöhner, P. (2014). *Milet 2013 Yılı Çalışmaları*, 36. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt, ss. 617-632.

- Novak, M. Kozal, E. Kummel, C. Ahrens, A. Laube, I. (2008). *2006-2007 Yıllarında Sirkeli Höyük'te (Adana-Ceyhan) Yapılan Türk-Alman Kazıları*, 30. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara, ss. 297-310.
- Novak, M. Kozal, E. (2010). *Sirkeli Höyük 2009 Yılı Çalışmaları*, 32. Kazı Sonuçları Toplantısı, İstanbul, ss. 42-50.
- Okkar, R. (2017). *Eski Çağlardan Roma Dönemine Kıbrıs/Alashiya Adasındaki Siyasi Oluşumlara Genel Bir Bakış*. (Ed. Osman Köse).Kıbrıs Tarihi I, İlkçağlardan 1960' a Kadar, Akdeniz Karpaz Üniversitesi,(1. Baskı), İstanbul: İmak Ofset.
- Öncan, H. (t.y.) *Kıbrıs Tarihi*. Lefkoşa: Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öner, E. , Akbulut, H. (2015). *Paleocoğrafik-Jeoarkeolojik Bulgular Işığında Patara Apollon Tapınağı'nın Yerinin Tartışılması: Patara Apollon Tapınağı Kısık Boğazı'nda Mıydı?*, Ege Coğrafya Dergisi, 24(2), ss. 69-106.
- Özaydın, T. (1999). *Yumuktepe Demir Çağı Çanak Çömleği*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Özmen, S. Özmen, S. S. (2018). *The Origin And Socia-Cultural Characteristic Of Cyprus Turks*. Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi, II/3(22), ss. 21-33.
- Özbaşaran, M. Alparslan, M. Alparslan M. D. , Köroğlu, K. , Sivas, T. T. , Kaya, M. A. , Baz, F. (2011). *Eski Anadolu Tarihi*. (ed. K. Köroğlu), 1. Baskı, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınlar.

- Özdemir, H. F. (2007). *Demir Çağı: Başlangıcı ve Başlatanları, Anadolu'ya Etkileri Üzerine*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(1), ss. 501-518.
- Özdizbay, A. (2008). *Pamphylia-Perge Tarihi ve Roma İmparatorluk Dönemi Öncesi Perge'nin Gelişimi: Güncel Araştırmalar Işığında Genel Bir Değerlendirme*, Euergetes. Antalya: Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, II. Cilt, ss: 839-871.
- Özdöl, S. (2011). *Çanak Çömleksiz Neolitik Çağda Güneydoğu Anadolu' da Din ve sosyal Yapı*. Tarih İnceleme Dergisi, 26(1), ss. 173-199.
- Özer, B. (2017). *Pedasa Athena Kutsal Alanı arkaik Dönem Kıbrıs Mortarları ve Bölgeler Arası Ticari İlişkilerdeki Rolü*. Adalya, (20), ss. 37-68.
- Özer, B. (2018). *Pedasa'dan Erken Demir Çağ Başlarına Ait Mezar Platformları ve Urne Pithoslar*. TÜBA-AR, (22), ss. 35-55.
- Özgünel, C. (2007). *Kıbrıs Salamis Kazılarının Dünü ve Bugünü*. Anadolu/Anatolia (33), ss. 1-8.
- Özkaya, V. (1995). *İ. Ö. Erken Birinci Binde Frig Boyalı Seramiği*, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyet Fakültesi Yayınları No: 181, Erzurum.
- Özsait, M. , Özsait, N. (1996). *Şeref Höyük: Komama*, DergiPark, Anadolu Araştırmaları, (14), ss. 361-389.
- Öztürk, Z. K. , Şimşek, A. , (2019). *Tarih Öncesi Dönemdeki İlk Barınma Alanları İle Anadolu'daki Körtik Tepe, Hallan Çemi, Navali Çori ve Aşıklı Höyük Yerleşkelerinde, İnanç ve Kültürün Etkisinin İncelenmesi*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 1(3), ss. 14-22.

- Özüdoğru, Ş. (2014). *Kibyra'dan Hellenistik Döneme Ait Yeni Veriler Üzerine Değerlendirmeler*. Cedrus II, The Journal Of MCRI(2), ss.171-188.
- Özyar, A. , Ünlü, E. , Pilavcı, T. , Külekçioğlu, Ç. , Yalçın, S. , Karacic, S. , Güldüren, A. , Bennett, W. , (2013). *Tarsus-Gözlükule 2012 yılı Kazısı*, 35. Kazı Sonuçları Toplantısı, Muğla, s. 170-181.
- Pamir, H. Nishiyama, S. (2010). *2008-2009 Yılı Sabuniye Höyüğü Kazıları*,32. Kazı Sonuçları Toplantısı, 4. Cilt, İstanbul, ss. 299-314.
- Pamir, H. (2014). *Sabuniye Höyük Kazısı*, (ed.) Aynur Özfirat, Çilem Uygun, Hatay Arkeolojik Kazıları ve Araştırmaları, Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayın No: 50, ss. 137-155.
- Panteli, S. (1995). *Historical Dictionary Of Cyprus*.
- Pekyaman, H. (2008). *Frig Uygarlığı Seramik Sanatı ve Kişisel Yorumlar*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Seramik Anasanat Dalı, Afyonkarahisar.
- Petenburg, E. (1990). *Kissonerga-Mosphilia: A Major Chalcolithic Site in Cyprus*. Department Of Archeology University Of Edinburg.
- Pınarcık, P. (t.y.). *Geç Hitit Dönemi'nde Çukurova Bölgesi*. (ed.) A. Vedat Çelgin, N. Ede Akyürek Şahin, Eskiçağ Yazıları 10, Akron 13, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Dillerini ve Kültürlerini Araştırma Merkezi Kitap Dizisi 13, Arkeoloji ve Sanat Yayınları 10.
- Polat Becks, B. A. (2014). *Komama'nın Kuzey Territoriumunda Yeni Keşfedilen Bir Yerleşme: Pancarlı Tepe*, Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(11), ss. 227-239.

- Polat, Y. (2010). *Anadolu Demir Çağı Uygarlıkları*. Anadolu Arkeolojisi (1. Baskı), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2127, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1155, ss.87-109.
- Pulak, C. (2006). *Uluburun Batığı. Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti*.(ed.) Ü. Yalçın, C. Pulak, R. Slotta, Ege Yayınları, Bochum, ss. 57-104.
- Radner, K. Vacek, A. (2020). *The Site of Al-Mina, the Port Of Ahta and Mediterranean Trade In the Age of the Assyrian Empire*, Der Alte Orient und die Entstehung der Athenischen Demokratie, Herausgegeben von Claudia Horst, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- Saltuk, S. (1993). *Arkeoloji Sözlüğü*.(5. Baskı)İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A. Ş.
- Sarı, İ. (2017). *Anadolu Medeniyetleri, Mezopotamya Medeniyetleri*.(1. Baskı), Antalya: Net Medya Yayıncılık.
- Satraki, A. (2012). *Cypriot Politics in The Early Iron Age*. Cyprus and The Aegean in The Early Iron Age, The Legacy of Nicolas Coldstream, Bank of Cyprus Cultural Foundation, Nicosia, Monday, 13 December 2010 Archaeological Reserch Unit University of Cyprus.
- Serter, V. Z. (1982). *Kıbrıs Tarihi*. Basım: Halkın Sesi Ltd, Lefkoşa.
- Sevin, V. (1999). *Demir Çağında Anadolu Batı İlişkileri*.(1. Baskı), (ed.Nezih Başgelen, Güler Çelgin, A. Vedat Çelgin), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Sevin, V. (2003). *Başlangıçtan Perslere Kadar Anadolu Arkeolojisi*.(3. Basım), İstanbul: Der Yayınları.

- Siddiq, A. B. (2019). *Tarih Öncesi Toplumlarda İnsan-Hayvan İlişkisi ve Orta Anadolu Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Faunası*. Ankara: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- SirGavaz, Ö. (2012). *Hitit İmparatorluğunun Suriye ve Yukarı Mezopotamya Ticaret Yolları Üzerindeki Hakimiyet Politikası*. 38. İcanas(Uluslar arası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), 10-15.09.2007. Ankara: Bildiriler, Tarih ve Medeniyetler Tarihi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, ss. 2819-2838.
- Sivas, H. , Kortanoğlu, R. E. , Elam, N. , Pınar, H. , Altunan, S. , Bingöl, S. & Koylu, Z. (2019). *Genel Uygarlık Tarihi*. (ed.) T. Sivas, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Somuncuoğlu, S. (2003). *Sorularla Belgelerle Kıbrıs, Çözüm mü Çözülme mi*. Ankara: Zembil Basım Yayın Limited Şirketi.
- Söylemez, M. C. (2015). *Arkeolojik Buluntular ve Filolojik Belgeler Işığında MÖ. I. Binin İlk Yarısında Orta Karadeniz Bölgesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Arkeoloji Bilim Dalı, Ankara.
- Schmidt, W. E. (2014). *Kıbrıs Adası'nın Morfojenetik Gelişimi (Der Morphogenetische Werdegang der InselCypern)*, Yayın Yeri: Erdkunde, 13, ss 179-201, Bonn, 1959, MTA Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Steel, L.(2004). *Cyprus Before History*. First Published, Great Britain, London: Duckworth- Publisher.
- Steel, L. (2012). *Cyprus*. Chapter 60, Oup. Uncorrected Proof, Oxford Handbook Of The Ancient Aegean.

- Steel, L. (2013). *Cyprus During The Late Bronze Age*. Chapter 38, Newgen: Oup
Uncorrected Proof.
- Strabon, G. (2012). *Geographika Antik Anadolu Coğrafyası*(Kitap: XII-XIII-XIV),(çev. A. Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2012.
- Şahin, F. (2017). *A New Excavation in theMediterranean: Adana's Tepebağ Höyük*,
Anmed new Bulletin on Archaeology from Mediterranean Anatolia, Koç
University Suna &İnan Kıraç Research Center For Mediterranean
Civilizations, ss. 1-10.
- Şahin, H. A.(2019). *Geç Hitit Beylikleri*. OANNES- Uluslararası Eskiçağ Tarihi
Araştırmaları Dergisi, 1(2), ss.131-153.
- Şenel, A. (1982). *İlkel Topluluktan Uygar Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik
Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal
Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Şen, D. (2012). *MÖ. 1. Bin Yılda Anadolu-Mezopotamya İlişkileri*. Ankara.
- Şenoğlu, B. (2013). *Antik Dönemde Kıbrıs'ta Zeytinyağı-Şarap Üretimi ve Ticareti*,
Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik
Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir.
- Şenol, A. K. (2003). *Marmaris Müzesi Ticari Amphoraları*(1. Baskı),T.C. Kültür ve
Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara:
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 2761.
- Şenol, A. K. (2004). *Kıbrıs'ta Amphora Üretimi*. İdol Arkeoloji ve Arkeologlar
Derneği Dergisi, (23), ss. 10-14.

- Şenol, A. K. , Aşkın, E. (t.y.). *Amphoralar Işığında Kentin Ticari İlişkileri*, (ed.) Serra Durugöl, *Dağlık Kilikia'da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları Nagidos*, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Adalya, Ekyayın Dizisi:6, s. 241-297.
- Şevketoğlu, M. (t.y.). *Tatlısu-Çiftlikdüzü(Akanthou-Arkosykos): Kıbrıs Erken Neolitik Toplumu ve Deniz İlişkileri*. Tina Denizcilik ve Arkeoloji Dergisi, (9), ss. 10-28.
- Tamer, D. (2010). Orta Anadolu Orta Demir Çağı Boyalı Çanak Çömleğindeki Figüratif Bezemeler, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Arkeoloji Bilim Dalı, Ankara.
- Tekin, O. (2007). *Eski Anadolu ve Trakya, Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğu'nun İkiye Ayrılmasına Kadar (MÖ. 12. –MS. 4. Yüzyıllar Arası)*. İletişim Anadolu Uygarlıkları, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekocak, M. Zoroğlu, L. K. (2013). *Kelenderis'te Bulunan Bir Grup Roma Dönemi Ticari Amphorası ve Düşündürdükleri*. (Ed. Serra Durugöl, Murat Durukan, Gunnar Brands). Mersin Üniversitesi Kilikia Araştırmaları Merkezi, Olba XXI, Mersin: Kaam Yayınları, ss. 109-140.
- Temür, A. (t.y.).*Anadolu Antik Kentleri*. Sunum. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Todd, I. A. (t.y.) *The Vasilikos Valley and The Chalcolithic Period In Cyprus*. Kalavassos, Lacarna, Cyprus.
- Tufan, M. F. (2019). Tatarlı Höyük Black On Red Grubu Seramikleri ve Mikromorfolojik Özellikleri. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Arkeometri Anabilim Dalı, Adana.

- Tufanoğlu, H. E. (2017). *Antikçağ'da Batı Anadolu'da Deniz Ticareti ve Limanlar*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, İstanbul.
- Uçankuş, H. T. (2000). *Bir İnsan Bir Uygarlık Bilimi Arkeoloji Tarih Öncesiinden Perslere Kadar Anadolu*. T.C. Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları/2508, Yayınlar Dergisi Başkanlığı, Sanat Eserleri Dizisi/298, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ünal, A. (2006). *Hitit İmparatorluğu'nun Yıkılışından Bizans Döneminin Sonuna Kadar Adana ve Çukurova Tarihi*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15(3), ss. 67-102.
- Ünsal, V. (2018). *Urartu ve Frig Devletlerinin Yıkılışında Bozkır Kavimlerinin Rolü*. ASOBİD, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(3), ss. 117-143.
- Yağcı, R. (t.y.). *Mersin'in Antik Dönem Ticaret Tarihinde Soli Pompeiopolis Limanı*. Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.
- Yağcı, R. (t.y.). *Beyaz Astarlı (White Slip) II Kapları ve İ. Ö. II. Binde Kıbrıs Soli İlişkileri*. Adalya Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yıllığı, http://www.akmedadalya.com/ozet_tr.php?catagoryID=6&articleID=14 adresinden 25.04.2021 tarihinde alınmıştır.
- Yağcı, R. (2007). *Soli-Pompeiopolis 2005 Yılı Kazıları*. 28. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara, ss. 175-184.
- Yağcı, R. (2013). *Soli-Pompeiopolis 2002*", Anmed Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri, <https://www.yumuktepe.com/soli-pompeiopolis-2002-kazilari-remzi-yagci/> adresinden 25.04.2021 tarihinde alınmıştır.

- Yağlı, M. Ö. (2019). *Kıbrıs Arkaik Dönem Seramiklerinde Görülen Motiflerin Çağdaş Seramik Formlarda Yeniden Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Ana Sanat Dalı, Lefkoşa.
- Yalçın, Ü. (2006). *Tarih Yazan Gemi: Uluburun. Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti*,(ed.) Ü. Yalçın, C. Pulak, R. Slotta, Ege Yayınları,Bochum, ss. 21-26.
- Yalçıklı, D. (2015). *Demir Çağı'nda Batı Anadolu'dan Tunç Ok Uçları: Üretim Tekniklerindeki Değişim*. Mimarlar Arkeologlar Sanat Tarihçileri Restoratörler Ortak Platformu E-Dergisi, 9(12), ss. 1-17.
- Yıldırım, Ş. (2017). *Yeni Araştırmaların Işığında Soloi-Pompeopolis Liman Caddesi*. Bartın Üniversitesi Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Arştırmaları E-Dergisi, 4(1), ss. 71-95.
- Yıldırım, N. (2016). *Çiviyazılı Kaynaklara Göre Patina Krallığının'dan Unqi Krallığı'na Antakya ve Amik Ovası'nın Tarihsel Süreci*. Belleten, 80(289), ss.701-718.
- Yıldırım, N. (2019). *Eski Doğu Akdeniz'de Bir Krali Liman Al Mina*, ArchivumAnatolicum (ArAn), 13(2), ss.185-201.
- Yıldız, S. (2019). *Anadolu ve Tarih Öncesi Çağlar*. Ankara: Iksad Publication.
- Yiğit, T. (2000). *Tabal*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 3-4(40),ss. 177-189.
- Yağcı, R. (2007). *Soli/Pompeiopolis 2005 Yılı Kazıları*, 28. Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt, Çanakkale, Kültür ve Turizm Bakanlığı Dösimm Basımevi, Ankara, ss. 175-184.

<https://en.wikipedia.org/wiki/Prehistoric-Cyprus> (10.12.2020)

<https://tr.wiktionary.org/wiki/konfederasyon> (12.12.2020)

tr. Wikipedia.org/wiki/Kıbrıs (31.12.2020)

[www.turkcebilgi.com>kıbrıs_adanın_kaynağı](http://www.turkcebilgi.com/kıbrıs_adanın_kaynağı) (31.12.2020)

<http://ogmmateryal.eba.gov.tr/panel/upload/etkilesimli/kitap/tarih/9/unite2/files/basic-html/page20.html> (06.01.2021)

<https://jeoloji.ogu.edu.tr/Storage/Jeoloji/Uploads/5-Biyostratigrafi.pdf> (9.11.2020)

https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/19_20_Guz/kuaterner_cografyasi/2/index.html (9.11.2020)

<https://www.anadoluuygarliklari.com/gec-hitit-devletleri/gec-hitit-devletleri-cografyasi/> (23.01.2021)

<https://www.turkcebilgi.com/hilakku> (23.01.2021)

<https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/arkeoloji/sirkeli-hoyuk-434> (20.04.2021)

[http://tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=1885&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=1885&html=ages_detail_t.html&layout=web) (20.04.2021)

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=9155&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=9155&html=ages_detail_t.html&layout=web) (20.04.2021)

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=3311&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=3311&html=ages_detail_t.html&layout=web) (20.04.2021)

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=1123&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=1123&html=ages_detail_t.html&layout=web) (20.04.2021)

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=2658&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=2658&html=ages_detail_t.html&layout=web) (20.04.2021)

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=2810&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=2810&html=ages_detail_t.html&layout=web) (20.04.2021)

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=9385&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=9385&html=ages_detail_t.html&layout=web) (20.04.2021)

<http://kyprioscharacter.eie.gr/en/scientific-texts/details/archaeology/pottery-of-geometric-archaic-and-classical-periods-in-cyprus> (23.05.2021) (Georgiadou, Anna, P., "Kıbrıs'ta Geometrik, Arkaik ve Klasik Dönem Çömlekçilik", web sitesinde: *Kyprios Karakteri. Eski Kıbrıs Tarihi, Arkeolojisi ve Numismatiği* : kyprioscharacter.eie.gr/en/t/A0)

<https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/arkeoloji/tarsus-gozlukule> 04.04 (09.04.2021)

https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/93848/mod_resource/content/1/07_Ege_G%C3%B6çleri_ve_Sonrasi.pdf (10.04.2021)

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=9711&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=9711&html=ages_detail_t.html&layout=web) (20.04.2021)

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=9385&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=9385&html=ages_detail_t.html&layout=web) (20.04.2021)

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=1123&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=1123&html=ages_detail_t.html&layout=web) (21.04.2021)

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=2658&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=2658&html=ages_detail_t.html&layout=web) (22.04.2021)

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=2658&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=2658&html=ages_detail_t.html&layout=web) (22.04.2021)

[http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=2516&html=maste_rdetail.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=2516&html=maste_rdetail.html&layout=web) (25.04.2021)

<https://www.odevbitti.com/hinterland-nedir-36618/> (23.04.2021)

<https://www.cografya.gen.tr/sozluk/hinterland.htm> (23.04.2021)

<http://www.mersin.edu.tr/haberler/327428/nagidos-antik-kenti-kazilari> (23.04.2021)

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=9008&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=9008&html=ages_detail_t.html&layout=web) (26.04.2021)

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=9155&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=9155&html=ages_detail_t.html&layout=web) (25.04.2021)

[http://www.tayprojesi.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=9042&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayprojesi.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=9042&html=ages_detail_t.html&layout=web) (24.04.2021)

<https://www.istanbul.edu.tr/tr/haber/heykeltraslarin-kenti-perge-780076006700690076003000330043007000410059003100> (7.05.2021)

[http://tayproject.org/TAYmaster.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=2477&html=masterdetail.html&layout=web](http://tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=2477&html=masterdetail.html&layout=web) (27.04.2021)

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=2766&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=2766&html=ages_detail_t.html&layout=web) (7.05.2021)

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=9006&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=9006&html=ages_detail_t.html&layout=web) (6.05.2021)

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=9006&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=9006&html=ages_detail_t.html&layout=web) (6. 05.2021)

<https://docplayer.biz.tr/195555390-Kla-106-arkaik-donem-heykeltirasligi-dedalik-donem-prof-dr-erhan-oztepe.html> (6.05.2021)

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=11126&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=11126&html=ages_detail_t.html&layout=web) (7.05.2021)

<https://www.webcitation.org/6NgaJBdlQ> (7.05.2021)

<https://mugla.ktb.gov.tr/TR-273357/marmaris-muzesi.html> (8.05.2021)

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=11668&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=11668&html=ages_detail_t.html&layout=web) (25.04.2021)

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/181853> (7.05.2021)

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=5059&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=5059&html=ages_detail_t.html&layout=web) (4.07.2021)

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=10027&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=10027&html=ages_detail_t.html&layout=web) (4.07.2021)

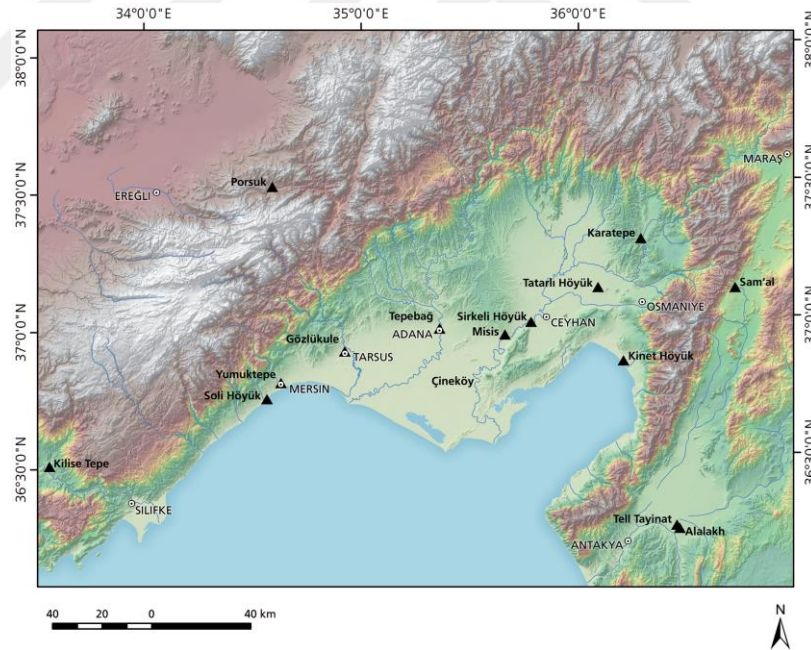


LEVHALAR

HARİTALAR



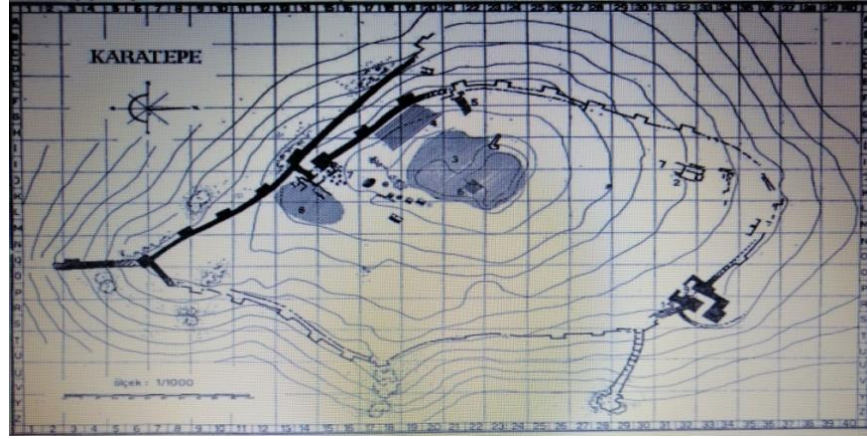
Harita 1: Demir Çağı Kilikia İlişkileri⁶¹⁴



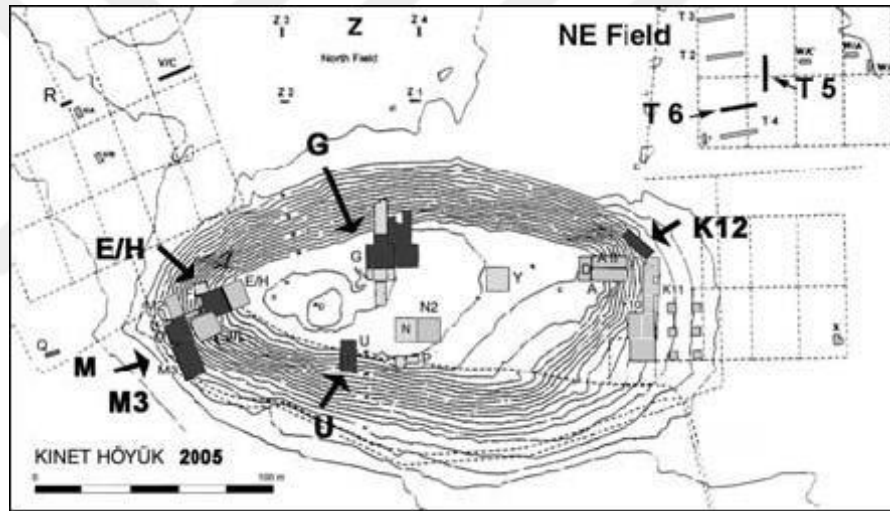
Harita 2: Kilikia Bölgesi yerleşkeleri⁶¹⁵.

⁶¹⁴ Ahmet Bilir, “Roma Dönemi Doğu Akdeniz Ticaretinde Kıyı Kilikia Bölgesi’nin Yeri ve Önemi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Klasik Arkeoloji Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya 2014, s. 291

⁶¹⁵ Mikro Novak ve diğer, “A Comparative Stratigraphy of Cilicia”, Cilician Chronology Group, Results of the first three Cilician Chronology Workshops, De Gruyter, *Altorientalische Forschungen* 2017; 44(2): 150-186, s. 151



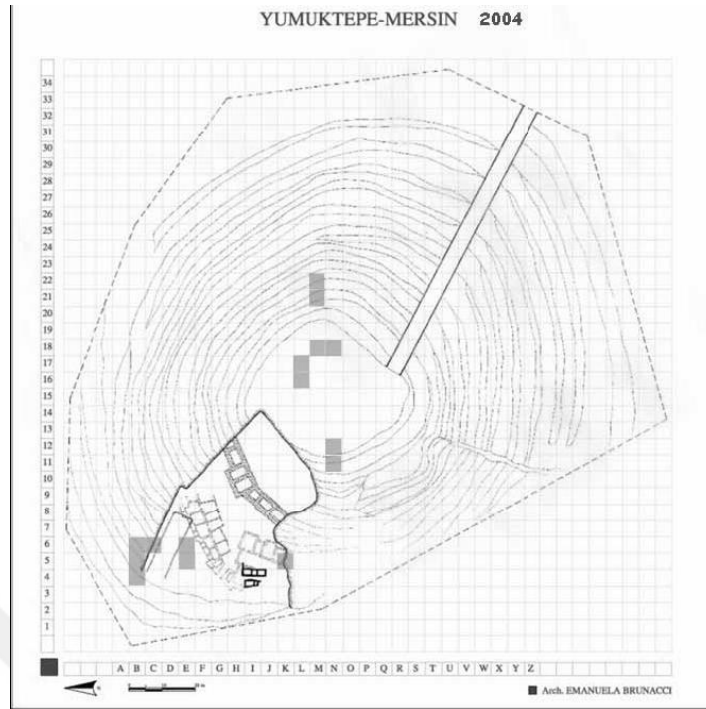
Harita 3: Karatepe Yerleşkesi⁶¹⁶.



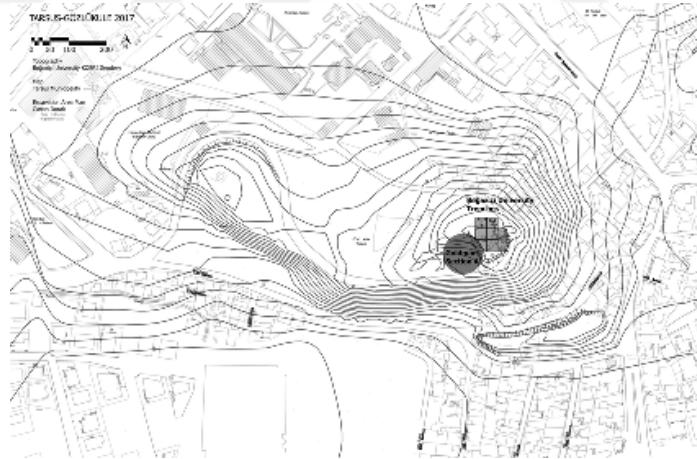
Harita 4: Kinet Höyük⁶¹⁷.

⁶¹⁶ Muhibbe Darga, “ Karatepe-Azatiwattaya Kalesinin Çanak Çömlek Buluntuları”, s.401

⁶¹⁷ Nihal Hanım Erhan, “Seramik Buluntular Işığında Geç Tunç Çağı-Erken Demir Çağında Çukurova-Kıbrıs İlişkileri”, Çukurova Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana 2009, s. 109



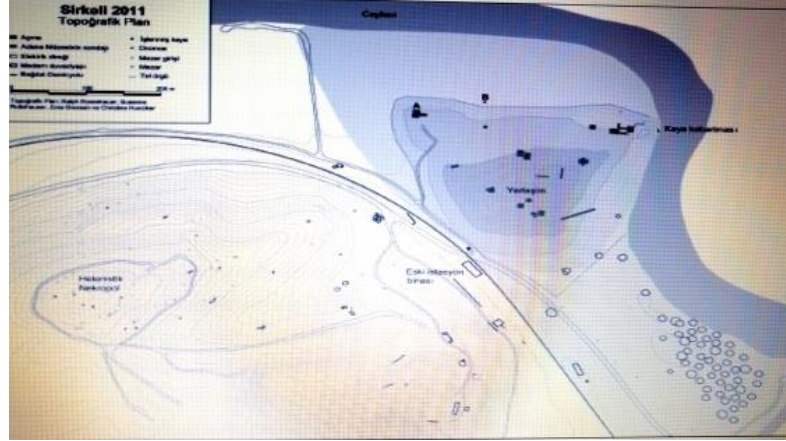
Harita 5: Yumuktepe⁶¹⁸.



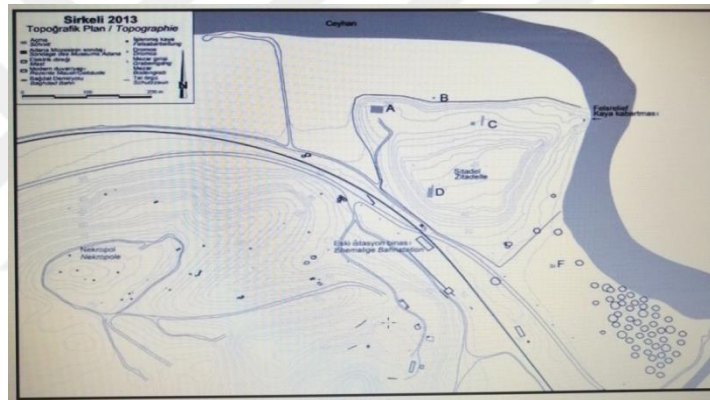
Harita 6: Tarsus-Gözlükule⁶¹⁹.

⁶¹⁸ Nihal Hanım Erhan, a.g.e. , s. 108

⁶¹⁹ Mikro Novak vd., “A Comparative Stratigraphy of Cilicia”, s. 161



Harita 7: Sirkeli Höyük⁶²⁰.



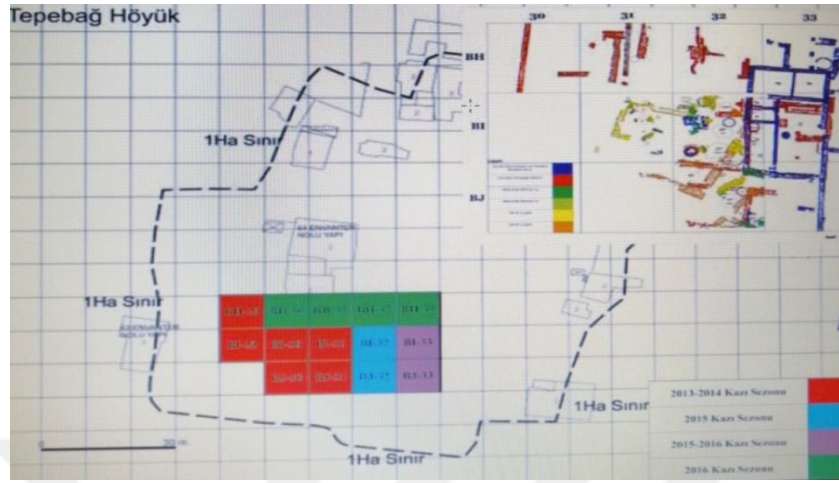
Harita 8: Sirkeli Höyük genel plan A, D, F Alanları⁶²¹.



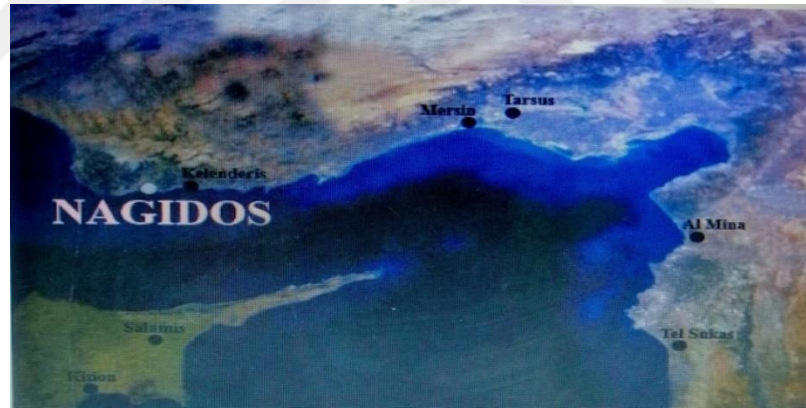
Harita 9: Tatarlı Höyük⁶²²

⁶²⁰ Ekin Kozal, Mikro Novak, "Sirkeli Höyük 2011 Yılı Çalışmaları", s. 420

⁶²¹ Ekin Kozal ve Mirko Novak, "Sirkeli Höyük 2013 Yılı Çalışmaları", s. 11



Harita 10: Tepebağ Höyük Topografik Planı ve Mimari Tabakalar⁶²³.

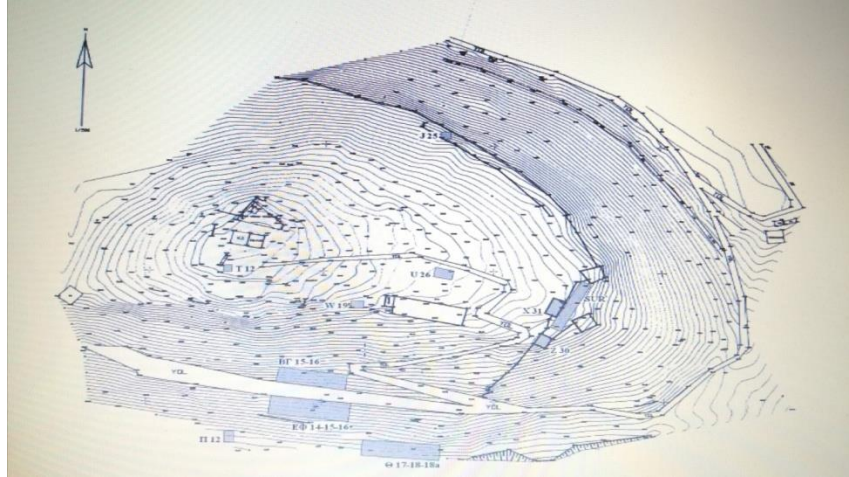


Harita 11: Nagidos Yerleşkesi⁶²⁴.

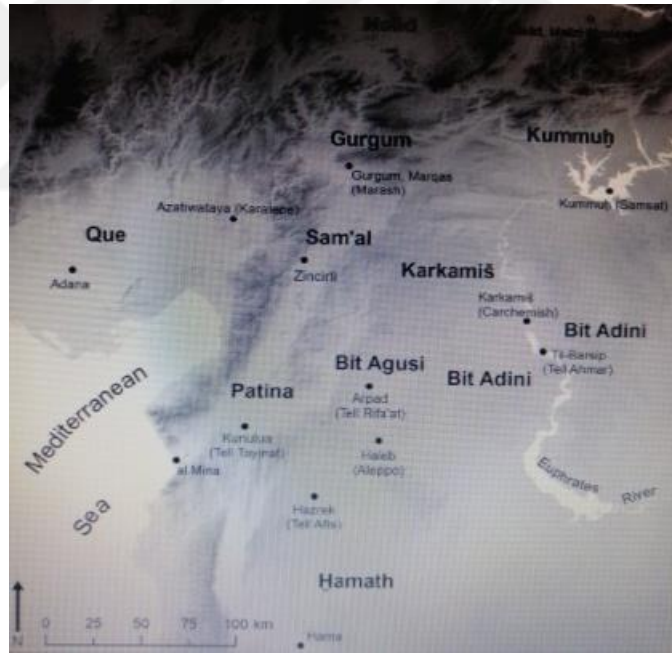
⁶²² Derya Silibolatlı Baykara, K. Serdar Girginer, “Tatarlı Höyük Faunal Çalışmaları”, Anadolu/Anatolia 44, 2018, s. 70

⁶²³ Fatma Şahin, “A New Excavation in the Mediterranean: Adana’s Tepebağ Höyük”, s.4

⁶²⁴ Serra Durugönül, “Coğrafi-Topografik Özellikler ve Tarihi Gelişim”, s. 481



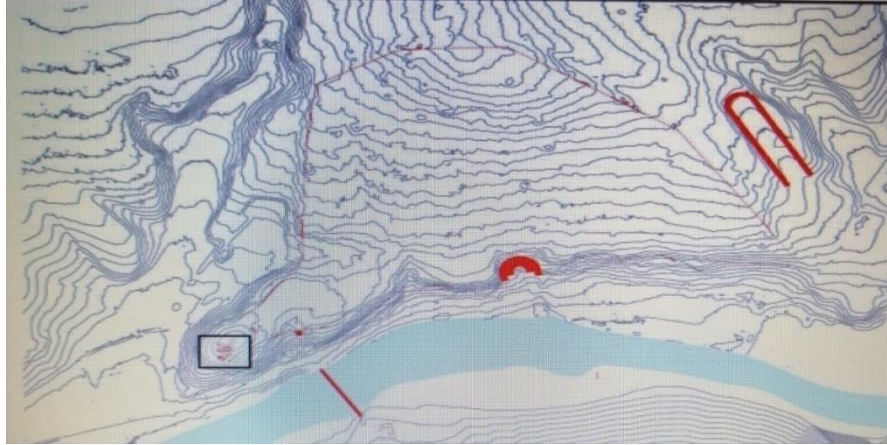
Harita 12: Nagidos Akropolisi'nin bulunduğu Paşabeleni Tepesi Topografik Haritası⁶²⁵.



Harita 13: Al Mina⁶²⁶.

⁶²⁵Serra Durugönül, "Coğrafi-Topografik Özellikler ve Tarihi Gelişim", s. 481

⁶²⁶Nurgül Yıldırım, "Eski Doğu Akdeniz'de Bir Krali Liman Al Mina", s. 200



Harita 14: Misis Höyük Topografik Haritası⁶²⁷.



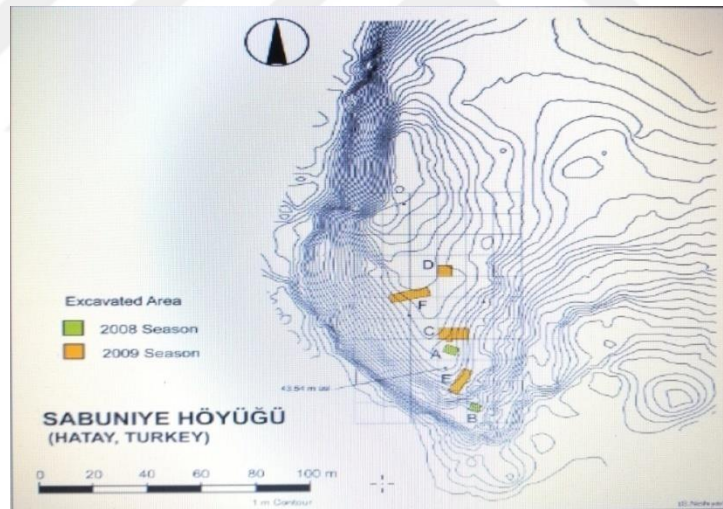
Harita 15: Soloi-Pompeipolis yerleşkesi⁶²⁸.

⁶²⁷ Anna Lucia D'Agata, "CilicianChronologyGroupAComparativeStratigraphy of Cilicia", s. 167

⁶²⁸ Remzi Yağcı, "CilicianChronologyGroupAComparativeStratigraphy of Cilicia", s. 154



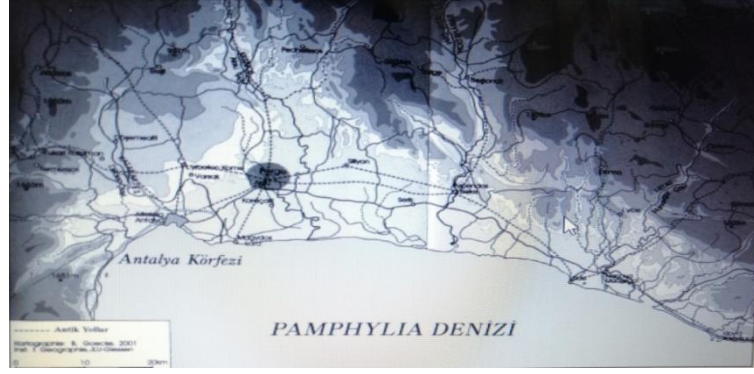
Harita 16: Sabuniye Höyük⁶²⁹.



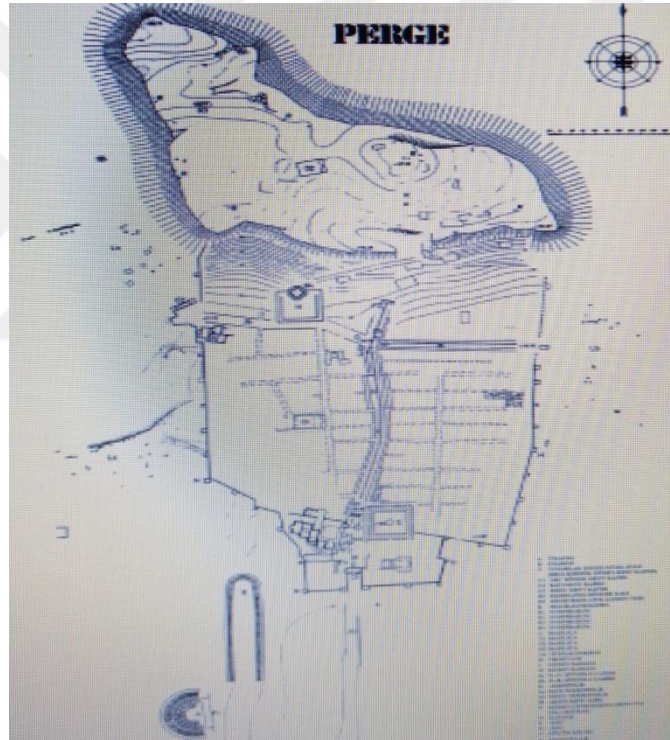
Harita 17: Sabuniye Höyük Topoğrafik görünümü⁶³⁰.

⁶²⁹Hatice Pamir, "Sabuniye Höyük Kazısı", s. 137

⁶³⁰Hatice Pamir, "Sabuniye Höyük Kazısı", s. 139



Harita 18: Perge⁶³¹.



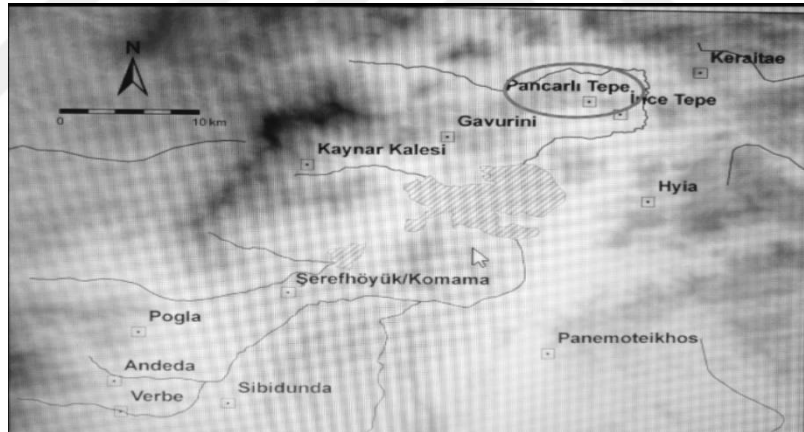
Harita 19: Perge Yerleşkesi Topografik Haritası⁶³².

⁶³¹Aşkım Özdzibay, "Pamphylia-Perge Tarihi ve Roma İmparatorluk Dönemi Öncesi Perge'nin Gelişimi: Güncel Araştırmalar Işığında Genel Bir Değerlendirme", s.866

⁶³²Aşkım Özdzibay, "Pamphylia-Perge Tarihi ve Roma İmparatorluk Dönemi Öncesi Perge'nin Gelişimi: Güncel Araştırmalar Işığında Genel Bir Değerlendirme", s. 867



Harita 20: Patara Tepecik Akropolü⁶³³.



Harita 21: Şeref Höyük/Komama⁶³⁴.

⁶³³ Şevket Aktaş, Erkan Dündar, Serap Erkoç, Mustafa Koçak, “Patara 2014 Yılı Çalışmaları”, s. 92

⁶³⁴ Bilge Ayça Polat Becks, “Komama’nın Kuzey Territoriumunda Yeni Keşfedilen Bir Yerleşme: Pancarlı Tepe”, Mehmet Akif Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 6, Sayı 11, 2014 Aralık (s. 227-239), s.233



Harita 22: Miletos⁶³⁵.



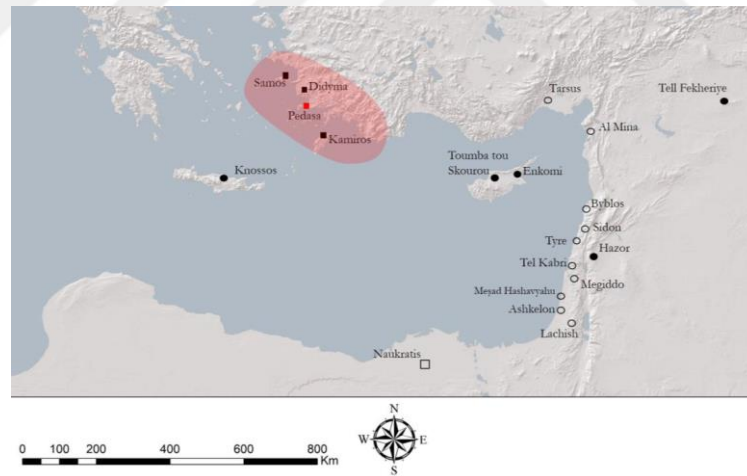
Harita 23: Miletos Topografik Görünüm⁶³⁶.

⁶³⁵ Akın Temür, “Anadolu Antik Kentleri”, s. 83

⁶³⁶ Akın Temür, “Anadolu Antik Kentleri”, s. 83



Harita 24:Miletos Arkaik Tapınaklar (Zeytintepe Aphrodite Kutsal Alanı)⁶³⁷.



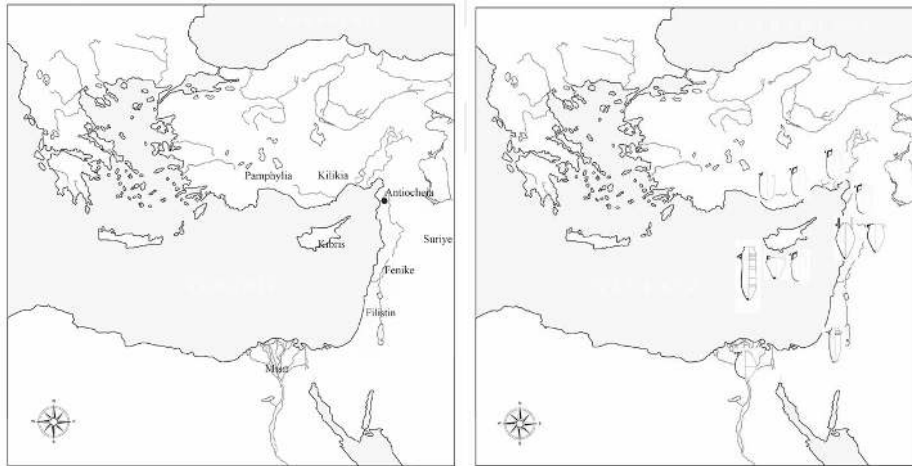
Harita 25: Pedasa⁶³⁸.

⁶³⁷Kenan Eren, “Arkaik Dönem Miletos Kutsal Alanlarında Bulunmuş Sunu Nesneleri Üzerine Değerlendirmeler”, s. 74

⁶³⁸Hülya Bulut, “Pedasa Athena Kutsal Alanı: Fenike Kökenli Kemik Oymaları ve Yakın Doğu Bağlantıları Üzerine Bazı Görüşler”, s. 102



Harita 26: Phrygia⁶³⁹.

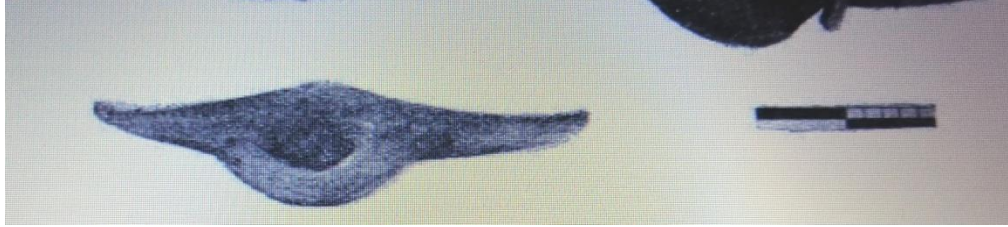


Harita 27: Silifke Müzesi Doğu Akdeniz Üretimi Amphoralar⁶⁴⁰.

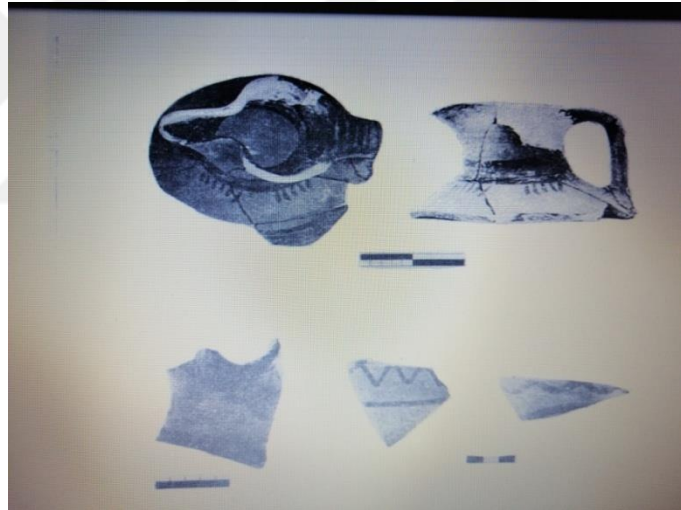
⁶³⁹Hakan Pekyaman, "Frig Uygarlığı Seramik Sanatı ve Kişisel Yorumlar", s. 5

⁶⁴⁰Erkan Alkaç, "Silifke Müzesi'nden Doğu Akdeniz Üretimi Amphoralar", s. 108-109

RESİMLER



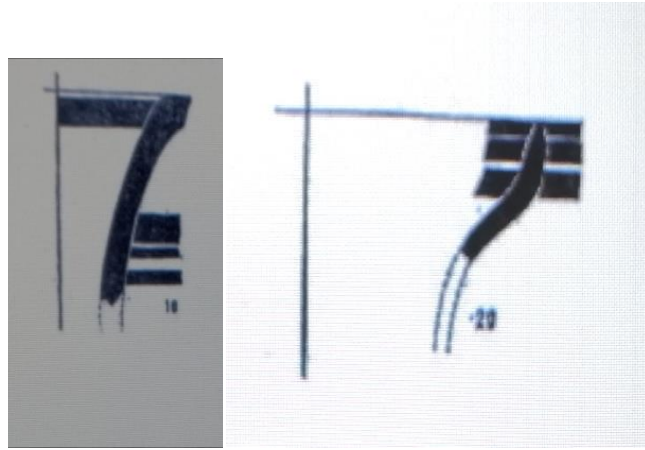
Resim 1: Sığ Kase Parçası⁶⁴¹.



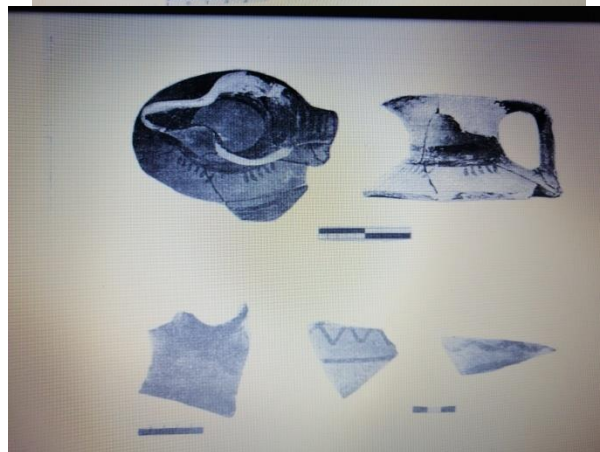
Resim 2: Yonca Ağzılı Yatay Çizgili Kap Parçaları⁶⁴².

⁶⁴¹ Muhibbe Darga, “ Karatepe-Azatiwattaya Kalesinin Çanak Çömlek Buluntuları”, s. 404

⁶⁴² Muhibbe Darga, “ Karatepe-Azatiwattaya Kalesinin Çanak Çömlek Buluntuları”, s. 407



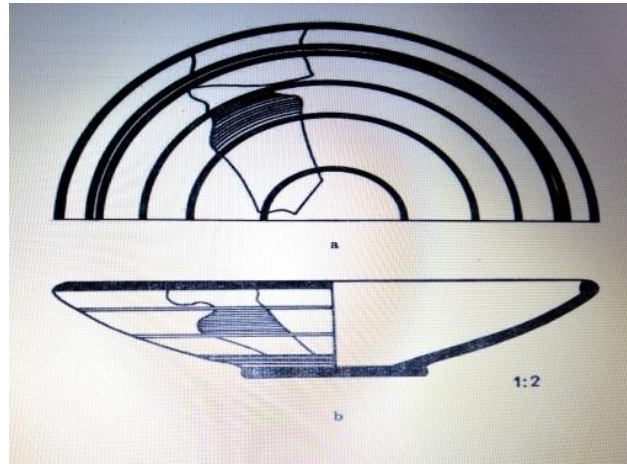
Resim 3: Siyah ve Kahverengi Paralel Çizgili Seramik Parçaları⁶⁴³.



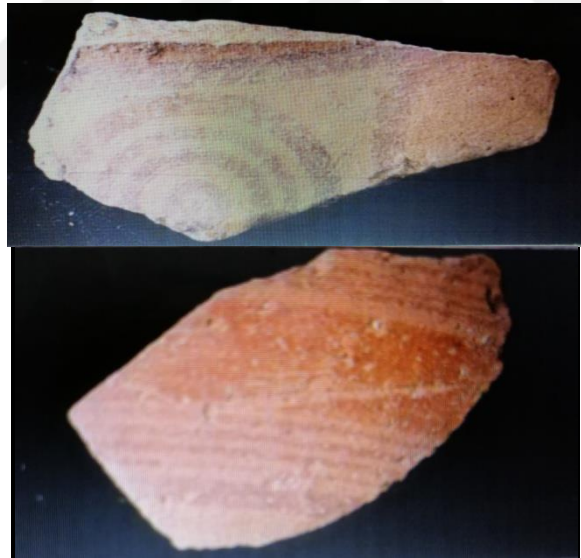
Resim 4: Merdiven ve Kafes Bezemeli Kaplar⁶⁴⁴.

⁶⁴³ Muhibbe Darga, “ Karatepe-Azatiwattaya Kalesinin Çanak Çömlek Buluntuları”, s. 411

⁶⁴⁴ Muhibbe Darga, “ Karatepe-Azatiwattaya Kalesinin Çanak Çömlek Buluntuları”, s. 406-407



Resim 5: Paralel Çizgilere Sahip Seramik Tipi⁶⁴⁵.



Resim 6: Cypro-Geometrik III Beyaz Boyalı Seramik Parçaları⁶⁴⁶.

⁶⁴⁵ Muhibbe Darga, “ Karatepe-Azatiwattaya Kalesinin Çanak Çömlek Buluntuları”, s. 414

⁶⁴⁶ Tülay Özaydın, “ Yumuktepe Demir Çağı Çanak Çömleği”, s. 89(Lev.XXVII; 1-3)



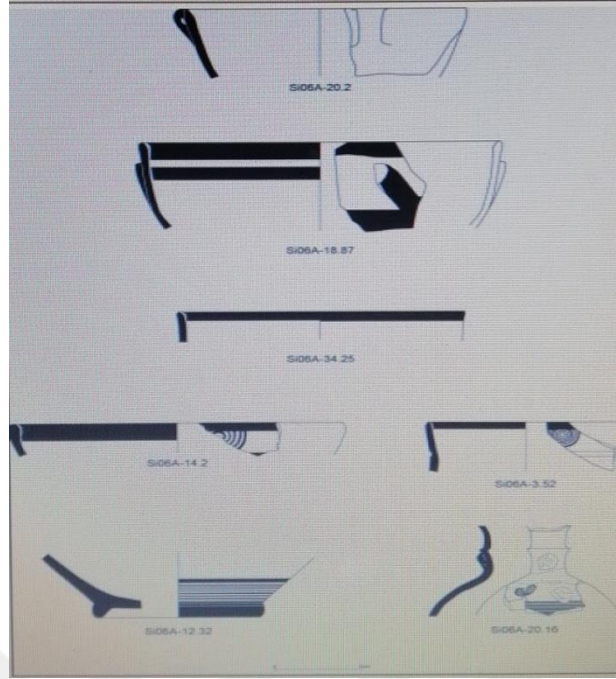
Resim 7: Mersin-Yumuktepe’de ele geçen birinci tip Kıbrıs seramikleri⁶⁴⁷.



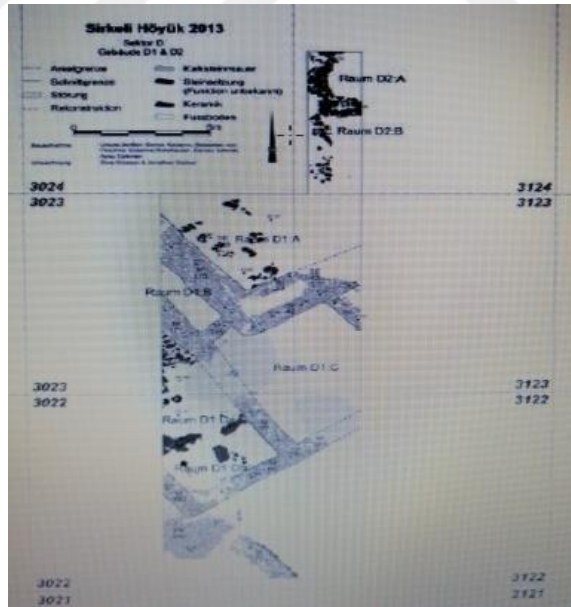
Resim 8: Mersin-Yumuktepe’de ele geçen ikinci tip Kıbrıs seramikleri⁶⁴⁸.

⁶⁴⁷Tülay Özaydın, a.g.e. , s. 89 (Lev.XXVII; 1-3)

⁶⁴⁸Tülay Özaydın, a.g.e. , s. 90 (Lev. XXVIII; 5-6)



Resim 9: Sirkeli Demir Çağı Seramiği⁶⁴⁹.



Resim 10: Kıbrıs Seramik Buluntularının ele geçtiği D Alanı, Demir Çağı Yapısı⁶⁵⁰.

⁶⁴⁹MirkoNovak, Ekin Kozal, ChristophKummel, Alexander Ahrens, IngridLaube, "2006-2007 Yıllarında Sirkeli Höyük'te (Adana-Ceyhan) Yapılan Türk-Alman Kazıları", s. 308

⁶⁵⁰Ekin Kozal ve MirkoNovak, " Sirkeli Höyük 2013 Yılı Çalışmaları" , s. 12



Resim 11: F Alanı, Orta Demir Çağı Seramik Buluntuları⁶⁵¹.



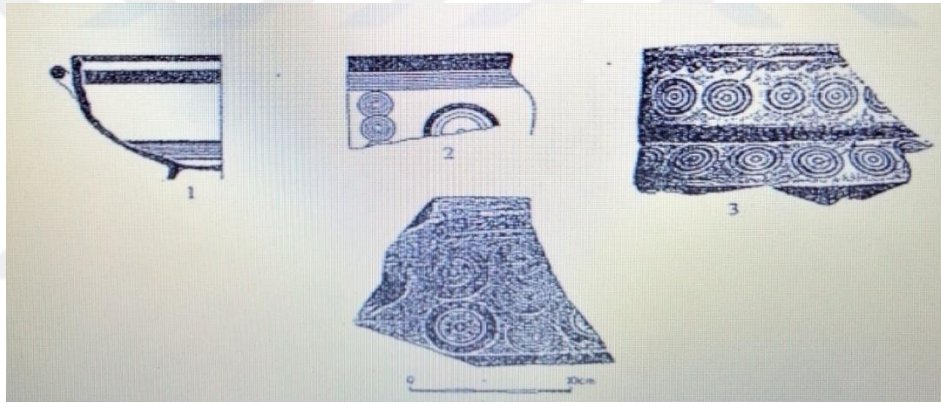
Resim 12: AS 189 ve AY 186 nolu açmalarda ele geçen Orta Demir Çağı seramikleri⁶⁵².

⁶⁵¹Ekin Kozal ve MirkoNovak, “*Sirkeli Höyük 2013 Yılı Çalışmaları*”, s. 15

⁶⁵²K. Serdar Girginer ve Özlem Oyman Girginer, “*Tatarlı Höyüğü Stratigrafisi Üzerine Ön Sonuçlar*”, s. 244



Resim 13: AS 188, AY ve AZ 186 nolu açmalarda ele geçen BoR grubu seramik buluntuları⁶⁵³.



Resim 14: Kilikya Yerel Üretim BoR Seramikleri⁶⁵⁴.

⁶⁵³K. Serdar Girginer ve Özlem Oyman Girginer, “Tatarlı Höyüğü Stratigrafisi Üzerine Ön Sonuçlar”, s. 245

⁶⁵⁴Mehmet Furkan Tufan, “Tatarlı Höyük Black On Red Grubu Seramikleri ve Mikromorfolojik Özellikleri”, s. 24



Resim 15: AY 186 açmasından ele geçen Orta Demir Çağı buluntuları⁶⁵⁵.



Resim 16: White Painted IV gövde buluntusu⁶⁵⁶.

⁶⁵⁵K. Serdar Girginer, Özlem Oyman-Girginer, Hayriye Akıl, M. Furkan Tufan, “2015 Yılı Tatarlı Höyük Kazısı Sonuçları”, s. 451

⁶⁵⁶ Remzi Yağcı, “Soli/Pompeiopolis 2005 Yılı Kazıları”, s.183



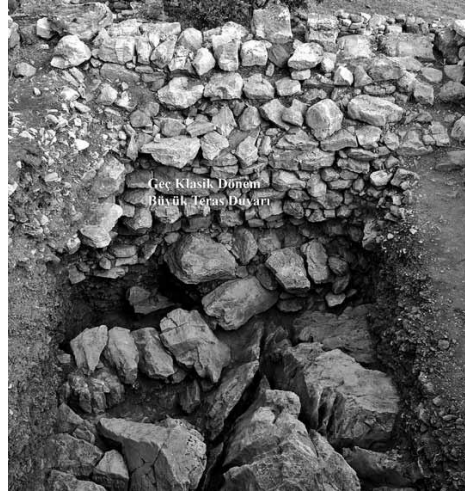
Resim 17: Patara Tepecik Akropolü Seramik Buluntuları⁶⁵⁷.



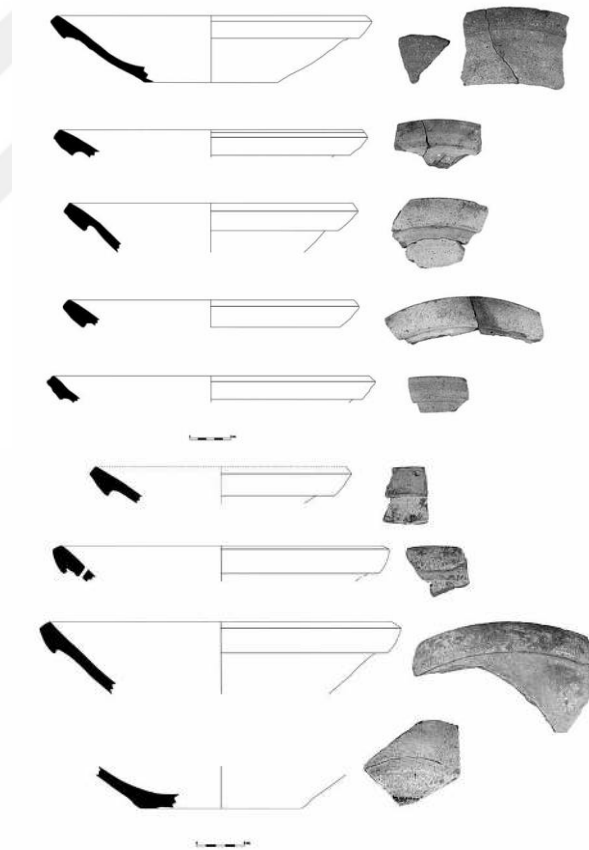
Resim 18: Esköy Höyük açık renk astar üzerine kırmızı-kahve boyalı Hacılar seramikleri⁶⁵⁸.

⁶⁵⁷ Şevket Aktaş, Erkan Dündar, Serap Erkoç, Mustafa Koçak, “Patara 2014 Yılı Çalışmaları”, s. 92

⁶⁵⁸ Ralf Becks, B. Ayça Polat Becks, “2016 Survey at Şeref Höyük/Komama and Environs”, s. 256



Resim 19: Pedasa Athena Kutsal Alanı 2009 Yılı Teras Sondaj Çalışmaları⁶⁵⁹.



Resim 20: Pedasa Kıbrıs Mortar Buluntuları⁶⁶⁰.

⁶⁵⁹ Bekir Özer, “Pedasa Athena Kutsal Alanı arkaik Dönem Kıbrıs Mortarları ve Bölgeler Arası Ticari İlişkilerdeki Rolü”, s. 65



Resim 21: Mezar 1 Fibula Buluntusu⁶⁶¹.

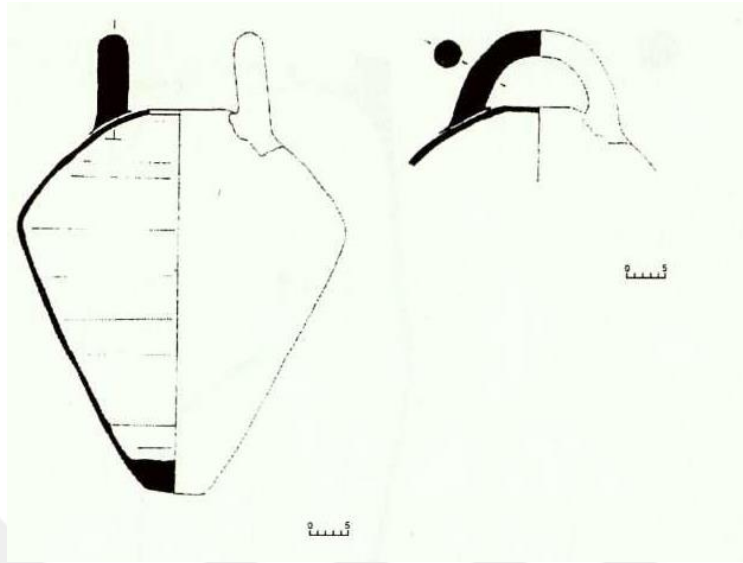


Resim 22: Mezar 13 Fibula Buluntusu⁶⁶².

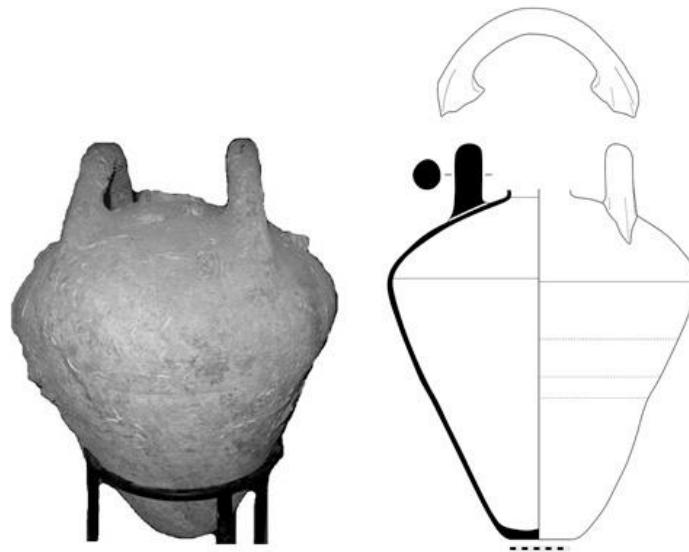
⁶⁶⁰ Bekir Özer, “Pedasa Athena Kutsal Alanı arkaik Dönem Kıbrıs Mortarları ve Bölgeler Arası Ticari İlişkilerdeki Rolü”, s. 65-66

⁶⁶¹ Bekir Özer, “Pedasa’dan Erken demir Çağ Başlarına Ait Mezar Platformları ve Urne Pithoslar”, s.40

⁶⁶² Bekir Özer, “Pedasa’dan Erken demir Çağ Başlarına Ait Mezar Platformları ve Urne Pithoslar”, s. 41



Resim 23: Marmaris Müzesi Kelenderis Mezar Buluntusu MÖ. 7. yy⁶⁶³.



Resim 24: Silifke Müzesi Kıbrıs 1. Tip Amphora⁶⁶⁴.

⁶⁶³Ahmet Kaan Şenol, “Marmaris Müzesi Ticari Amphoraları”, s. 3

⁶⁶⁴Erkan Alkaç, “Silifke Müzesi’nden Doğu Akdeniz Üretimi Amphoralar”, s. 110



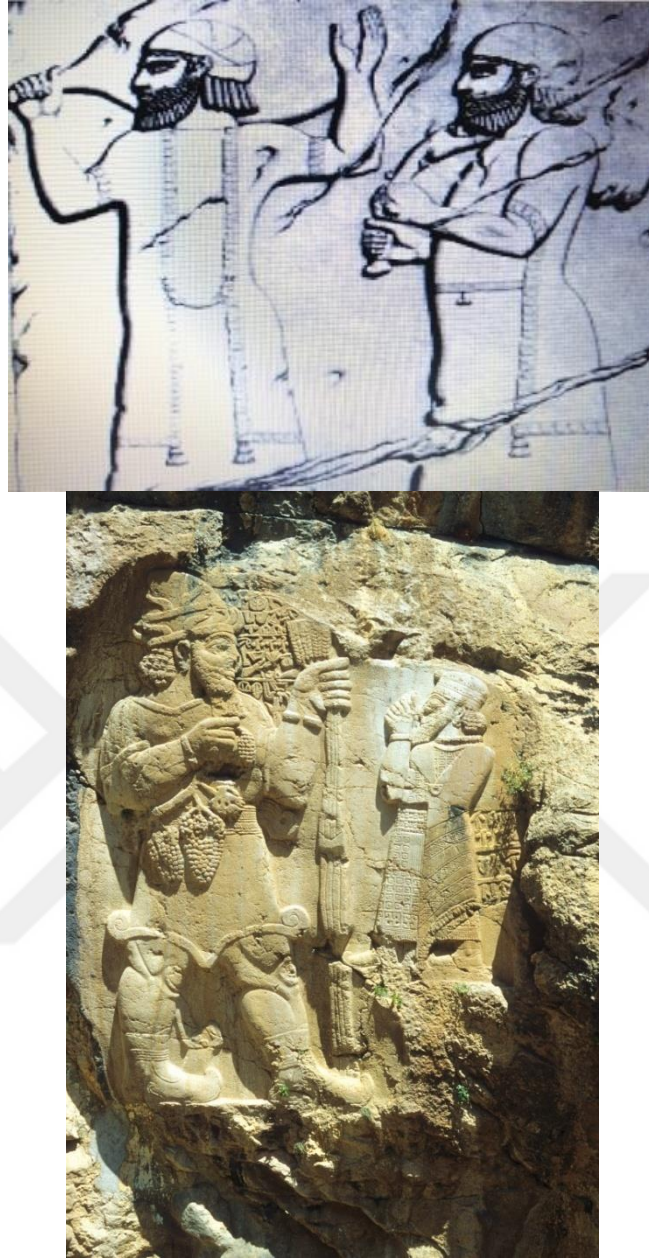
Resim 25: Silifke Müzesi Kıbrıs Sepet Kulplu 2. Tip Amphora⁶⁶⁵.



Resim 26: Phryg Fibulası⁶⁶⁶.

⁶⁶⁵Erkan Alkaç, “Silifke Müzesi’nden Doğu Akdeniz Üretimi Amphoralar”, s. 110

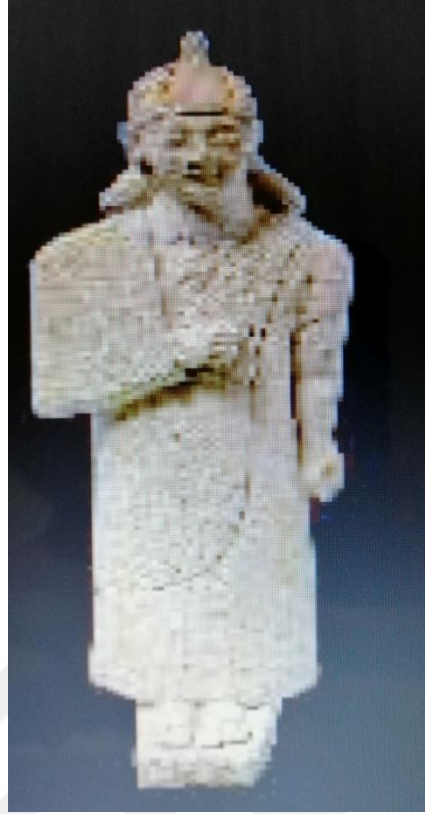
⁶⁶⁶Emre Erdan, “Demir Çağ ve Sonrası Batı Anadolu’da Frig Kültür Etkileri”, s. 353 (Levha 60a)



Resim 27: Khorsabad⁶⁶⁷ ve İvriz Kabartmaları⁶⁶⁸ Phryg Fibulası.

⁶⁶⁷Emre Erdan, “ *Demir Çağ ve Sonrası Batı Anadolu’da Frig Kültür Etkileri*”, s. 353 (Levha 60b)

⁶⁶⁸<https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0vriz> 02.06-14.06.2021



Resim 28: Kıbrıs-Lefkoniko Kutsal Alanı Buluntusu⁶⁶⁹.



Resim 29: Neolitik Dönem Kıbrıs Mezar Tipi⁶⁷⁰.

⁶⁶⁹ "Ancient Cyprus Cultures in Dialogue Exhibition Catalogue", s. 263

⁶⁷⁰ "Ancient Cyprus Cultures in Dialogue Exhibition Catalogue", s.97



Resim 30: Erken Bronz Çağ Kıbrıs Mezar Tipi⁶⁷¹.



Resim 31: Salamis Anadolu Etkili Mezar Kalıntısı⁶⁷².

⁶⁷¹ "Ancient Cyprus Cultures in Dialogue Exhibition Catalogue", s.97

⁶⁷² "Ancient Cyprus Cultures in Dialogue Exhibition Catalogue", s. 98

Tablolar

Bichrome	Black on Red	White Painted	White Slip	Red Slip
Karatepe	Karatepe	Mersin-	Tatarlı Höyük	Karatepe
Sirkeli Höyük	Sirkeli	Yumuktepe	Soloi-	
Tatarlı Höyük	Höyük	Sirkeli Höyük	Pompeipolis	
Nagidos	Tatarlı	Nagidos		
Al Mina	Höyük	Al Mina		
Soloi-Pompeipolis	Al Mina	Soloi		
Sabuniye Höyük	Sabuniye	Pompeipolis		
Perge	Höyük	Sabuniye		
Patara	Perge	Höyük		
Şerefhöyük/Komama		Perge		

Tablo 1. Boyama Tekniklerine Göre Kıbrıs Buluntusu Ele Geçen Noktalar

Cypro-Geometrik I (MÖ. 1050-950)	Cypro-Geometrik II (MÖ. 950-850)	Cypro-Geometrik III (MÖ. 850-700)	Cypro-Arkaik I (MÖ. 700-600)	Cypro-Arkaik II (MÖ. 600-475)
Tarsus- Gözlükule Kinethöyük Sabuniye Höyük Perge	Tarsus- Gözlükule Misis Höyük Kinethöyük Sabuniye Höyük	Karatepe Mersin- Yumuktepe Sirkeli Höyük Tatarlı Höyük Kinethöyük Misis Höyük Al Mina Soloi- Pompeipolis Perge	Nagidos Soloi- Pompeipolis Patara Miletos	Nagidos

Tablo 2. Ele Geçen Mal Gruplarına Göre Anadolu'daki Kıbrıs Buluntuları

